

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Н. В. Зачосова

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА: ПРОБЛЕМИ
ОПЕРАТИВНОГО ТА СТРАТЕГІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ, РИЗИКИ Й ОСОБЛИВОСТІ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Монографія

УДК 336.06:351.863

З 39

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Протокол № 8 від 25 червня 2019 року)*

Рецензенти:

Живко З.Б. – доктор економічних наук, професор, Львівський державний університет внутрішніх справ;

Кирилюк Є.М. – доктор економічних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького;

Копитко М.І. – доктор економічних наук, професор, Львівський державний університет внутрішніх справ;

Натрошвілі С.Г. – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну;

Штангрет А.М. – доктор економічних наук, професор, Українська академія друкарства.

Зачосова Н.В.

З 39 Фінансова безпека: проблеми оперативного і стратегічного управління, ризику та особливості державного регулювання: монографія / Н.В. Зачосова. – Видавництво, 2019. – 160 с.

ISBN 978-966-920-091-4

У монографії запропоновано концептуальні основи управління фінансовою безпекою на мікро та макрорівні. Монографія розрахована на наукових співробітників, державних службовців, викладачів і студентів закладів вищої освіти, магістрантів спеціальності 073 «Менеджмент», фахівців, що займаються на прикладному рівні забезпеченням фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності, представників органів державної влади та широкого кола осіб, що цікавляться питаннями безпекознавства.

Монографія підготовлена в межах виконання науково-дослідної роботи «Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України» (номер держреєстрації 0117U000578).

УДК 336.06:351.863
ISBN 978-966-920-091-4

© Н.В. Зачосова, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ	7
1.1. Змістовно-понятійне трактування наукової категорії фінансової безпеки: зв'язок макро та мікрорівневих дефініцій	7
1.2. Особливості управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки України: оперативний і стратегічний рівні	21
1.3. Інноваційні підходи до оцінювання та державного регулювання рівня фінансової макробезпеки.....	40
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МЕНЕДЖМЕНТУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	69
2.1. Забезпечення фінансової безпеки підприємств у системі фінансової безпеки національної економіки	69
2.2. Концептуальні положення управління фінансовою безпекою фінансових установ: основні загрози, стратегічні орієнтири та тактичні пріоритети.....	86
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ: НЕТРАДИЦІЙНІ РИЗИКИ Й ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ НИМИ	110
3.1. Цифрова економіка як джерело ризиків фінансовій безпеці держави. Інформаційні загрози фінансовій системі країни.....	110
3.2. Фінансова безпека особистості та її соціальне значення для стану фінансової безпеки держави: вітчизняні реалії та досвід країн ЄС	129
3.3. Фінансова інклюзія та захист прав споживачів фінансових послуг як умови забезпечення фінансової безпеки держави.....	145
ПІСЛЯМОВА	158

ПЕРЕДМОВА

Високий рівень фінансової безпеки держави є умовою її соціально-економічного розвитку та запорукою міцної позиції на глобальній економічній арені. Фінансова безпека країни означає здатність механізму її державного управління фінансовою системою гарантувати максимальний рівень задоволення національних і приватних фінансових інтересів, уникаючи при цьому конфлікту між ними. Фінансова безпека є характеристикою конкурентоздатної національної економіки, стимулом для зовнішніх і внутрішніх інвесторів до підвищення рівня їх фінансової активності. Слідування вектору сталого розвитку, обраного Україною, є неможливим без потужного фінансового сектору, здатного забезпечити рівний доступ до фінансових продуктів і послуг усім учасникам фінансової системи. Таким чином, дослідження проблематики забезпечення фінансової безпеки є актуальним науковим і прикладним завданням, особливо зважаючи на економічні реалії, характерні для України на початку 2019 року.

Основною і найбільшою загрозою для України у фінансовій площині є втрата у найближчій перспективі фінансового суверенітету. Глобальна фінансова криза 2008-2009 років, негативні наслідки від якої посилились революційними подіями 2013-2014 років, а нині інтенсифікуються воєнними діями на Сході країни та протистояннями політичних сил у регіонах держави, призвели до потреби в отриманні різних форм і видів фінансової допомоги від міжнародних і закордонних організацій і фондів. Находження іноземного капіталу у різні сегменти фінансової системи та сектори фінансового ринку призводить до встановлення стійкої залежності державної фінансової політики від вимог донорів фінансових ресурсів.

З огляду на це, наукова проблема монографічного дослідження полягає у визначенні теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової безпеки макро та мікро рівневих економічних систем і наданні практичних рекомендацій

щодо управління фінансовою безпекою, оцінювання її рівня та державного регулювання її стану із врахуванням існуючих ризиків.

У першому розділі монографії «Теоретико-методологічні засади управління фінансовою безпекою держави» надано змістовно-понятійне трактування наукової категорії фінансової безпеки, досліджено особливості стратегічного й оперативного управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України, а також запропоновано інноваційні підходи до оцінювання рівня та державного регулювання фінансової макробезпеки.

У другому розділі монографії «Концептуальні основи менеджменту фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності» встановлено особливості забезпечення фінансової безпеки підприємницьких структур, виявлено характерні риси забезпечення фінансової безпеки фінансових установ із врахуванням ризику зміни моделі державного регулювання фінансового ринку та запропоновано стратегічні орієнтири управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання у період посткризового відновлення економіки.

У третьому розділі монографії «Забезпечення фінансової безпеки: нетрадиційні ризики й інструменти управління ними» конкретизовано ризики цифрової економіки, умови забезпечення індивідуальної (особистої) фінансової безпеки, запропоновано науковий підхід, згідно якого фінансова грамотність визначається як основа фінансової безпеки особистості, а фінансова інклюзія позиціонується як умова забезпечення фінансової безпеки держави.

Монографія є результатом науково-дослідницької діяльності автора, пов'язаної із пошуком шляхів ефективного управління фінансовою безпекою на мікро та макрорівнях. Представлені у монографії науково-методологічні результати та пропозиції можуть бути використані:

- фізичними й юридичними особами, учасниками фінансової системи – з метою підвищення рівня власної фінансової грамотності, здійснення зваженого вибору фінансових продуктів і послуг і надійних фінансових установ, у яких їх можна придбати; для зміцнення власної фінансової безпеки та розширення меж фінансової інклюзії;

- фінансовими установами – для побудови високо функціональних ефективних систем фінансової безпеки та професійного управління ними з метою забезпечення комплексного захисту власних корпоративних ресурсів й активів клієнтів від негативного впливу на їх цілісність й ефективність використання внутрішніх і зовнішніх ризиків, викликів загроз і небезпек;

- саморегульованими організаціями, об'єднаннями та асоціаціями суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності – для проведення консультаційної, інформаційної роботи з суб'єктами національної економіки щодо формування векторів забезпечення їх фінансової безпеки;

- національними регуляторами фінансового ринку – у процесі моніторингу стану фінансової безпеки його професійних учасників із метою більш глибокої діагностики її рівня та результативності функціонування систем забезпечення їх фінансової безпеки та для розробки норм і нормативів, яким їх діяльність із управління фінансовою безпекою має відповідати;

- державними органами влади – як основи при розробці стратегій забезпечення фінансової безпеки на мікро та макрорівні, політики стабілізації стану вітчизняної фінансової системи та її елементів, а також у якості інформаційної основи для удосконалення процесу державного регулювання стану фінансової безпеки держави у процесі реалізації національних фінансових інтересів;

- закладами вищої освіти – для формування засад науково-практичної підготовки професіоналів з управління фінансово-економічною безпекою, розробки векторів наукових досліджень у царині безпеки орієнтованого управління в межах регулювання стану національної економіки та досягнення максимального рівня ефективності діяльності господарських структур.

Управління фінансовою безпекою держави, суб'єктів господарської діяльності, індивідуальною, особистою фінансовою безпекою із врахуванням пропозицій автора дозволить підвищити її рівень як у окремих суб'єктів національної економіки, так у межах забезпечення фінансової складової системи економічної безпеки України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

1.1. Змістовно-понятійне трактування наукової категорії фінансової безпеки: зв'язок макро та мікрорівневих дефініцій

В умовах постійної трансформації архітектури глобальної економіки, її структурні перебудови є джерелом виникнення нових видів і типів загроз стабільному та динамічному розвитку національних економічних систем. Значна їх кількість має фінансову природу, зважаючи на підвищення ролі фінансових відносин у процесах функціонування ринків товарів і послуг. Жодна країна світу не має змоги ефективно провадити свою зовнішню та внутрішню політику, забезпечувати успіх реалізації соціально-економічних державних програм без кореляції векторів фінансової політики з національними економічними і фінансовими інтересами. Одним із таких інтересів у період економічної нестабільності та наявності деструктивних процесів у фінансових системах навіть економічно розвинутих держав світу, спровокованих фінансовими загрозами і ризиками, є забезпечення фінансової безпеки на макрорівні.

Проблеми забезпечення фінансової безпеки держави та підтримка високого функціонального рівня усіх її складових є досить актуальним завданням для України в умовах подолання національною економікою наслідків чергового кризового періоду, що розпочався у 2014 році. Додатковим стимулом до привернення уваги громадськості до питання досягнення стану фінансової безпеки, є обрання державою курсу на євроінтеграцію, позитивні наслідки якого очікуються у розширенні доступу до фінансових ресурсів на європейських ринках капіталу, підвищенні рівня інвестиційної привабливості національної економіки для зовнішніх інвесторів, стабілізації стану внутрішніх ринків фінансових продуктів і послуг та відновленні довіри населення до фінансової системи та її професійних учасників. Усі перераховані результати стануть

ознаками економічного благополуччя країни та її жителів в умовах інтеграції національної економіки до глобального фінансово-економічного середовища, а тому державна фінансова політика, починаючи із середини 2019 року, має формуватися із урахуванням вектору досягнення фінансової безпеки та фінансової автономії України у найближчій перспективі.

Однією зі структурних складових системи фінансової безпеки держави є фінансова безпека суб'єктів господарювання, діяльність яких є базисом для розвитку економіки будь-якої країни в усі часи та за умов домінування будь-яких моделей економічних систем. Актуальною проблемою для вирішення у науково-методологічній та прикладній площинах, з огляду на вітчизняні економічні реалії, залишається розробка механізмів забезпечення фінансової безпеки підприємств, оскільки їх сталий розвиток ґрунтується на стійкості їх фінансового стану, фінансовій результативності господарської діяльності, здатності балансувати у часі вхідні та вихідні фінансові потоки, тощо. Фінансова безпека держави ґрунтується на бюджетних надходженнях із податкових відрахувань платоспроможних учасників економічних відносин; на ресурсах банківської системи та небанківського фінансового сектору, джерелами яких переважно є тимчасово вільний капітал господарських структур; на активах сегментів фінансового ринку, що формуються надходженнями від користувачів фінансових продуктів і послуг. Таким чином, для ефективного регулювання стану фінансової безпеки на макрорівні владним структурам належить мати чітке уявлення про те, що саме слід розуміти під фінансовою безпекою як країни в цілому, так і суб'єктів господарської діяльності та окремих осіб – учасників національної економічної системи [1, с.18-19].

Вітчизняними дослідниками уже тривалий час здійснюються спроби конкретизації змістової сутності поняття фінансової безпеки. Так, на підтвердження наведених вище тез, С. Ткаленко відзначає, що «фінансову безпеку держави...слід розглядати на рівнях країни і світової економіки. Але разом з тим, не слід забувати про безпеку й на рівні підприємств і галузей» [2, с.100]. Таким чином, можна виокремити багаторівневий підхід до визначення

поняття фінансової безпеки, де ця категорія досліджується крізь призму її складної структури у процесах формування захисних механізмів, забезпечення, управління, регулювання, тощо. Популярності набуває і альтернативний науковий підхід, в основу якого покладено завдання фінансової безпеки забезпечувати умови для реалізації фінансових інтересів як національних, так і окремих суб'єктів – учасників фінансової системи. Так, К. С. Радзівіл питання забезпечення фінансової безпеки держави розглядає у правовій площині, і пропонує фінансовою безпекою вважати «стан захищеності фінансових інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який забезпечується державними органами відповідно до основних напрямків державної політики у сфері забезпечення національної безпеки держави» [3, с.51]. У джерелі [4, с.124] знаходимо таку дефініцію: «фінансова безпека – це стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів...». Зважаючи на велику кількість учасників фінансових відносин, чий інтерес пов'язаний зі станом фінансової безпеки держави, такий підхід раціонально назвати стейкхолдер-орієнтованим.

І. О. Ревак, В. Ю. Прокопенко під фінансовою безпекою розуміють «такий динамічний стан фінансових відносин, за якого б створювались сприятливі умови та необхідні ресурси для розширеного відтворення, економічного росту та підвищення життєвого рівня населення, удосконалення національної фінансової системи для успішної протидії внутрішнім і зовнішнім факторам дестабілізації фінансового стану в державі [5, с.152]. Категорія стану дуже часто зустрічається при спробах визначення поняття фінансової безпеки і на макро, і на мікрорівні. Ресурсне забезпечення фінансової системи, у першу чергу, її бюджетної складової та сфери державних, публічних фінансів, є важливою характеристикою рівня національної фінансової безпеки. Водночас, їх використання для розширеного відтворення й економічного росту краще характеризує поняття економічної безпеки держави, ніж її фінансової складової.

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України під фінансовою безпекою розуміється «стан фінансової системи країни,

за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [6]. Для періоду подолання наслідків фінансових криз (глобальної – 2008-2009 років і локальної – 2014-2015 років) у царині безпеки орієнтованого управління для України є притаманним пошук зовнішніх фінансових джерел для стабілізації стану внутрішніх фінансових процесів і фінансування державних фінансових потреб. Враховуючи цю обставину, пропонуване визначення варто було б доповнити ремаркою: «та гарантування її фінансової автономії на глобальній фінансовій арені».

Колектив науковців – О. О. Столяренко, І. М. Лужецька, М. М. Сорочинська позиціонують фінансову безпеку держави як одну з «важливих складових економічної безпеки» [7, с.305]. Такої ж думки дотримується і один із основоположників теорії сучасного фінансового безпекознавства О. І. Барановський, уточнюючи, що вона «базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України» [8].

З огляду на роль суб'єктів системи фінансової та економічної безпеки загалом у процесах управління нею, поняття фінансової безпеки держави визначається такими вченими, як М. В. Ковальчук, О. Ф. Івашина як мета «ефективної функціональності суб'єктів системи безпеки, що виражається в їх цілеспрямованому впливі на загрозові та потенційно загрозові для фінансово-економічної системи явища з метою забезпечення умов для її самозахисту, стійкості та розвитку...[9, с.296-297]. Категорії загрози, ризику та небезпеки є класичними для вжитку корифеями безпекознавства, та широко застосовуються під час досліджень проблем забезпечення економічної та фінансової безпеки на мікро та макрорівнях. Варто додати, що у зарубіжній практиці експертами при дослідженні проблематики управління фінансово-економічною безпекою держави, суб'єктів господарської діяльності чи навіть окремих індивідів, часто застосовується поняття «challenge» (виклик) – як об'єктивна умова, що є

притаманною внутрішньому та зовнішньому середовищу існування і розвитку економічних систем різних видів, форм і рівнів складності структурної будови. Водночас, дискусійним залишається питання щодо первинності згаданих понять одне відносно одного та векторів спрямування причинно-наслідкового зв'язку між ними. Авторське бачення вирішення цієї науково-методологічної проблеми демонструє рис. 1.1.1.

Рис. 1.1.1. Причинно-наслідковий зв'язок між поняттями «небезпека», «виклик», «загроза» і «ризик»

Результати досліджень проблем конкретизації поняття фінансової безпеки уже тривалий час проводяться автором за сприяння та підтримки інших дослідників проблем безпекознавства, та знайшли своє відображення у циклі публікацій [10-14]. Відповідно до авторського підходу, під фінансовою безпекою держави пропонується розуміти «такий стан фінансових ресурсів і можливостей

країни, що формуються у її фінансовій системі або залучаються до неї ззовні, що дозволяє забезпечити реалізацію національних фінансових інтересів і фінансових інтересів громадян і суб'єктів господарювання шляхом гарантування захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз, які можуть завадити ефективному їх (ресурсів і можливостей) використанню у різних сегментах фінансової системи [15, с.40].

Аналіз численних дефініцій фінансової безпеки суб'єктів господарювання дав змогу виявити ряд проблемних аспектів, пов'язаних із розумінням змістової сутності цього поняття на науково-методологічному та прикладному рівнях. Так, у окремих авторських підходах визначення фінансової безпеки надто деталізуються, що робить їх надміру об'ємними та складними для розуміння тими, хто займається проблемами забезпечення фінансової безпеки не у науковій, а у практичній площині. Вітчизняні дослідники часто ототожнюють поняття фінансової безпеки підприємств з їх фінансовим станом [1], що є не зовсім коректним, оскільки фінансова безпека насамперед – це здатність підприємства протистояти негативному фінансовому впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, а фінансовий стан підприємства – це результат його функціонування, виражений обсягом матеріальних і фінансових активів.

У окремих трактуваннях фінансової безпеки згадується тільки фінансовий бік діяльності підприємств. Доцільно інтегрувати у такі підходи й економічну складову, тому що стану фінансової безпеки суб'єкта господарювання загрожують і ті види ризиків, які мають економічну природу проходження.

Дослідники, в основу наукової візії яких покладено концепцію фінансової безпеки як ефективності процесу використання корпоративних ресурсів, залишають поза увагою, що підприємство може перебувати у стані фінансової безпеки і без ефективного використання ресурсів, наприклад, у випадку існування природної монополії або за умови державної підтримки його діяльності.

Часто фінансову безпеку суб'єкта господарювання характеризують як його здатність ефективно провадити свою фінансово-господарську діяльність. Інколи фінансову безпеку розуміють у прив'язці до цілей корпоративної стратегії, але цю категорію необхідно досліджувати в контексті цілей окремо корпоративної, ділової, функціональної й операційної стратегій розвитку підприємства. Існують також прихильники підходу, в якому сутність фінансової безпеки бізнес-структури розкривається через її спроможність самостійно розробляти і реалізовувати фінансову стратегію господарської діяльності відповідно до мети загальної корпоративної стратегії.

Відповідно до ризико-орієнтованого підходу, фінансова безпека підприємства – це його діяльність з управління фінансовими ризиками, метою якої є досягнення стану безпеки. На противагу цій дефініції можна зазначити, що фінансова безпека – це не лише діяльність із управління ризиками (зокрема, фінансовими) та захисту фінансових інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, а і здатність підприємства ефективно провадити свою господарську, у першу чергу, фінансову, діяльність. Також у межах цього підходу необхідно відзначити, що фінансова безпека – це і процес забезпечення допустимого рівня ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища та нівелювання їх впливу на підприємство.

Класичним і традиційним можна назвати науковий підхід, відповідно якого фінансова безпека розуміється як складова системи економічної безпеки підприємства. Однак, таку дефініцію варто було б розширити зазначенням того факту, що фінансова безпека – це не лише збалансований стан фінансів, достатній рівень ліквідності активів і наявності необхідних фінансових резервів, а й стійкість до негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища та здатність підприємства самостійно розробляти і реалізовувати стратегію щодо провадження його власної фінансової діяльності у перспективі.

Нетривіальним видається визначення фінансової безпеки як специфічного виду економічних відносин. Проте, із належним уточненням необхідних

змістових характеристик, такий підхід цілком може набути широкого поширення та популярності на прикладному рівні.

Систематизація підходів до трактування фінансової безпеки на макрорівні дозволила запропонувати альтернативне визначення цього поняття як стійкого стану фінансової системи, функціонування якої спрямоване на створення впродовж довгострокового періоду оптимальних умов для ефективної діяльності підприємств і організацій різних форм власності, захисту вітчизняних товаровиробників і внутрішнього ринку, забезпечення розширеного відтворення [1, с.23]. Фінансова безпека діяльності підприємства – це певний фінансово-економічний стан, який характеризується його здатністю і можливістю протистояти традиційним і новітнім загрозам процесу задоволення його фінансових інтересів на ринку. Основною метою забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання є захист його фінансових активів, власності і працівників від внутрішніх і зовнішніх загроз фінансової природи походження, їх своєчасне виявлення і, по можливості, усунення причин їх виникнення [16, с.26]. Дослідження поняття фінансової безпеки дало змогу на основі притаманних йому змістових характеристик конкретизувати зв'язок між станом фінансової безпеки різних учасників фінансової системи (рис.1.1.2).

За результатами проведеного дослідження можна виокремити набір понять, які найчастіше використовуються вченими при формуванні наукових підходів до дефініції фінансової безпеки (табл. 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Таблиця альтернативних понять, які використовуються для дефініції фінансової безпеки на мікро та макрорівні

Поняття-домінант	Пріоритетний процес	Об'єктивні обставини	Об'єкт орієнтації зусиль суб'єкту безпеки
Стан	Забезпечення	Загроза	Інтереси
Здатність	Захист	Небезпека	Завдання
Рівень	Протидія	Ризик	Ресурси
Складова	Гарантування	Дисбаланс	Умови
Характеристика	Організація	Шок	Чинники
Властивість	Управління	Виклик	Відносини

Складено автором

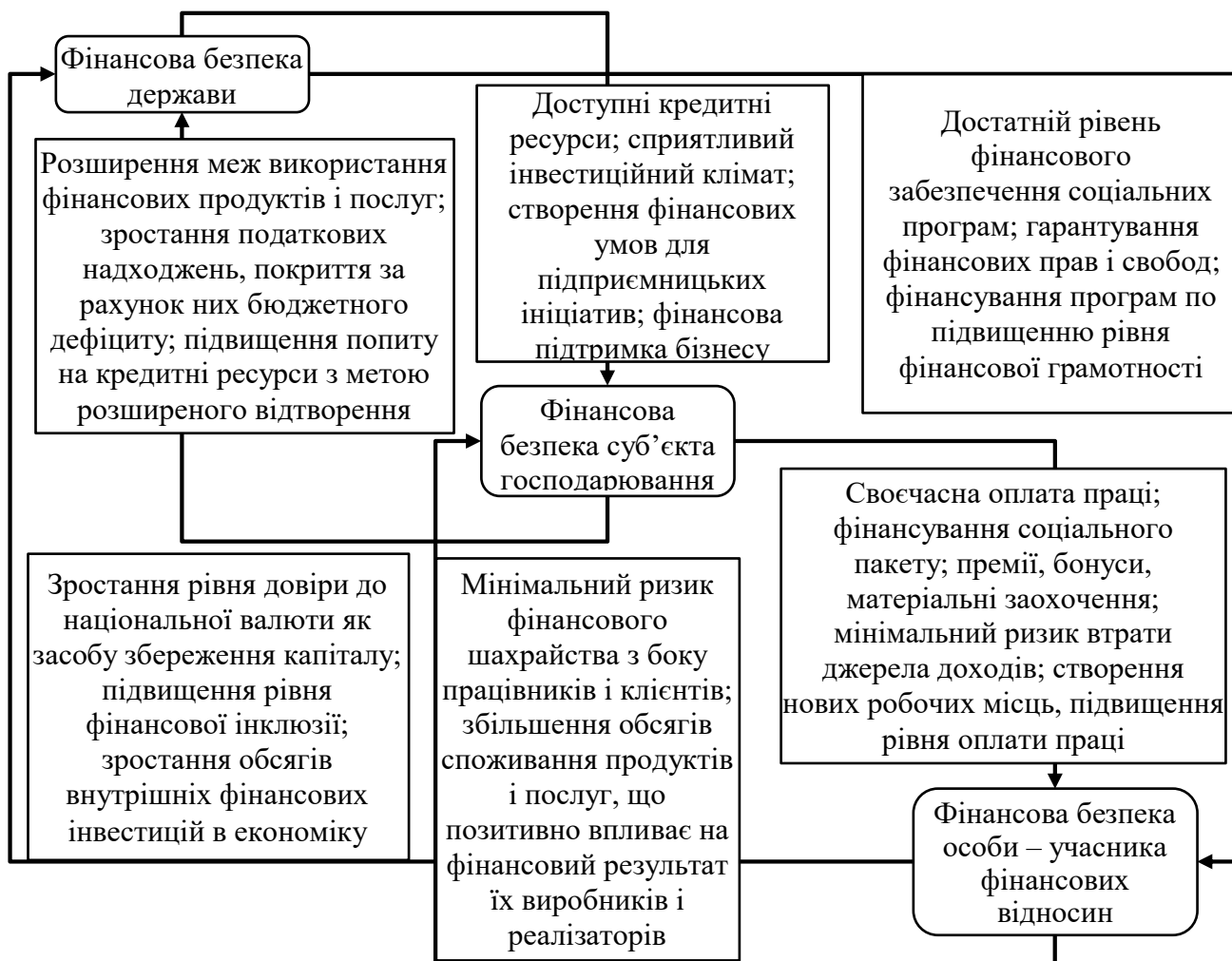

Рис. 1.1.2. Причинно-наслідковий зв'язок між станом фінансової безпеки учасників фінансової системи

Складено автором

Результати наукових пошуків у царині теорії управління фінансовою безпекою дали змогу виділити якісні ознаки цієї наукової категорії:

1) фінансова безпека є функціональною складовою системи економічної безпеки та має три рівні: нанорівень – фінансова безпека особистості або індивідуальна фінансова безпека; мікрорівень – фінансова безпека суб'єктів господарської діяльності, та макрорівень – фінансова безпека держави. Економічна глобалізація мотивує до виокремлення ще одного рівня фінансової безпеки – міжнародного, наднаціонального, глобального;

2) фінансова безпека як стан економічної системи характеризується високим рівнем її захищеності від негативних наслідків ризиків і викликів середовища її

функціонування, впливу зовнішніх і внутрішніх загроз і небезпек на цілісність і ефективність використання наявних у системі фінансових ресурсів, призначених для задоволення фінансових інтересів учасників фінансових відносин;

3) рівень фінансової безпеки тісно пов'язаний з рівнем інших складових комплексних систем економічної безпеки та визначається рівнями безпеки складових систем фінансової безпеки другого порядку (наприклад, для фінансової безпеки держави враховуються показники бюджетної, боргової, валютної, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору [6]); водночас, вітчизняні вчені пропонують додати до цього переліку в якості окремих функціональних складових ще і податкову та інвестиційну безпеку [18, с.87];

4) на прикладному рівні метою забезпечення фінансової безпеки можуть бути: досягнення стану максимального задоволення фінансових інтересів різних категорій стейкхолдерів; підтримання мінімального рівня існування фінансових небезпек і загроз і їх можливих негативних наслідків для ресурсів і механізму функціонування економічної системи; досягнення стану фінансового суверенітету та фінансового самозабезпечення сталого розвитку національної економіки або господарської діяльності бізнес-структури чи індивіда;

5) за вертикальним рівнем управління фінансова безпека характеризується складовими фінансової безпеки держави, регіону, підприємства та громадянина, за горизонтальним рівнем – включає сукупність показників безпеки, поточний рівень яких визначається за допомогою певного переліку індикаторів, що повинні мати рекомендовані межі [18, с.127].

Таким чином, основою забезпечення фінансової безпеки держави є достатність й ефективність використання фінансових ресурсів у процесі задоволення фінансових інтересів і стійкість фінансової системи до внутрішніх і зовнішніх загроз [19, с.120].

У табл.1.1.2 наведено перелік популярних і придатних для використання на науково-методологічному та прикладному рівні підходів до визначення сутності поняття фінансової безпеки як наукової та управлінської категорії.

Підходи до визначення поняття фінансової безпеки на мікро та макрорівні у контексті управлінської діяльності щодо її забезпечення

Підхід	Суть підходу	Переваги	Недоліки
Класичний (традиційний)	Фінансова безпека – це стан фінансової системи, рівень забезпеченості фінансовими ресурсами та захисту від фінансових небезпек і їх наслідків	Лаконічність, доступність для розуміння, легкість використання на прикладному рівні для розробки інформаційного забезпечення процесу управління безпекою	Вжиття поняття стану справляє враження, що фінансова безпека є статичною характеристикою об'єкта безпеки
Системний	Фінансова безпека – це система елементів, спрямованих на забезпечення реалізації фінансових прав і обов'язків учасників фінансових відносин	Охоплення різних аспектів категорії фінансової безпеки з чіткою вказівкою на наявність зав'язків між ними та необхідність формування окремої системи для ефективного забезпечення фінансової безпеки	Велика кількість різноспрямованих і суперечливих позицій щодо конкретного елементного складу архітектури системи фінансової безпеки
Орієнтований на інтереси стейкхолдерів	Фінансова безпека – це здатність досягти максимального задоволення фінансових інтересів усіх категорій стейкхолдерів об'єкта безпеки	Відповідає вимогам ринкової економіки; дозволяє встановити чіткий перелік цілей і завдань суб'єкта безпеки і черговість їх виконання у процесі забезпечення фінансової безпеки	У випадку суперечливості інтересів різних категорій стейкхолдерів цей підхід є непридатним для використання без поєднання його базових аспектів з положеннями інших підходів
Ресурсний	Фінансова безпека – це наявність достатньої кількості фінансових ресурсів такої якості, що відповідає фінансовим потребам об'єкту безпеки та дозволяє фінансувати виконання досягнення ним мети створення і функціональних завдань і забезпечити сталий розвиток у перспективі	Обґрунтовує важливість ресурсного забезпечення для досягнення завдань безпеки орієнтованого фінансового управління; є простим, зрозумілим і придатним для використання на прикладному рівні під час розробки бюджетів фінансування заходів протидії фінансовим ризикам і компенсації наслідків їх впливу на об'єкт безпеки	Велика кількість різноспрямованих і суперечливих позицій щодо конкретного переліку ресурсів, необхідних для забезпечення фінансової безпеки
Багаторівневий (структурний)	Фінансова безпека – це складова системи	Конкретизує структуру системи фінансової	Емерджентний характер системи

Підхід	Суть підходу	Переваги	Недоліки
	вищого порядку – економічної безпеки, що має складну структуру і охоплює кілька рівнів підсистем	безпеки, дозволяє сформуванню її архітекτονіку із орієнтацією на специфіку функціонування конкретного суб'єкта фінансової безпеки	фінансової безпеки суперечить спробам позиціонувати її рівень як суму рівнів безпеки підсистем, характеристики яких у сукупності є тотожними результативним характеристиками системи фінансової безпеки
Ризико орієнтований (загрозо орієнтований)	Фінансова безпека – це успішний результат вжиття заходів щодо управління фінансовими ризиками; захищеність фінансового стану об'єкту безпеки від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз	Є найбільш придатним для використання у межах міждисциплінарних досліджень проблематики безпекознавства, оскільки поняття «ризик» і «загроза» зустрічаються у категорійних апаратах багатьох галузей науки	Вимагає деталізації переліку ризиків і загроз, характерних для фінансової безпеки того чи іншого об'єкту; в результаті цього дефініція втрачає лаконічність і є придатною для передачі сутності поняття тільки для конкретного об'єкту безпеки
Комплексний	Фінансова безпека – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стійкості та функціональної спроможності попередньо сформованої системи фінансової безпеки	Дозволяє конкретизувати поетапність дій, що мають вживатись суб'єктом управління фінансовою безпекою для досягнення її високого рівня, та вказує на необхідність різновекторної управлінської діяльності для підтримання стану фінансової безпеки	Велика кількість різноспрямованих і суперечливих позицій щодо конкретного переліку заходів, необхідних для спрямування на забезпечення фінансової безпеки
Змішаний	Поєднує у собі базові положення усіх або кількох наведених підходів	Поєднує переваги підходів, положення яких використовуються	Поєднує недоліки підходів, положення яких використовуються

Складено автором

Станом на початок другого кварталу 2019 року, вітчизняна економіка балансує на межі двох періодів свого розвитку – закінчується період посткризової стабілізації її стану та відновлення позитивної динаміки її ключових параметрів, і розпочинається активний період трансформації її

архітектури задля орієнтації на досягнення стану економічної і соціальної конвергенції із країнами ЄС. У нових економічних умовах, що характеризуються раціональністю дотримання на державному рівні орієнтирів сталого розвитку та водночас, викривають необхідність отримання конкурентних переваг на спільних для європейського регіону ринках товарів і послуг, процес забезпечення фінансової безпеки як країни в цілому, так і окремих підприємницьких структур, починає набувати нових особливостей, які доцільно конкретизувати та більш глибоко вивчати з метою формування якісного інформаційного підґрунтя для прийняття на державному рівні зважених управлінських рішень у царині гарантування фінансової безпеки України у стратегічній перспективі.

Список використаних джерел

1. Зачосова Н.В. Змістова характеристика та напрями менеджменту фінансової безпеки підприємств у системі регулювання фінансової безпеки держави / Н.В. Зачосова, О.В. Дудак, О.Д. Курченко // Вісник Черкаського університету. Серія економічні науки. – 2018. - №3. – С.18-27.
2. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів / С. Ткаленко // Міжнародна економічна політика. - 2013. - Вип. 1. - С. 101-122.
3. Радзівіл К. С. До питання правового забезпечення фінансової безпеки держави / К. С. Радзівіл // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2011. - № 4. - С. 49-52.
4. Іващенко О. В. Фінансово-економічна безпека держави / О. В. Іващенко, В. М. Гельман // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 2(1). - С. 121-131.
5. Ревак І. О. Об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки держави / І. О. Ревак, В. Ю. Прокопенко // Системи обробки інформації. - 2010. - Вип. 3. - С. 152-154.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
7. Столяренко О. О. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави / О. О. Столяренко, І. М. Лужецька, М. М. Сорочинська // Науковий вісник НЛТУ України. - 2015. - Вип. 25.3. - С. 305-308.

8. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 760 с.
9. Ковальчук М. В. Імперативи фінансової безпеки держави / М. В. Ковальчук, О. Ф. Івашина // Економічний форум. – 2017. – № 2. – С. 295-301.
10. Зачосова Н.В. Управлінські проблеми убезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України / Н.В. Зачосова // Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки». – 2017. – №4 (Частина 1). – С.10-20.
11. Зачосова Н.В. Напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України / Н.В. Зачосова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. - 2018. - № 8(36). - С. 14–18.
12. Зачосова Н.В. Формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки / Н.В. Зачосова // Науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії». – 2018. – Випуск 26. – С.58-62.
13. Zachosova N. Conceptual framework for management and regulation of the state financial security / N. Zachosova, N. Nosan // Evropský časopis ekonomiky a managementu. – 2019. – №1. – pp. 59-66.
14. Financial inclusion as an indicator of management of bank component of the state financial security / Financial and credit activity: problems of theory and practice. – 2019. – №1 (28) – С.354-361.
15. Зачосова Н. В. Особливості державного регулювання фінансової безпеки України та економічної безпеки фінансових установ як суб'єктів її забезпечення / Н. В. Зачосова, Д. М. Куценко // Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки. – 2017. – № 1. – С. 38-49.
16. Зачосова Н.В. Напрями забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності / Н.В. Зачосова, А.М. Бибик // Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – Випуск 15. Частина 1. – С.25-29.
17. Перепелиця М. О. Національна безпека держави у фінансовій сфері: поняття й загрози існуванню / М. О. Перепелиця // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2016. – Вип. 2(2). – С. 86-89.
18. Матвійчук В. І. Фінансова безпека регіону як складовий елемент фінансової безпеки держави / В. І. Матвійчук, Р. М. Нешко // Финансы, учет, банки. - 2017. - Вып. 1. - С. 125-134.
19. Костирко Р. О. Фінансова безпека держави і фінансова спроможність підприємств: аналіз сучасного стану та взаємозв'язку / Р. О. Костирко, Н. В Темнікова // Фінанси України. - 2013. - № 4. - С. 117-125.

1.2. Особливості управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки України: оперативний і стратегічний рівні

Забезпечення економічної безпеки національної економіки є необхідною умовою для реалізації приватних і державних економічних інтересів, запорукою еволюції економічної системи та вдалого позиціонування держави на глобальній економічній арені. Україна нині перебуває у стані, коли вплив економічних і фінансових загроз на стан економічних процесів набули свого апогею через політичну кризу та соціальну напругу у суспільстві. З огляду на це, набувають актуальності спроби науковців запропонувати заходи щодо посилення рівня фінансової захищеності і населення, і бізнес-структур, і держави в цілому від дестабілізуючих факторів економічної природи походження. Фінансова система є центром сучасної економіки, і саме у її межах у вітчизняних реаліях формуються ризики сталому розвитку України у найближчій перспективі. Таким чином, економічну безпеку національної економіки у значній мірі визначає рівень економічної безпеки держави та окремі функціональні складові її системи, однією із яких є фінансова безпека [1, с.58].

У сучасних умовах фінансова безпека є основою системи економічної безпеки національного рівня. Від сталого розвитку фінансового сектору залежить здатність держави залучати інвестиційні активи на зовнішніх і внутрішніх фінансових ринках для забезпечення економічних потреб і задоволення фінансових інтересів країни, народу, бізнес-структур. Водночас, макроекономічні показники України свідчать про дестабілізацію стану фінансової системи та наявність деструктивних процесів і тривалих негативних тенденцій на ринках фінансових послуг. Високий рівень інфляції, нестабільність валютного курсу, недовіра до національної грошової одиниці, низькі ставки за депозитами при високій вартості кредитних ресурсів, дефіцит державного бюджету, великі витрати на обслуговування державного боргу – всі ці обставини, інтенсифіковані політичною кризою і фінансовою залежністю України від

міжнародних фінансових організацій, дають змогу вести мову про те, що нині Україна перебуває у стані фінансової небезпеки [2, с.14].

Відсутність єдиного універсального підходу до визначення поняття фінансової безпеки держави, що є важливою складовою економічної безпеки національної економіки України, несформованість тезаурусу безпекознавства для процесів формування, функціонування та управління системою фінансової безпеки суб'єктів національної економіки та держави в цілому актуалізують наукове завдання розробки методології управління фінансовою макробезпекою на оперативному і стратегічному рівнях і прикладну задачу застосування її положень у практичній площині.

Методикою управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки є набір конкретних інструкцій, способів, правил, які використовуються системно, за певним алгоритмом, із метою вивчення та регламентації послідовності дій суб'єкта управління системою фінансової безпеки в просторі та часі.

Управління фінансовою безпекою держави здійснюється у переважній більшості випадків як один із елементів національної антикризової політики. Якщо ж національна економічна система перебуває у нормальному функціональному стані, то питання управління її фінансовою безпекою найчастіше не піднімається взагалі, оскільки керівництво держави не бажає відволікати обмежені фінансові ресурси для розробки превентивних заходів щодо дії загроз, які можуть і не стати характерними для її фінансової системи у майбутньому. У результаті, це може мати фатальні наслідки для розвитку фінансової складової національної економіки.

Усвідомлюючи необхідність управління фінансовою безпекою держави, сучасні фахівці-теоретики та спеціалісти-практики обмежують об'єкт своїх досліджень фінансовою складовою системи економічної безпеки країни, не зважаючи на те, що уся сукупність національних фінансових інтересів перебуває під постійним впливом зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз, а підтримка високого рівня фінансової безпеки вимагає нетрадиційних методологічних

підходів щодо управління наявними у держави власними, позиченими та залученими фінансовими ресурсами.

Доцільним є визначення характерних рис, які мають бути притаманними управлінню фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки в умовах господарювання, що склалися нині в Україні, та формування переліку суб'єктів, об'єктів, функцій і принципів управління фінансовою безпекою держави.

Важливим моментом у процесі дослідження особливостей управління фінансовою складовою системи економічної безпеки є встановлення переліку суб'єктів управління та об'єктів захисту. Суб'єктами управління фінансовою безпекою держави мають визнаватися: державні органи влади у особі Президента, Кабінету міністрів України та національних регуляторів фінансового ринку. Об'єктом управління виступає рівень фінансової безпеки, який є результатом використання наявних у держави фінансових ресурсів із метою мінімізації ризиків і максимізації ефективності функціонування фінансового сектору національного господарства. Управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки суб'єктам управління доцільно здійснювати на стратегічному й оперативному рівнях [3, с.13].

Механізм управління фінансовою безпекою доцільно розділити на такий, що забезпечує превентивний вплив на дію загроз і небезпек, та механізм антикризового управління. Превентивним (попереджувачим) управлінням фінансовою безпекою є планування стратегій фінансового розвитку, аналіз, прогнозування, планування необхідних змін у фінансових відносинах і своєчасне реагування на фінансові ризики і виклики. Під антикризовим управлінням фінансовою безпекою слід розуміти реалізацію такого механізму управління, що забезпечує швидке скорочення втрат шляхом негайного реагування негативні явища та події фінансової природи походження [4, с.10].

Грунтуючись на результатах досліджень таких учених, як С. В. Каламбет, В. А. Воропай, метою функціонування механізму управління фінансовою

безпекою можна назвати «забезпечення фінансової рівноваги, досягнення визначеної фінансової ефективності діяльності та поставлених цілей і завдань подальшого розвитку економічної системи» [5, с.107]. Метою управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки є досягнення максимально можливого рівня реалізації фінансових інтересів держави та задоволення фінансових інтересів і потреб учасників фінансової системи при оптимальних витратах фінансових ресурсів на мінімізацію загроз, що є характерними для їх діяльності у межах національного господарства.

Васильєв О. В., Мейта В. І. визначають основні принципи, на яких повинна ґрунтуватися система управління економічною, а відтак, і фінансовою безпекою: «принцип розвитку, принцип адаптивності, принцип єдності, принцип компетентності, принцип економічної доцільності, принцип оперативності, принцип комплексності, принцип законності, принцип безперервності» [6, с.141]. Кириченко О. С. додає до названих принципів ще такі як, «принцип системності, принцип координації взаємодії з внутрішнім і зовнішнім середовищем, принцип планової основи діяльності, принцип превентивності, принцип результативності» [7, с.268]. Сформований на основі досліджень цих науковців перелік досить вичерпним і придатним для використання у процесі управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки України.

Формами управління, які можуть ефективно застосовуватись у процесі менеджменту фінансової безпеки держави, є створення державного органу для нагляду за станом фінансової безпеки та координування дій щодо її забезпечення на національному рівні, розробку нормативно-правового підґрунтя для формування системи фінансової макробезпеки, зокрема Концепції забезпечення фінансової безпеки держави, Стратегії фінансової безпеки України, Політики фінансової безпеки та контроль за дотриманням норм і правил функціонування елементів фінансової системи.

Виділяють такі методи управління економічною безпекою, що використовуються і для координації відносин у межах функціонування її

фінансової складової, як інституційно-правовий, адміністративний (організаційно-розпорядчий, директивний, командний), економічний, організаційно-технологічний, інформаційний, соціально-психологічний [8, с.78-80, 9, с.296-297]. Наука безпекознавства визнає і такі загальні методи управління, як правові, ідеологічні та технологічні. Усі вони можуть застосовуватись на різних рівнях управління системою фінансової безпеки у слушний час [3, с.15].

Необхідним етапом управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки є конкретизація функцій і завдань такого управління.

Основними функціями управління фінансовою безпекою фахівці вважають:

- прогнозування й ідентифікацію внутрішніх і зовнішніх ризиків і загроз фінансовим інтересам суб'єктів забезпечення безпеки;
- реалізацію набору тактичних і стратегічних заходів, спрямованих на попередження негативних наслідків дії загроз на об'єкт безпеки та їх нейтралізацію;
- реалізацію системи заходів щодо регенерації поточного стану об'єктів фінансової безпеки, які постраждали внаслідок реалізації фінансових загроз;
- створення умов і можливостей для оперативного управління елементами системи фінансової безпеки як на оперативному, так і на стратегічному рівні;
- активне міжнародне співробітництво в інтересах досягнення та підтримки високого рівня фінансової безпеки [10, с.9].

Повертаючись до фундаментальних основ науки управління, варто відзначити, що А. Файоль ще у 1916 р. визначив основні функції менеджменту, такі як прогнозування, планування, організація, керівництво командою, координація та контроль [11, с.56]. Американські вчені Мескон М., Альберт М. і Хедоурі Ф. виділяють чотири функції менеджменту: планування, організацію, мотивацію, контроль [12]. Для управління фінансовою безпекою держави раціональним є виокремлення таких функцій, як планування захисту від наслідків фінансових загроз і ризиків, організацію системи фінансової безпеки, кадрове забезпечення управління безпекою, періодичний моніторинг й

оцінювання рівня фінансової безпеки, контроль за станом фінансової безпеки. Їх ефективна реалізація дозволить на державному рівні сформувати сучасну та ефективну модель управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки на поточну та стратегічну перспективи.

Механізм управління в економічній літературі часто розглядається у значенні складової частини системи управління, яка забезпечує вплив на ряд чинників, від стану яких залежать результати діяльності керованого об'єкту. Управління є процесом, а система управління – механізмом, котрий забезпечує цей процес [13, с.1]. Пропонована дефініція дає чітку вказівку щодо сутності самого досліджуваного поняття, хоча і дискусійною є спроба визначення категорії «система управління» через термін «механізм».

Для дослідження особливостей побудови механізму управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки доцільно використати системно-процесний підхід. У межах цього підходу, під управлінням будемо розуміти процес застосування системи дій щодо формування, ресурсного забезпечення механізму убезпечення процесу задоволення фінансових інтересів держави, населення та суб'єктів господарської діяльності від впливу наявних і потенційних, внутрішніх і зовнішніх загроз. Об'єктом управління виступає фінансова безпека як елемент системи публічного управління та адміністрування на державному рівні, управління якою є одним із процесів, що реалізуються у цій системі. Реалізація управлінських функцій має здійснюватися через механізм управління фінансовою безпекою, розробка якого із урахуванням специфіки поточного стану та тенденцій розвитку економіки України порівняно з іншими країнами світу і зважаючи на велику кількість загроз, що її супроводжують, є важливим науковим і прикладним завданням на початку 2019 року [3, с.14].

Отже, механізмом управління у загальному розумінні вважають систему елементів організаційно-економічного впливу на процес управління [14, с.116]. У такому науковому підході прослідковується спроба визначення поняття механізму через категорію системи. У наукових колах часто зустрічається думка,

що механізм управління – це такий спосіб організації управління суспільними справами, для якого характерними є взаємопов'язані методи, засоби і принципи, і це забезпечує ефективну реалізацію цілей управління. Наведена дефініція для використання її у безпекознавстві та при поясненні економічних явищ і процесів, потребує конкретизації, та надання їй необхідних для цього специфічних змістових рис.

Під механізмом управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки у межах системно-процесного підходу варто розуміти процес застосування сукупності методів і процедур, які дозволяють оптимізувати стан елементів системи захисту об'єкту управління задля досягнення максимального рівня його фінансової безпеки. Максимальний рівень фінансової безпеки національної економіки повинен характеризуватись станом захищеності фінансових ресурсів країни від різних видів загроз, і гарантувати їх ефективне використання з метою одержання фінансового ефекту в національній економічній системі. Тому механізм управління фінансовою безпекою держави у межах системно-процесного підходу пропонується визначити як внутрішню організацію системи процесів формування, забезпечення, функціонування, контролю стану фінансової безпеки та оцінювання рівня фінансової безпеки як результату використання фінансових ресурсів держави, як власних, так і залучених із зовнішніх і внутрішніх джерел, із метою задоволення фінансових інтересів країни та її народу при оптимальному стані їх захищеності від впливу фінансових загроз.

Необхідність розробки механізму управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки криється у характерних рисах, притаманних їй у сучасних умовах функціонування фінансової системи України. Етапами використання механізму управління фінансовою безпекою держави слід назвати: вчасне виявлення й аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовій безпеці; оцінювання рівня фінансової безпеки держави; моніторинг змін стану фінансової безпеки; розробку і реалізацію плану заходів, спрямованих на виправлення недоліків у організації системи фінансової безпеки; здійснення

заходів контролю результативності процесу забезпечення фінансової безпеки [15].

На рис. 1.2.1 представлено сукупність елементів механізму управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки.

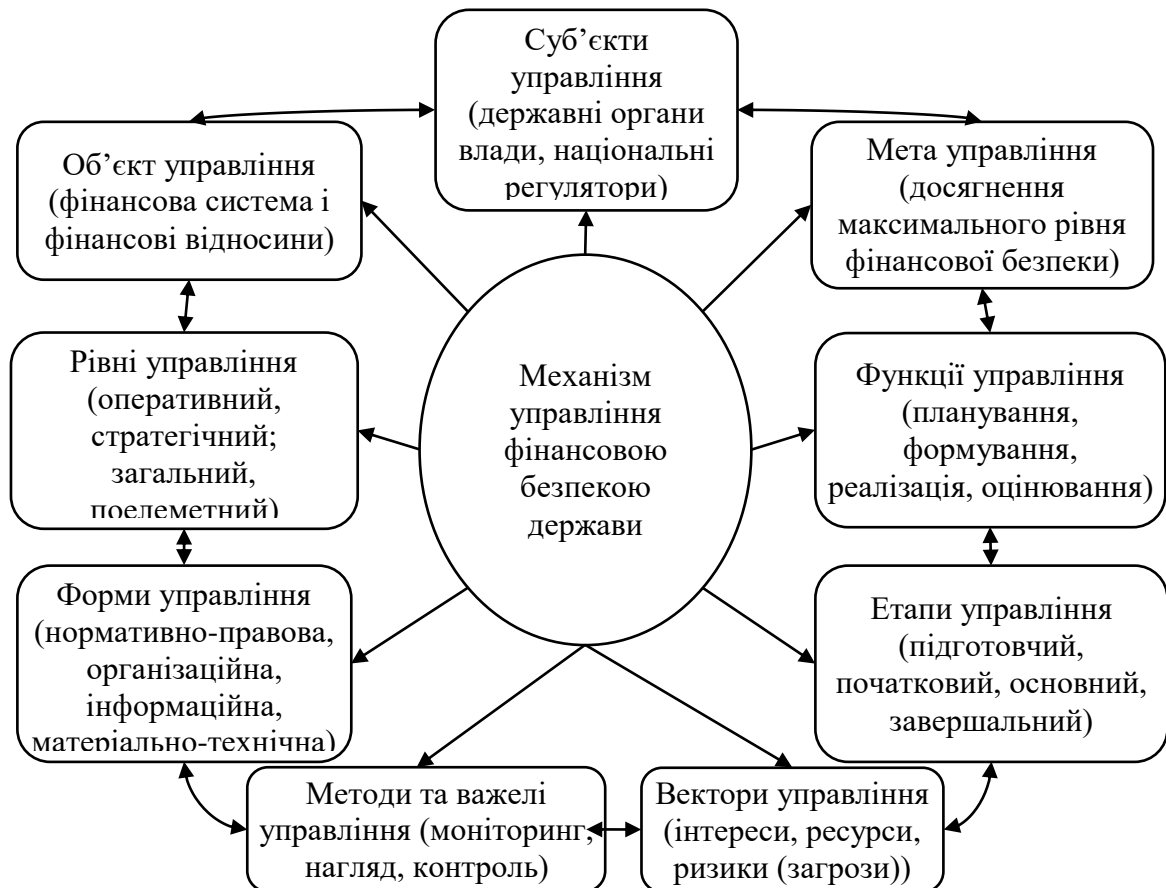

Рис. 1.2.1. Елементи механізму управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки

Складено автором

Отже, набір оперативних дій щодо управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки може мати такі складові:

- виявлення причин виникнення ризиків і загроз; формування каталогів і карт ризиків для стану фінансової безпеки;
- прогнозування (форсайт) негативної дії загроз;
- проведення оцінювання поточного рівня фінансової безпеки,
- попередження негативного впливу різного роду загроз на стан фінансової безпеки через прийняття управлінських рішень;

– оцінювання рівня ефективності вжитих управлінських заходів [3, с.18].

Особливості оперативного управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки України узагальнено у табл. 1.2.1.

Таблиця 1.2.1

Особливості оперативного управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки України

Вектори оперативного управління	Бажані результати на короткострокову перспективу	Особливості реалізації етапів управління	Характер реалізації функцій управління
Конкретизація поточних фінансових інтересів учасників фінансової системи та виявлення загроз для їх задоволення	Захист від негативних наслідків загроз, які чинять вплив на стан безпеки у поточний момент часу	На підготовчому етапі формується графік безпеко орієнтованих управлінських дій; формуються карти ризиків і визначаються загрози фінансовій безпеці	Оперативне планування заходів забезпечення безпеки реалізується через механізм розробки річних планів безпеко орієнтованих заходів
Пошук ресурсів, що можуть бути оперативно залучені для протидії негативному впливу загроз на стан фінансової безпеки	Наявність набору заходів і чітко спланованих дій для термінового реагування на загрози, що не були завчасно ідентифіковані та попереджені	На початковому етапі формується кадрове, інформаційне, фінансове забезпечення для реалізації заходів безпеко орієнтованого управління	За необхідності суб'єктом забезпечення безпеки може бути сформовано додаткові підсистеми фінансової безпеки для швидкої реакції на нові форми загроз і ризиків, які раптово виникли
Гармонізація фінансових інтересів, уникнення та вирішення суперечностей між учасниками фінансової системи	Формування команди фахівців для професійного управління фінансовою безпекою (створення відділу або служби фінансово-економічної безпеки)	На основному етапі реалізується набір заходів щодо протидії проявам негативних наслідків попередньо ідентифікованих ризиків і загроз, і тих їх видів, які проявились випадково та неочікувано	Реалізація оперативного управління фінансовою безпекою охоплює заходи, які щоденно вживаються суб'єктом забезпечення безпеки для захисту ресурсів і інтересів учасників фінансової системи
Підтримка функціонального рівня системи фінансової безпеки, різнобічний моніторинг стану усіх її підсистем	Розробка набору індикаторів для оцінювання досягнутого рівня фінансової безпеки	Завершальний етап має передбачати оцінювання ефективності вжитих заходів, калькуляцію збитків від дії загроз, яким не вдалося запобігти, аналіз	Оперативне оцінювання рівня фінансової безпеки або ефективності реалізації оперативних заходів щодо управління нею передбачає необхідність розробки скорингової моделі

Вектори оперативного управління	Бажані результати на короткострокову перспективу	Особливості реалізації етапів управління	Характер реалізації функцій управління
		управлінських помилок і прорахунків	оцінювання, а за її відсутності обмежується експертним висновком фахівця у сфері фінансової безпеки

Складено автором

На макрорівні фінансова безпека визначається мірою захищеності елементів боргової, бюджетної, банківської, грошово-кредитної, валютної системи, а також небанківського фінансового сектору [2, с.14].

Стратегічне управління фінансовою безпекою має включати заходи, проведення яких спрятиме стабілізації стану безпеки кожної із названих складових. Реалізацію фінансових інтересів у кожній із підсистем фінансової безпеки має бути покладено в основу розробки стратегічних імперативів управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки та пріоритетів розвитку системи фінансової безпеки держави. Наприклад, можна запропонувати такі стратегічні пріоритети безпеко орієнтованого управління у напрямі розвитку фінансового ринку України:

–активізація процесу підвищення рівня фінансової грамотності населення через систему закладів вищої освіти;

–формування резерву топ-менеджменту для роботи у фінансових установах (зокрема, у системних банках, державних страхових компаніях, найбільших інвестиційних фондах і компаніях з управління активами, тощо) шляхом організації навчання у спеціалізованих підрозділах закладів вищої освіти;

–підвищення вимог до рівня транспарентності фінансових установ; її періодичне оцінювання та оприлюднення рейтингів інформаційної прозорості професійних учасників фінансового ринку;

–періодичний моніторинг стану економічної безпеки фінансових установ та оцінювання рівня банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору; це завдання може бути покладено на одного із національних регуляторів

фінансового ринку (Національний банк України, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, або на єдиний мегарегулятор фінансового ринку у випадку підтримання на державному рівні ідеї його створення чи на дві регуляторні інституції у випадку переходу на модель Split);

–перехід до дистанційного онлайн обслуговування, що легше піддається моніторингу з боку владних структур;

–встановлення обмежень на ціни на окремі фінансові продукти та послуги;

–формування інформаційного та документального забезпечення процесу оцінювання рівня економічної безпеки на мікро та макрорівнях.

Визначені стратегічні пріоритети пропонується відобразити у загальній стратегії фінансової складової економічної безпеки національної економіки України. Водночас, важливо їх узгодити з основними положеннями Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р., а також покласти в основу окремі Стратегії фінансової безпеки України та Стратегії економічної безпеки України, які повинні стати документальним забезпеченням процесу гарантування високого рівня захищеності вітчизняної економіки від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх фінансових загроз. Успішне слідування напрямам стабілізації стану фінансової безпеки України матиме позитивні наслідки для розвитку ринків фінансових послуг, що сприятиме у перспективі стабілізації стану економічної безпеки національної економіки.

Наведемо перелік стратегічних пріоритетів управління станом фінансової складової економічної безпеки національної економіки, сформований на основі систематизації імперативів забезпечення економічної безпеки на фінансовому ринку із врахуванням характерних для його учасників загроз і можливостей (табл. 1.2.2).

Як уже відзначалось вище, Стратегія фінансової безпеки України повинна бути складовою частиною Стратегії економічної безпеки національної економіки.

Стратегічні пріоритети управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки [2, с.16]

Напрями стабілізації на макrorівні	Заходи на рівні учасників фінансового ринку	Тактичні управлінські рішення
Збільшення обсягу капіталу	Підвищення рівня фінансово-інвестиційної безпеки	Мінімізація інвестиційних і фінансових загроз
Моніторинг якості активів	Мінімізація частки проблемних активів	Відмова від нерентабельних фінансових послуг
Встановлення або розширення переліку економічних нормативів	Розробка системи внутрішніх нормативів безпеки	Проведення оцінювання рівня економічної безпеки
Модернізація системи економічної безпеки	Стимулювання до самозабезпечення безпеки	Формування бюджету забезпечення безпеки
Розширення асортименту фінансових продуктів і послуг	Розробка інноваційних фінансових продуктів і послуг та аналіз їх загроз	Аналіз загроз запровадження нових видів традиційних для ринку продуктів і послуг
Формування єдиної бази кредитних історій	Розробка власного інформаційного пакету	Впорядкування інформації для централізованої бази
Формування фонду компенсації збитків від інвестиційних втрат	Помірне використання агресивних інвестиційних стратегій	Оцінювання загроз реалізації кожної окремої інвестиційної стратегії
Оцінка загроз і можливостей від виходу на міжнародні ринки капіталу	Розширення напрямів диверсифікації інвестиційних портфелів	Оцінювання загроз різних напрямів інвестиційної діяльності
Збільшення обсягу залученого капіталу	Підвищення рівня кредитоспроможності	Безпеко орієнтована реструктуризація капіталу
Організація навчання персоналу для фінансових установ	Формування професійного штату для управління безпекою	Встановлення вимог до персоналу, задіяного в управлінні безпекою
Збільшення рівня доступності фінансових послуг	Безпеко орієнтована модернізація цінової політики	Оцінка втрат від зменшення вартості на окремі види послуг
Підвищення рівня інформаційної прозорості	Розробка політики інформаційної прозорості	Оцінювання рівня інформаційної прозорості

Метою стратегічного управління фінансовою безпекою має стати єдиний державний документ, що визначатиме основні орієнтири для стабілізації і перспективного розвитку вітчизняної фінансової системи. Зважаючи на сучасні економічні умови та ті загрози, що є характерними для функціонування фінансової складової системи економічної безпеки національної економіки й елементів інфраструктури ринків фінансових послуг, головною метою стратегії

фінансової безпеки України має бути визнано сприяння реалізації фінансових інтересів держави завдяки мінімізації загроз функціонуванню (життєздатності) національної економіки фінансової природи походження або інших сфер, що чинять негативний вплив на фінансову стабільність і фінансову автономію країни. Визначення орієнтованого переліку фінансових інтересів суб'єктів фінансової системи має бути одним із етапів розробки стратегічних пріоритетів забезпечення фінансової безпеки як складової економічної безпеки національної економіки (рис. 1.2.2).

Формування стратегії забезпечення фінансової безпеки у межах гарантування економічної безпеки національної економіки має здійснюватися із дотриманням запропонованої поетапності дій. Її розробка відбувається на загальнодержавному рівні, наприклад, одним із національних регуляторів фінансового ринку у якості документу рекомендаційного або директивного характеру. Однак, важливим науковим і практичним завданням на разі залишається таксономія національних фінансових інтересів, забезпечення реалізації яких прямо залежить від стану безпеки різних складових фінансової системи України [1, с.61] (табл.1.2.3.).

Загалом, до національних фінансових інтересів можна віднести: очищення фінансового ринку від неефективних учасників та тих фінансових установ, що є неконкурентоспроможними, або створювались чи працюють із порушеннями законодавства; забезпечення використання можливостей міжнародних ринків капіталів, розширення доступу до міжнародних систем розрахунків, підвищення рівня фінансової грамотності населення, мінімізація готівкового грошового обігу та тіньових фінансових операцій [1, с.61].

Як уже зазначалося, на разі в Україні відсутня Стратегія фінансової безпеки держави. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [16] була прийнята у 2015 р.; Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» була схвалена Указом Президента України у січні 2015 р [17]; затверджена у 2016 р. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України [18] у якості орієнтирів для досягнення належного стану окремих показників визначає кінець 2020 р.

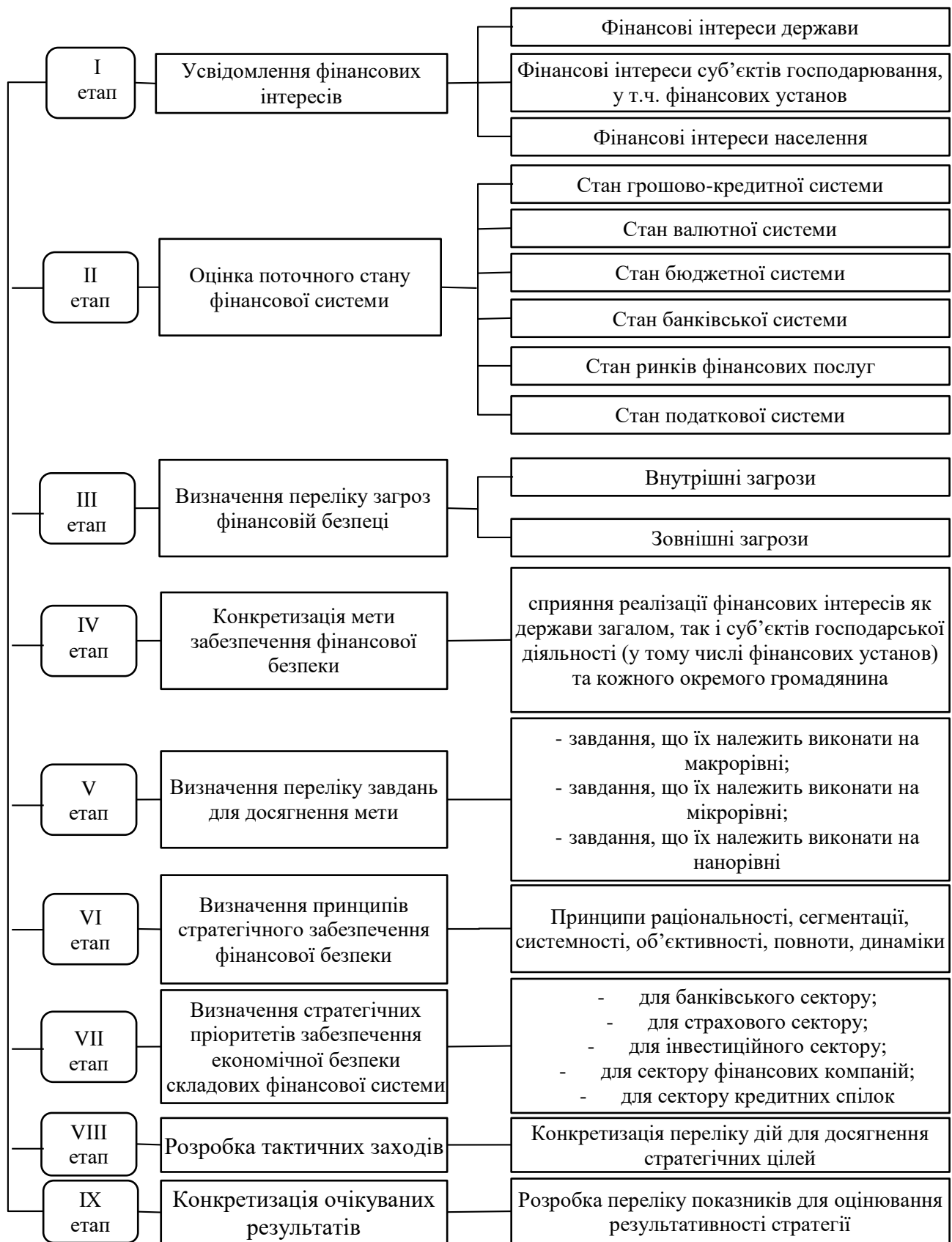

Рис. 1.2.2. Формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки [1, с.60]

Фінансові інтереси держави як об'єкт стратегічного та оперативного управління фінансовою безпекою

Сфера інтересів	Фінансові інтереси
Грошово-кредитна сфера	Забезпечення вільного готівкового та безготівкового грошового обороту, підвищення рівня доступності кредитних ресурсів для фізичних і юридичних осіб, розширення меж безготівкового грошового обігу, формування резервів національної валюти
Валютна сфера	Стабілізація валютних курсів і контроль їх волатильності, зупинка падіння ціни національної грошової одиниці та підвищення рівня довіри до неї у населення, формування золотовалютних резервів достатніх обсягів і якості
Бюджетна сфера	Зменшення рівня бюджетного дефіциту та знаходження резервів його покриття, збільшення бюджетних надходжень, оптимізації витрат з бюджетів усіх рівнів, підтримка високого рівня бюджетної децентралізації із метою балансування фінансування регіональних потреб
Банківська сфера	Нарощування обсягів кредитування економіки, зменшенні рівня проблемних активів у портфелях банків, формування ефективної системи гарантування вкладів, стимулювання депозитної активності населення й юридичних осіб, мінімізації кредитів пов'язаним із банками особам
Небанківський фінансовий сектор	Збільшення попиту та пропозиції на фінансовому ринку, зростання інвестиційної активності, емісійної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання та нерезидентів, оптимізація інфраструктури фінансового ринку, вільна конкуренція як у окремих фінансових сегментах, так і на ринку загалом, своєчасна ідентифікація професійних учасників ринків фінансових послуг, що провадять свою діяльність із порушеннями або використовуються у механізмах тіньової економіки з метою легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, або виведення капіталів за кордон, наприклад, у офшорні зони
Податкова сфера	Збільшення обсягів податкових надходжень та оптимізація системи оподаткування, у першу чергу, у напрямі спрощення процедури адміністрування фіскальних операцій

Враховуючи наведені вище факти, за умови розробки та прийняття на державному рівні у 2019 р. Стратегії фінансової безпеки України, Стратегії забезпечення економічної безпеки національної економіки або іншого документу, у якому буде чітко визначено стратегічні імперативи управління безпекою фінансової системи України, часовий горизонт його дії і планові показники мають сягати 2024 р. [1, с.62].

За результатами проведеного дослідження у табл.1.2.4 конкретизовано особливості стратегічного управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки України.

Особливості стратегічного управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки України

Вектори стратегічного управління	Бажані результати на довгострокову перспективу	Особливості реалізації етапів управління	Характер реалізації функцій управління
Розробка комплексу документів для управління фінансовою безпекою на стратегічному рівні (Концепція, Стратегія, Політика, Програма, Методичні рекомендації для оцінювання рівня безпеки)	Наявність у держави ефективної, функціональної та багатокomпонентної системи забезпечення фінансової безпеки	На підготовчому етапі оцінюється поточний стан фінансової безпеки, виявляються недоліки у організації її системи та механізму безпеко орієнтованого оперативного та стратегічного управління або констатується факт їх відсутності	Планується набір стратегічних завдань забезпечення фінансової безпеки, встановлюються орієнтири розвитку системи фінансової безпеки на п'ять-десять років
Формування ефективної системи регулювання стану фінансової системи та моніторингу діяльності її учасників	Високий рівень фінансової інклюзії, підвищення рівня фінансової грамотності населення; забезпечення рівного доступу до фінансових продуктів і послуг	На початковому етапі формується ресурсна база для стратегічного управління, визначається набір стратегічних орієнтирів управління фінансовою безпекою	Формується стратегія управління фінансовою безпекою на довгостроковий період
Запобігання протистоянню фінансових інтересів держави і окремих учасників фінансової системи	Зведення до мінімуму характерних для зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування фінансової системи загроз і ризиків	На основному етапі розробляються та реалізуються тактичні дії щодо поступового досягнення визначених стратегічних орієнтирів	Реалізуються стратегічні завдання шляхом встановлення проміжних, тактичних і оперативних цілей забезпечення фінансової безпеки

Вектори стратегічного управління	Бажані результати на довгострокову перспективу	Особливості реалізації етапів управління	Характер реалізації функцій управління
Зниження рівня іноземного капіталу у фінансовій системі, активізація внутрішніх джерел фінансування потреб сталого економічного розвитку	Досягнення стану фінансового суверенітету й утримання високого рівні фінансової безпеки впродовж тривалого проміжку часу	На завершальному етапі оцінюється рівень досягнення стратегічних орієнтирів, конкретизуються причини відхилень реальних значень показників параметрів безпеки від запланованих, формується висновок щодо успішності реалізації стратегії	Проводиться комплексне оцінювання рівня досягнення встановлених стратегічних орієнтирів наприкінці періоду реалізації стратегії (зазвичай, через п'ять років від її прийняття)

Складено автором

Якщо інтерпретувати загально відому піраміду Маслоу для використання цієї видатної ідеї для потреб структуризації мети управління фінансовою безпекою, то на базовому рівні фізіологічних потреб доцільно було б розмістити ресурси, необхідні для продовження функціонування фінансової системи, захищені від втрати, псування, викрадення, деформації, спотворення, нецільового використання, тощо. На другому рівні, де у традиційній піраміді її творець розмістив потребу у безпеці та відсутності страху, пропонується залишити перебування суб'єкта у стані фінансової безпеки, достатньому для продовження його функціонування та реалізації мети створення в умовах наявності фінансових ризиків і загроз. На третьому рівні доцільно розмістити набір заходів, спрямованих на забезпечення безпеки реалізації процесів захисту фінансових інтересів учасників фінансової системи та задоволення їх потреб з метою підтримання належного рівня їх довіри до реалізаторів фінансової політики. На четвертому рівні механізми забезпечення фінансової безпеки повинні використовуватись для просування бренду регіону або країни (у залежності від масштабу досліджуваної системи фінансової безпеки) на національній та/або міжнародній економічній аренах, мінімізації репутаційних загроз, формування та слідування іміджу соціально відповідального, економічно

стійкого та фінансово незалежного учасника ринкових відносин. На вершину піраміди потреб управління фінансовою безпекою пропонується поставити досягнення фінансової мети існування економічної системи у сповненому ризиків і загроз середовищі з мінімальними витратами наявних, залучених і позичених ресурсів на заходи протидії їх негативному впливу на стан фінансової безпеки. Якщо перші два рівні передбачають своєчасне прийняття оперативних управлінських рішень, то для досягнення успіху на верхівці піраміди необхідним є грамотне та ефективне стратегічне управління фінансовою безпекою держави.

Список використаних джерел

1. Зачосова Н.В. *Формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки* / Н.В. Зачосова // *Науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії»*. – 2018. – Випуск 26. – С.58-62
2. Зачосова Н.В. *Напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України* / Н.В. Зачосова // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал*. – 2018. – № 8(36). – С. 14–18
3. Зачосова Н.В. *Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою національної економіки* / Н.В. Зачосова // *Науковий журнал «Економічний форум»*. – 2018. - №2. – С.11-20.
4. Приходько В. П. *Управління економічною безпекою підприємства* / В.П. Приходько // *Економіка та держава*. – 2013. – № 10. – С. 10-12.
5. Каламбет С. В. *Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств залізничної галузі* / С. В. Каламбет, В. А. Воропай // *Фінанси, банки, інвестиції*. – 2013. – № 2. – С. 106-113.
6. Васильєв О. В. *Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств* / О. В. Васильєв, В. І. Мейта // *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. – 2013. – № 2. Т 14. – С. 138-145.
7. Кириченко О. С. *Сутність управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання* / О. С. Кириченко // *Теоретичні і практичні аспекти економіки і інтелектуальної власності*. – 2012. – Вип. 1. Т. 1. – С. 265-270.
8. Мойсеєнко І. П. *Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посібник* / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів : Видавництво ЛДУВС, 2011. – 380 с.

9. *Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / за ред. Т. Г. Васильціва. - Львів : Ліга-Прес, 2012. - 386 с.*
10. *Варналій З. С. Фінансова безпека як основна передумова ефективного функціонування держави / З. С. Варналій, О. В. Савілова // Фінансові послуги. – 2017. – № 6. – С. 8-11.*
11. *Управление это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор., Г. Форд. М.: Республика, 1992. – 349 с.*
12. *Основы менеджмента : перевод с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [под ред. Л. И. Евенко]. – М.: Дело, 1997. - 704 с.*
13. *Кнорринг В. И. Искусство управления : учебник / В.И. Кнорринг. – М. : БЕК, 1997. – 264 с.*
14. *Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины : монография / Г. В. Астапова, Е. А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк : ДИЭХП, 2001. – 279 с.*
15. *Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / А.М. Єрмошенко. – Київський національний торговельно-економічний ун-т. К., 2006. – 203 с.*
16. *Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 № 391. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.*
17. *Про Стратегію сталого розвитку «Україна 2020» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>).*
18. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 14.03.2016 № 92/2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92/2016/page>.*

1.3. Інноваційні підходи до оцінювання та державного регулювання рівня фінансової макробезпеки

Для отримання достовірної оцінки будь-якого розрахункового показника, вкрай важливим аспектом є якість інформації, яка становить базу даних для проведення дослідження, а також навички та вміння експерта, який буде проводити аналіз.

Згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (далі – Методика) [1], які є визнаним на державному рівні документом, і містять в собі методологічне й інформаційно-аналітичне забезпечення процесу оцінювання рівня фінансової безпеки країни, фінансову безпеку на макrorівні слід оцінювати комплексно, з огляду на показники шести складових її системи: банківської безпеки, безпеки небанківського фінансового сектора, боргової, бюджетної, валютної, грошово-кредитної безпеки. Разом для оцінювання стану таких різнопланових елементів фінансової системи запропоновано 32 показника, що може бути недостатнім для забезпечення високого рівня достовірності отриманого результату в сучасних мінливих економічних обставинах. Однак, і така їх кількість могла б дати релевантну оцінку рівня фінансової безпеки за умови, що інформаційна база для аналітичних процедур буде достатньо високої якості.

Окремі проблеми оцінювання рівня фінансової складової економічної безпеки України піднімалися в роботі [2]. Прикро, але доводиться констатувати той факт, що за три роки з моменту проведення попереднього дослідження, у методичних підходах до оцінювання рівня фінансової безпеки держави змін не відбулося. Склад показників для проведення оцінювання не був переглянутий; на державному рівні не було надано комплексної оцінки поточного стану фінансової безпеки України, а дослідження, що проводились у цьому контексті, мали усі ознаки фрагментарності. Перша проблема, з якою стикаються аналітики в спробах провести діагностику та дати оцінку стану фінансової безпеки держави – це джерела даних. Для розрахунку ряду запропонованих в Методиці

показників, дані отримати непросто, особливо з урахуванням того, що їх потрібно оцінювати в динаміці. Не зважаючи на те, що Методика містить вказівку на джерела відомостей, з яких можна отримати необхідну інформацію, запропоновані посилання на Інтернет-ресурси застаріли і не працюють, друковані видання часто неможливо дістати. Оскільки більшість необхідних даних – це статистичні показники, то для часткового вирішення окресленої проблеми на сайті Державної служби статистики України доцільно виділити місце для розміщення необхідної інформації. У той же час, не є таємницею та обставина, що статистичні дані оприлюднюються зі значною затримкою в часі відносно того моменту, який вони характеризують. Таким чином, ще одна проблема оцінювання полягає в своєчасності отримання необхідної інформації. Ну і звичайно, викликає сумніви та побоювання якість статистичних даних, які, на думку багатьох експертів, є нічим іншим, як «середньою температурою по лікарні», а тому досить умовно відображають стан реалій розвитку вітчизняної фінансової системи.

Ще однією проблемою у процесі оцінювання рівня фінансової безпеки держави є те, що для проведення розрахунків потрібні дані різних організацій і установ. Наприклад, для діагностики рівня банківської безпеки потрібні відомості від Національного банку України, для оцінювання рівня безпеки небанківського фінансового сектора – інформація, якою володіють Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Для отримання даних щодо розмірів дефіциту державного бюджету України необхідно шукати та вивчати законодавчі акти. Таким чином, пошук, відбір і підготовка аналітичних даних для проведення процедури оцінювання – дуже трудомісткий процес, під час якого аналітик може й не знайти всю необхідну йому інформацію. Беручи це до уваги, доцільно рекомендувати створення єдиних інформаційних ресурсів, які будуть містити набір даних, необхідних для оцінювання рівня фінансової безпеки держави, із можливістю їх систематизації за окремими параметрами. З огляду на важливу роль трьох національних регуляторів фінансового ринку у

процесі збору необхідного статистичного матеріалу, слід запропонувати, щоб саме вони стали ініціаторами наповнення цього інформаційного ресурсу.

Однак, навіть маючи вказівку на те, де можна знайти необхідні дані, у багатьох випадках їх все одно виявляється непросто відшукати. Сайти багатьох організацій і компаній не досить зручні для використання, мають вкрай складну внутрішню архітектуру та низький рівень прозорості. Тому слід відзначити ще одну проблему процесу оцінювання рівня фінансової безпеки – складність доступу до потрібних даних.

Необхідно переглянути і набір вагових коефіцієнтів, які визначають вплив того чи іншого показника на значення індикатора сумарного рівня фінансової безпеки. Так, мінімізація значення валютної безпеки і виділення їй частки на рівні 0,1686 в сумарному показнику фінансової безпеки (меншу питому вагу має лише складова безпеки небанківського фінансового ринку – 0,1068) [1], виявилася експертним прорахунком, коли в 2014 році саме через різку зміну курсу гривні відносно до світових валют фінансова безпека країни виявилася на рекордно низькому рівні, а економіка України зазнала впливу чергової фінансової кризи. Тому вкрай важливо переглянути і ще раз зважити на державному рівні значимість кожної складової фінансової безпеки для забезпечення процесу реалізації фінансових інтересів країни та усіх без винятку категорій стейкхолдерів.

Що ж до власне методичного підходу до оцінювання рівня фінансової безпеки, то варто відзначити, що в процесі оцінювання сучасні експерти не враховують такий важливий показник, як особиста фінансова безпека жителів країни. Вивчення іноземних інформаційних ресурсів, що стосуються проблем забезпечення економічної і фінансової безпеки, дозволяють зробити висновок, що в більшості розвинених країн світу розуміння поняття «фінансова безпека» зводиться до окремої людини – жителя, громадянина. У процесі виконання наукових робіт, автору траплялися результати досліджень стану фінансової безпеки громадян США і ряду європейських країн, за результатами яких можна було визначити, чи є у населення тимчасово вільні фінансові активи, який рівень

фінансової грамотності притаманний для громадян, чи довіряють вони банківській системі і фінансовим установам свої заощадження, тощо. Такі відомості були б корисними і в процесі оцінювання стану фінансової безпеки України, особливо для аналізу рівня банківської безпеки і безпеки небанківського фінансового сектору.

Таким чином, для отримання достовірної оцінки рівня фінансової безпеки України у 2019 році та надалі, необхідно переглянути традиційний методичний підхід до проведення діагностики, оптимізувати набір показників для оцінювання через відсутність інформації для їх розрахунку; зобов'язати національних регуляторів фінансового ринку публікувати необхідну для аналізу інформацію своєчасно, без ускладнення доступу до неї заплутаною архітектурою сайтів, і подавати необхідні дані мінімум у трирічній ретроспективі для можливості визначення тенденцій зміни рівня фінансової безпеки [3, с.17-20].

До переліку показників, які характеризують рівень фінансової безпеки держави у підсистемах банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, пропонується додати показник особистої фінансової безпеки дійсних і потенційних клієнтів фінансових установ. Необхідність формування методичного підходу до оцінювання рівня економічної безпеки клієнтів фінансових посередників пояснюється тими обставинами та тенденціями, що супроводжують розвиток банківського та небанківського сегменту вітчизняного фінансового ринку. Оцінюючи сучасні загрози стану фінансової безпеки держави, не можна оминати увагою рівень економічної безпеки провайдерів фінансових продуктів і послуг, як важливих учасників фінансової системи, та посередників у процесах реалізації внутрішніх фінансових інвестицій. Україна не зможе здобути фінансовий суверенітет, наростити власний фінансовий потенціал для відновлення функціональності економічної і соціальної систем і їх подальшого розвитку без потужного й ефективного внутрішнього фінансового ринку. Таким чином, моніторинг і підтримка високого рівня фінансової безпеки його професійних учасників, таких як банки, страхові, лізингові, факторингові компанії, компанії з управління

активами, ломбарди та кредитні спілки, тощо, має визнаватись завданням національного рівня значимості, для реалізації якого найближчим часом повинні бути сформовані стратегічні орієнтири розвитку фінансових установ в умовах впливу на їх діяльність внутрішніх і зовнішніх загроз. Одним із джерел формування небезпек і ризиків для діяльності вітчизняних фінансових посередників традиційно залишаються їх клієнти, поведінка яких усе частіше характеризується проявами фінансової недоброчесності.

Негативні наслідки фінансової поведінки користувачів фінансових продуктів і послуг для стану фінансової безпеки банківських і небанківських фінансових установ можуть бути наступними:

- невиконання у повній мірі або частково власних фінансових зобов'язань, що призводить до збитковості за окремими видами послуг фінансових установ;

- шахрайські дії, спрямовані на отримання зиску за рахунок фінансової установи, що знижує рівень рентабельності її діяльності;

- поширення неправдивої інформації про ціну й якість фінансових продуктів, послуг або процеси їх надання, що шкодить репутації й іміджу установи, знижує рівень довіри до неї;

- надання клієнтом недостовірної інформації про власну фінансову спроможність із метою отримати схвальне рішення про фінансове обслуговування, яке буде для фінансової установи помилковим і ризиковим.

Таким чином, перевірка клієнтів має стати одним із напрямів забезпечення фінансової безпеки професійних учасників фінансового ринку у системі державної фінансової безпеки. Така практика не є новою, і широко використовується банківськими установами під час прийняття рішення щодо надання кредиту. Банкіри вимагають документального підтвердження фінансової спроможності клієнта, оцінюють його фінансову історію та вирішують, чи вартий він довіри. Водночас, деякі фінансові посередники у спробах розширити власні клієнтські бази починають обслуговувати осіб, які виявляються неспроможними виконувати свої фінансові зобов'язання з тих або інших причин. Наслідками цього стають збитки для фінансових установ і

зниження рівня їх фінансової безпеки. Для їх компенсації керівництву компаній доводиться підвищувати ціни на фінансові продукти та послуги, тобто ініціювати ситуацію, коли добросовісні їх користувачі покривають збитки клієнтів, які виявились шахраями чи опинилися у фінансовій скруті. Це викликає напруження, і провокує ситуацію, у якій клієнти залишають фінансові установи, і рівень фінансової інклюзії у державі починає знижуватись. Однак, цьому можна запобігти, якщо перед прийняттям рішення щодо фінансового обслуговування, фахівець фінансової установи проведе оцінювання стану фінансової безпеки потенційного клієнта.

На макрорівні оцінювання рівня фінансової складової економічної безпеки національної економіки доцільно проводити у такому порядку:

- на першому етапі варто визначити перелік органів, які проводитимуть оцінювання. Це повинні бути структури, що не належать до переліку відповідальних за стан фінансової безпеки національної економіки інституцій. У іншому випадку отримана оцінка може бути суб'єктивною та неінформативною. На цьому етапі потрібно забезпечити аналітиків методичними й інформаційними матеріалами, якими вони повинні будуть керуватись під час оцінювання, та визначити, у якій формі належить подавати звіт із отриманими результатами й яким чином він буде оприлюднюватись широкому загалу;

- на другому етапі відповідальні за оцінювання органи або особи повинні провести розрахунок показників фінансової безпеки. Для цього їм повинен бути забезпечений доступ до різних інформаційних ресурсів, а також надані повноваження щодо отримання усіх необхідних для проведення процедури оцінювання даних;

- на третьому етапі із використанням експертного методу має відбуватися аналітична обробка розрахованих і систематизованих кількісних і якісних показників, і відповідно до шкали оцінювання фінансової безпеки визначатися рівень, якого було досягнуто за рахунок виконання дій щодо забезпечення фінансової безпеки на макрорівні;

– на четвертому етапі формується висновок про рівень фінансової складової економічної безпеки національної економіки, який подається для ознайомлення Президенту та Кабінету Міністрів України, а також відповідальним за стан системи національної безпеки особам. Висновок супроводжується пропозиціями щодо покращення рівня проаналізованих показників і розрахунком їх прогнозних значень за умови вжиття пропонованих заходів. Цей висновок і розраховані значення показників фінансової безпеки має бути оприлюднено на офіційних сайтах державних органів влади [4, с.17].

На кожному із наведених етапів можливим є вплив на достовірність оцінки таких ризиків, як:

– під час збору інформації – можливе отримання неповного набору даних, використання неякісних, недостовірних джерел відомостей, відсутність належних умов для їх збереження, використання неправильних, нераціональних підходів для отримання даних, відмова від альтернативних інформаційних ресурсів через їх високу вартість;

– під час обробки інформації – помилкове тлумачення отриманих відомостей, втрата частини зібраних даних у процесі їх обробки, низька швидкість обробки матеріалу, нехтування проміжними результатами, відмова від повторної перевірки через брак часу або ресурсів;

– під час реєстрації інформації – приховання частини ресурсів, залишення їх поза межами реєстрації, помилки під час реєстрації, крадіжки, втрата даних;

– під час аналізу інформації – надмірна складність аналітичних процедур, брак ресурсів для комплексної аналітичної обробки, стороннє втручання у процес, ризики помилок під час аналізу, можливість втрати частини даних, ризик отримання недостовірного, помилкового результату [5].

Недосконалість існуючих підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки держави викликає необхідність формування нових методів і прийомів діагностики її стану. Авторський підхід експрес-оцінювання рівня фінансової безпеки не містить тих недоліків, які були виявлені у процесі аналізу традиційних практик оцінювання, водночас, не претендує на універсальність, і

рекомендується для використання в якості додаткового аналітичного інструментарію під час визначення рівня фінансової безпеки країни.

В основу методики експрес-оцінювання рівня фінансової безпеки держави покладено експертний метод, а також використано ваги Фішберна. Загалом, збережено класичну модель методичного підходу до оцінювання рівня фінансової безпеки (рис.1.3.1). Нетрадиційним є перелік показників – індикаторів рівня різних складових фінансової безпеки, а також підхід до визначення питомої ваги – значимості – значення кожного пропонованого індикатора у підсумковому інтегральному показнику.

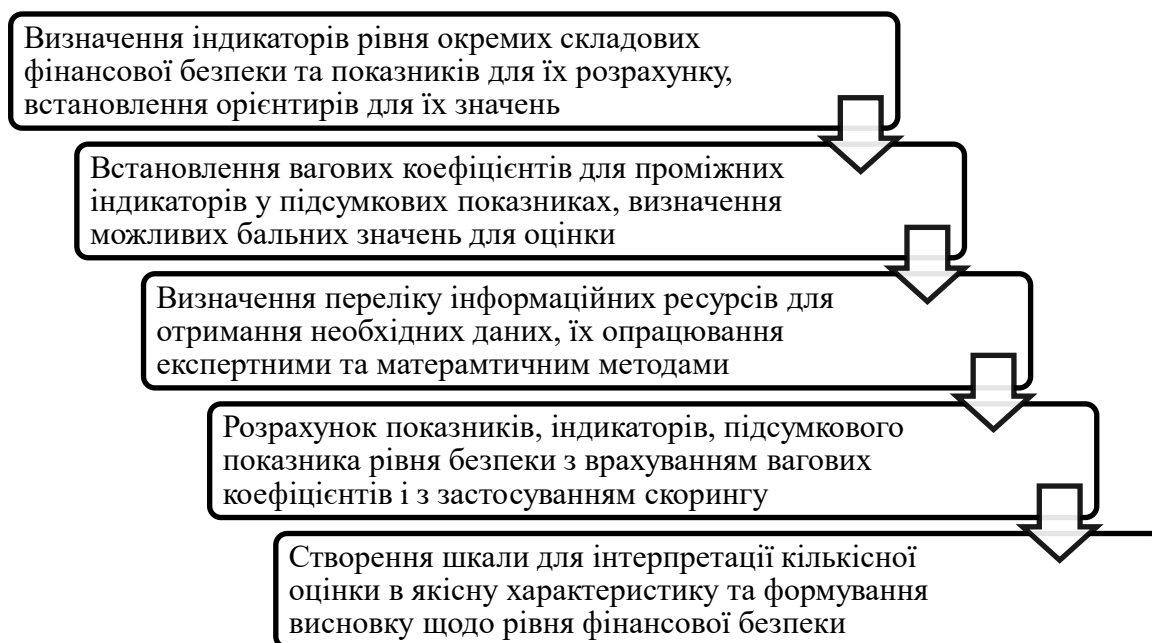

Рис.1.3.1. Методичний підхід до оцінювання рівня фінансової безпеки на мікро та макрорівні

Складено автором

Методологічне підґрунтя вибору ваг Фішберна для вирішення проблеми зважування значень показників фінансової безпеки у підсумковому індикаторі її рівня полягає в наступному: ваги Фішберна – це раціональні дроби, в знаменнику яких стоїть сума арифметичної прогресії N перших членів натурального ряду з кроком 1, а в чисельнику – такі, що зменшуються на 1 елементи натурального ряду від N до 1 (наприклад, $3/6$, $2/6$, $1/6$ в сумі дають одиницю). Тобто, перевага

по Фішберну виражається в зменшенні на одиницю чисельника раціональної дробу вагового коефіцієнта слабшої альтернативи. Рішення щодо використання методу визначення вагових коефіцієнтів індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки за правилом Фішберна пояснюється перевагами цього підходу. Якщо порівняти розрахунки вагових коефіцієнтів за формулами Фішберна з іншими методами, можна зробити наступні висновки щодо доцільності використання такого методу:

- не потрібно проводити опитування експертів і здійснювати обробку даних – експерти одразу виставляють справедливі на їх погляд оцінки;

- немає ніяких обмежувальних умов для реалізації цього методу, що дозволить користуватись розробленою методикою навіть у випадку зміни базових умови;

- можна легко врахувати додаткову інформацію щодо індикаторів оцінювання рівня фінансової безпеки;

- не потрібно здійснювати програмну реалізацію розрахунків зі складним математичним алгоритмом;

- легко виконати будь-які зміни у розрахунках на основі додаткової інформації про стан окремих показників і параметрів оцінювання [6].

Визначимо вагові коефіцієнти показників за допомогою шкали Фішберна.

$$a_i = \frac{2 \cdot (n - i + 1)}{n \cdot (n + 1)} \quad (1.3.1)$$

Пропонується 4 групи показників по 5 у кожній групі. Так, для отримання достовірної оцінки рівня фінансової безпеки держави пропонується ідентифікувати стан банківської безпеки, безпеки небанківського фінансового сектору, валютної безпеки і безпеки державних фінансів (містить у собі індикатори грошово-кредитної, бюджетної, боргової безпеки). У межах даного дослідження не конкретизовано точний набір показників для діагностики стану кожного із п'яти підсумкових індикаторів, запропонованих для аналізу зазначених складових фінансової безпеки, їх перелік може бути динамічним у залежності від стейкхолдера, що ставить собі за мету оцінити рівень фінансової

безпеки. Однак, нижче деталізовано підхід до розрахунку вагових коефіцієнтів для врахування значимості кожного із п'яти показників оцінки чотирьох обраних складових. Таким чином, у кожній групі маємо такі можливі варіанти ваги для пропонованих індикаторів:

$$a_1 = \frac{2 \cdot 5}{5 \cdot 6} = \frac{1}{3} = 0,3333$$

$$a_2 = \frac{2 \cdot 4}{5 \cdot 6} = \frac{4}{15} = 0,2667$$

$$a_3 = \frac{2 \cdot 3}{5 \cdot 6} = \frac{1}{5} = 0,2$$

$$a_4 = \frac{2 \cdot 2}{5 \cdot 6} = \frac{2}{15} = 0,1333$$

$$a_5 = \frac{2 \cdot 1}{5 \cdot 6} = \frac{1}{15} = 0,0667$$

Для побудови системи ваг було опитано п'ять експертів (для кожної групи показників). Підсумковий ваговий коефіцієнт розраховується як середнє арифметичне ваг, визначених експертами.

У табл. 1.3.1 систематизовані результати експертної оцінки вагових коефіцієнтів індикаторів рівня банківської безпеки.

Таблиця 1.3.1

Експертна оцінка вагових коефіцієнтів індикаторів рівня банківської безпеки

Експерти	Банківська безпека				
	Рівень іноземного капіталу у системі	Дотримання нормативів банківської діяльності	Рівень непрацюючих активів по системі	Рівень фінансової інклюзії у банківській системі	Рівень рентабельності банківської діяльності
	П ₁	П ₂	П ₃	П ₄	П ₅
Перший	0,2	0,3333	0,1333	0,0667	0,2667
Другий	0,0667	0,2	0,2667	0,1333	0,3333
Третій	0,2667	0,3333	0,1333	0,0667	0,2
Четвертий	0,2	0,2667	0,1333	0,0667	0,3333
П'ятий	0,0667	0,3333	0,2	0,1333	0,2667
Середнє	0,1600	0,2933	0,1733	0,0933	0,2800

(Складено автором на основі експертних опитувань)

Формула розрахунку значення підсумкового індикатора рівня банківської безпеки має вигляд:

$$I_{66} = 0,16\Pi_1 + 0,2933\Pi_2 + 0,1733\Pi_3 + 0,0933\Pi_4 + 0,28\Pi_5, \quad (1.3.2)$$

де I_{66} – індикатор рівня банківської безпеки, Π_1 – Π_5 – показники з табл.

1.3.1.

Таблиця 1.3.2 демонструє результати експертної оцінки вагових коефіцієнтів індикаторів рівня безпеки небанківського фінансового сектору.

Таблиця 1.3.2

**Експертна оцінка вагових коефіцієнтів індикаторів рівня безпеки
небанківського фінансового сектору**

Експерти	Безпека небанківського фінансового сектору				
	Рівень безпеки страхового ринку	Рівень безпеки ринку небанківських кредитних установ	Рівень безпеки ринку недержавного пенсійного забезпечення	Рівень безпеки ринку фінансових компаній і лізингодавців	Рівень безпеки сегменту ломбардів
Перший	0,3333	0,0667	0,2667	0,2	0,1333
Другий	0,2667	0,2	0,3333	0,0667	0,1333
Третій	0,2667	0,1333	0,3333	0,2	0,0667
Четвертий	0,3333	0,1333	0,2667	0,0667	0,2
П'ятий	0,3333	0,2	0,2667	0,1333	0,0667
Середнє	0,3067	0,1467	0,2933	0,1333	0,1200

(Складено автором на основі експертних опитувань)

Формула розрахунку значення підсумкового індикатора рівня безпеки небанківського фінансового сектору має вигляд:

$$I_{\text{бнфс}} = 0,3067\Pi_1 + 0,1467\Pi_2 + 0,2933\Pi_3 + 0,1333\Pi_4 + 0,12\Pi_5, \quad (1.3.3)$$

де $I_{\text{бнфс}}$ – індикатор рівня безпеки небанківського фінансового сектору, Π_1 – Π_5 – показники з табл. 1.3.2.

Таблиця 1.3.3 демонструє результати експертної оцінки вагових коефіцієнтів індикаторів рівня валютної безпеки.

Формула розрахунку значення підсумкового індикатора рівня валютної безпеки має вигляд:

$$I_{\text{вб}} = 0,2800\Pi_1 + 0,2267\Pi_2 + 0,1333\Pi_3 + 0,12\Pi_4 + 0,24\Pi_5, \quad (1.3.4)$$

де $I_{\text{вб}}$ – індикатор рівня валютної безпеки, Π_1 – Π_5 – показники з табл. 1.3.3.

Експертна оцінка вагових коефіцієнтів індикаторів рівня валютної безпеки

Експерти	Валютна безпека				
	Ефективність регулювання валютного курсу	Рівень довіри до національної валюти	Інтенсивність зміни валютного курсу	Наявність валютних обмежень	Розмір золотовалютних резервів
Перший	0,2	0,2667	0,0667	0,1333	0,3333
Другий	0,3333	0,2	0,0667	0,1333	0,2667
Третій	0,3333	0,1333	0,0667	0,2	0,2667
Четвертий	0,2667	0,3333	0,1333	0,0667	0,2
П'ятий	0,2667	0,2	0,3333	0,0667	0,1333
Середнє	0,2800	0,2267	0,1333	0,1200	0,2400

(Складено автором на основі експертних опитувань)

Таблиця 1.3.4 демонструє результати експертної оцінки вагових коефіцієнтів індикаторів рівня безпеки державних фінансів.

Таблиця 1.3.4

Експертна оцінка вагових коефіцієнтів індикаторів рівня безпеки державних фінансів

Експерти	Безпека державних фінансів				
	Рівень боргової безпеки	Рівень інфляції	Рівень бюджетної безпеки	Рівень облікової ставки	Динаміка ВВП
Перший	0,1333	0,0667	0,2667	0,2	0,3333
Другий	0,3333	0,1333	0,2	0,0667	0,2667
Третій	0,2667	0,0667	0,3333	0,2	0,1333
Четвертий	0,0667	0,1333	0,3333	0,2667	0,2
П'ятий	0,2667	0,0667	0,2	0,1333	0,3333
Середнє	0,2133	0,0933	0,2667	0,1733	0,2533

(Складено автором на основі експертних опитувань)

Формула розрахунку значення підсумкового індикатора рівня безпеки державних фінансів має вигляд:

$$I_{\text{бдф}} = 0,2133\Pi_1 + 0,0933\Pi_2 + 0,2667\Pi_3 + 0,1733\Pi_4 + 0,2533\Pi_5, \quad (1.3.5)$$

де $I_{\text{бдф}}$ – індикатор рівня безпеки державних фінансів, $\Pi_1 - \Pi_5$ – показники з табл. 1.3.4.

Для визначення вагових коефіцієнтів індикаторів рівня функціональних складових системи фінансової безпеки держави у підсумковому комплексному показнику її рівня проведемо наступний розрахунок:

$$a_1 = \frac{2 \cdot 4}{4 \cdot 5} = \frac{2}{5} = 0,4$$

$$a_2 = \frac{2 \cdot 3}{4 \cdot 5} = \frac{3}{10} = 0,3$$

$$a_3 = \frac{2 \cdot 2}{4 \cdot 5} = \frac{1}{5} = 0,2$$

$$a_4 = \frac{2 \cdot 1}{4 \cdot 5} = \frac{1}{10} = 0,1$$

Таблиця 1.3.5 демонструє результати експертної оцінки вагових коефіцієнтів індикаторів рівня функціональних складових системи фінансової безпеки України.

Таблиця 1.3.5

Результати експертної оцінки ваги індикаторів рівня фінансової безпеки держави

Експерти	Фінансова безпека держави			
	Банківська безпека	Безпека небанківського фінансового сектора	Валютна безпека	Безпека державних фінансів
Перший	0,4	0,1	0,2	0,3
Другий	0,2	0,3	0,1	0,4
Третій	0,3	0,2	0,1	0,4
Четвертий	0,4	0,2	0,1	0,3
П'ятий	0,2	0,3	0,1	0,4
Середнє	0,3	0,22	0,12	0,36

(Складно автором на основі експертних опитувань)

Таким чином, формула розрахунку рівня фінансової безпеки держави на основі авторського підходу до сегментації її системи для потреб діагностики на чотири функціональні складові – банківську безпеку, безпеку небанківського фінансового сектора, валютну безпеку та безпеку державних фінансів – має вигляд:

$$I_{\text{рфб держави}} = 0,3 I_{\text{бб}} + 0,22 I_{\text{бнфс}} + 0,12 I_{\text{вб}} + 0,36 I_{\text{бдф}} \quad (1.3.6)$$

Проблемним аспектом для подальших досліджень залишається визначення конкретного переліку показників для оцінювання стану кожної із чотирьох функціональних складових фінансової безпеки держави, а також встановлення їх нормативних і оптимальних орієнтирів. Оцінювати їх значення у подальшому пропонується за бальною шкалою, де нормальному, орієнтованому значенню присвоюватиметься оцінка у 2 бали, значенню, що характеризується результатом, кращим за норму – 3 бали, а значенню, що відповідатиме негативній оцінці пропонованого параметру – 1 бал. Таким чином, максимальне значення кожного із обраних для розрахунку індикаторів становитиме 15 (оскільки пропонованими є п'ять груп показників для кожної функціональної складової стану фінансової безпеки), а мінімальне 5 (при округленні під час розрахунків результатів множення вагових коефіцієнтів на бальні оцінки окремих показників до десятих). Після зважування цих оцінок на вагові коефіцієнти індикаторів, пропонується визначити кількісні межі для якісних характеристик рівнів фінансової безпеки держави наступним чином:

- незадовільний рівень фінансової безпеки – $5 \leq I_{\text{рфб держави}} < 7$;
- низький рівень фінансової безпеки – $7 \leq I_{\text{рфб держави}} < 9$;
- допустимий рівень фінансової безпеки – $9 \leq I_{\text{рфб держави}} < 11$;
- задовільний рівень фінансової безпеки – $11 \leq I_{\text{рфб держави}} < 13$;
- високий рівень фінансової безпеки – $13 \leq I_{\text{рфб держави}} \leq 15$ [6].

Оцінювання рівня фінансової безпеки держави має стати одним із важливих етапів регулювання її стану на державному рівні.

Існує думка, що забезпечення фінансової безпеки країни не є прерогативою якого-небудь одного державного відомства, служби. Вона повинна підтримуватися всією системою державних органів, всіма ланками та структурами економіки. Із цим важко не погодитись, зважаючи на складну поліелементну структуру системи фінансової безпеки як на макро-, так і на мікрорівні. Як зазначає Лекарь С. І., забезпечення економічної (а отже, і фінансової – авт.) безпеки держави здійснюється складним комплексом органів. До них належать: органи загальної компетенції, органи спеціальної галузевої

компетенції, органи спеціальної функціональної компетенції [7]. До державних установ, які виконують функції нагляду та регулювання діяльності на фінансових ринках, а отже, можуть вважатись суб'єктами регулювання фінансової безпеки, належать: Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; Рахункова палата України; Національний банк України; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Державна фіскальна служба України; Державна казначейська служба України; Фонд державного майна України; Антимонопольний комітет України; Державна служба фінансового моніторингу України; інші державні установи [8]. Регуляторна діяльність саме цих структур має найбільший вплив на рівень фінансової безпеки України [9, с.216-217].

Під регулюванням фінансової безпеки держави пропонується розуміти систему відносин, які формуються між державними органами влади, національними регуляторами ринків фінансових послуг, керуваними та керованими суб'єктами фінансової системи країни, її учасниками, тощо з приводу формування системи безпеки фінансової складової національної економіки країни і забезпечення її життєздатності для досягнення та підтримки у межах її функціональних підсистем високого рівня захищеності фінансових ресурсів держави від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз на їх цілісність і ефективність використання для задоволення національних фінансових інтересів і фінансових інтересів різних категорій стейкхолдерів.

Державне регулювання фінансової безпеки як на мікро, так і на макрорівні, не виділяється в окремий напрям публічного управління та адміністрування. Забезпечення фінансової безпеки держави реалізується функціями Міністерства фінансів України, спрямованими на досягнення країною фінансового суверенітету, Національним банком України, що реалізує різні вектори національної фінансової політики, та іншими національними регуляторами фінансового ринку в межах їх основних завдань і повноважень. Здебільшого,

питання державної фінансової безпеки піднімаються тоді, коли стартує черговий етап розробки стратегії національної безпеки України або політики розвитку фінансового ринку. Таким чином, державне регулювання фінансової безпеки України ні на теоретико-методологічному, ні на прикладному рівні, не є упорядкованим процесом (табл. 1.3.6).

Таблиця 1.3.6

Напрями державного регулювання фінансової безпеки України

Суб'єкт регулювання	Вектори регуляторної діяльності
Президент України	<ul style="list-style-type: none"> - гарантування дотримання фінансових прав і реалізації фінансових інтересів учасників фінансової системи; - винесення на розгляд парламенту законопроектів, які стосуються фінансової сфери; - підписання або ветоування законів, що стосуються фінансової сфери; - видання указів і розпоряджень, що стосуються питань фінансової безпеки
Верховна Рада України	<ul style="list-style-type: none"> - прийняття законів, що стосуються державного бюджету, податкової політики, формування і обслуговування державного боргу; - контроль за виконанням державного бюджету; - затвердження політики, програм, стратегій державного фінансового розвитку та забезпечення фінансової безпеки; - прийняття рішень про отримання та надання фінансової допомоги, співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями
Міністерство фінансів України	<ul style="list-style-type: none"> - розробка і реалізація антикорупційної політики, у т.ч. і у фінансовій сфері та щодо питань розподілу державних фінансових ресурсів; - управління державними фінансами; - внутрішній аудит державних органів, у т.ч. фінансових; - розробка стратегій розвитку фінансового сектору; - реалізація державної фінансової і бюджетної політики; - формування та реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; забезпечення формування єдиної державної податкової, митної політики; - забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках фінансового розвитку економіки України
Державна казначейська служба України	<ul style="list-style-type: none"> - казначейське обслуговування процесу використання бюджетних коштів; - розробка політики щодо забезпечення формування державної політики у сфері казначейського обслуговування
Державна фіскальна служба України	<ul style="list-style-type: none"> - управління фіскальними ризиками; - нагляд за реалізацією податкової політики;

Суб'єкт регулювання	Вектори регуляторної діяльності
	<ul style="list-style-type: none"> - розробка державної політики у сфері державної митної справи, а також державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства; - контроль за надходженням до бюджетів і державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів
Державна служба фінансового моніторингу України	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення фінансового моніторингу; - проведення національної оцінки ризиків; - реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення
Рада національної безпеки і оборони України	<ul style="list-style-type: none"> - захист суверенітету України (у т.ч. фінансового); - розробка стратегій національної, у т.ч. і фінансової безпеки держави; - координація заходів щодо забезпечення національної, і у т.ч. фінансової безпеки держави
Національний банк України	<ul style="list-style-type: none"> - формування засад і реалізації монетарної і грошово-кредитної політики; - забезпечення фінансової стабільності; - здійснення банківського нагляду; - проведення фінансового моніторингу у банківському секторі; - захист прав користувачів банківських послуг
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг)	<ul style="list-style-type: none"> - регулювання діяльності небанківських фінансових установ; - державний нагляд і контроль за станом ринків фінансових послуг та їх учасниками; - діяльність у сфері ліцензування фінансових послуг; - моніторинг стану фінансового ринку та його сегментів; - розробка документації для організації діяльності ринків фінансових послуг і їх професійних учасників
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР)	<ul style="list-style-type: none"> - регуляторна і ліцензійна діяльність щодо емітентів цінних паперів; - регулювання діяльності центрального депозитарію; - фінансовий моніторинг на фондовому ринку; - пруденційний нагляд на ринку цінних паперів

Складно автором за матеріалами офіційних сайтів державних органів влади та фінансових регуляторів

У березні 2018 року було розроблено Проект Закону про Національне бюро фінансової безпеки (НБФБ) України. Відповідно цього документу, метою створення та діяльності НБФБ є забезпечення фінансової безпеки держави шляхом побудови та дієвого функціонування системи своєчасного виявлення та усунення системних загроз у сфері публічних фінансів, запобігання їх виникненню в майбутньому. Планувалося, що НБФБ у межах своєї діяльності, яка включатиме оцінювання загроз, вразливості фінансової безпеки держави або правоохоронної системи та рівня негативного впливу на них, зіставлення

результатів оцінки та дослідження взаємозв'язків між ними з метою розробки пропозицій (рекомендацій) з підвищення рівня безпеки) забезпечуватиме усунення загроз фінансовій безпеці держави, у тому числі шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття злочинів, віднесених до його підслідності, які прямо чи опосередковано завдають шкоди публічним фінансам, а також запобігання їх вчиненню у майбутньому [10]. Таким чином, на державному рівні визнається проблема необхідності забезпечення фінансової безпеки макро та мікрорівневих фінансових систем, і її значимість є настільки важливою, що для виконання цього завдання планується створити окремий незалежний орган, хоча, як засвідчують дані з табл. 1.4.6, у існуючих державних структур є достатньо повноважень для контролю рівня фінансової безпеки у різних секторах економічного життя держави.

Динаміку окремих показників рівня фінансової безпеки України за традиційною методикою її оцінювання, прийнятою на державному рівні [1], демонструють рис. 1.3.2–1.3.7 [11, с.23] На них можна прослідкувати тенденції, що свідчать про нестійкий та в цілому низький рівень фінансової безпеки держави.

Рис. 1.3.2. Кількість професійних учасників різних сегментів фінансового ринку України, 2009-2018 роки, станом на початок року

Складено автором за даними НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг

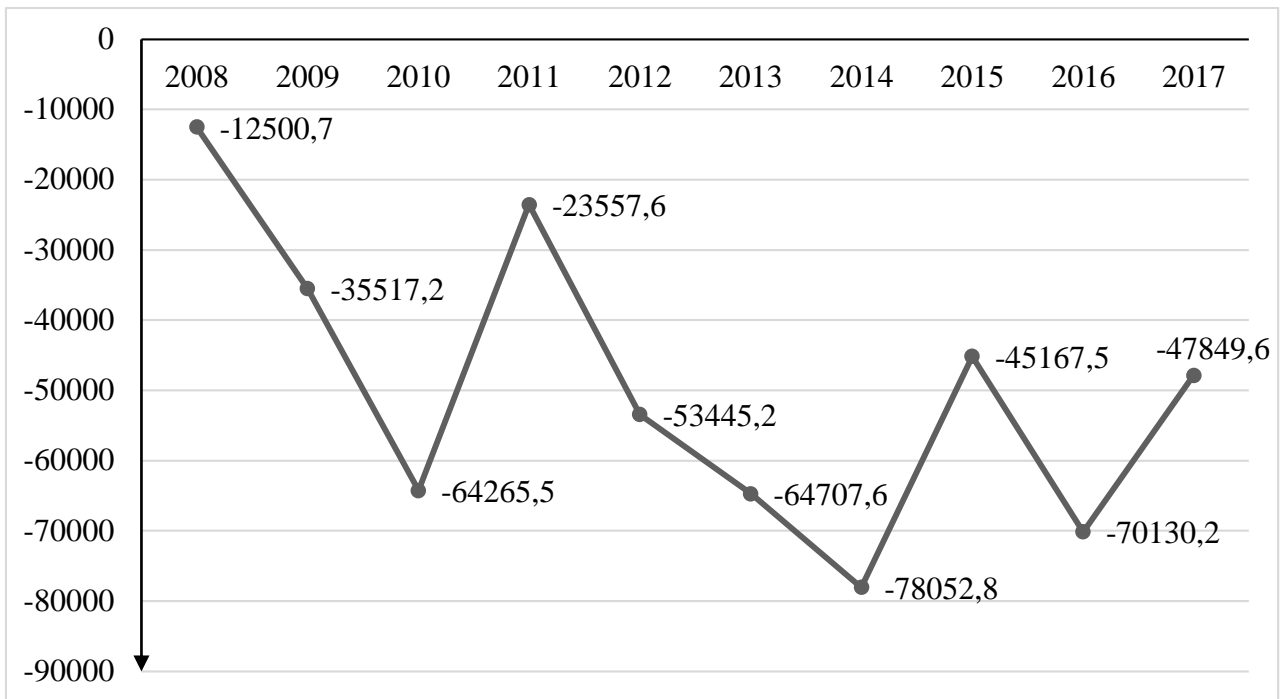

Рис. 1.3.3. Розмір дефіциту державного бюджету, млн грн [11, с.24]

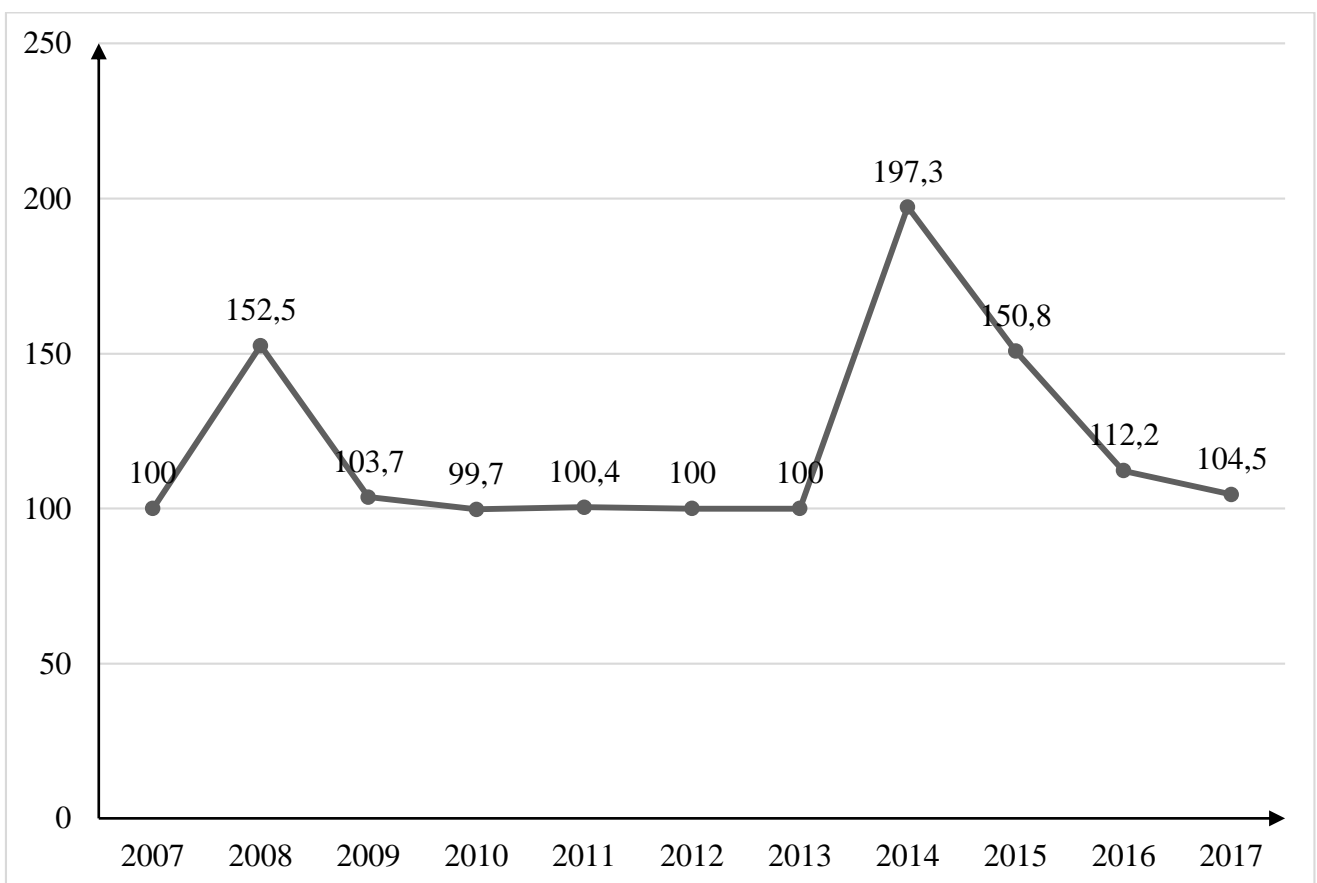

Рис. 1.3.4. Динаміка індексів девальвації гривні відносно долару США з 2007 по 2018 рр. (%) [11, с.24]

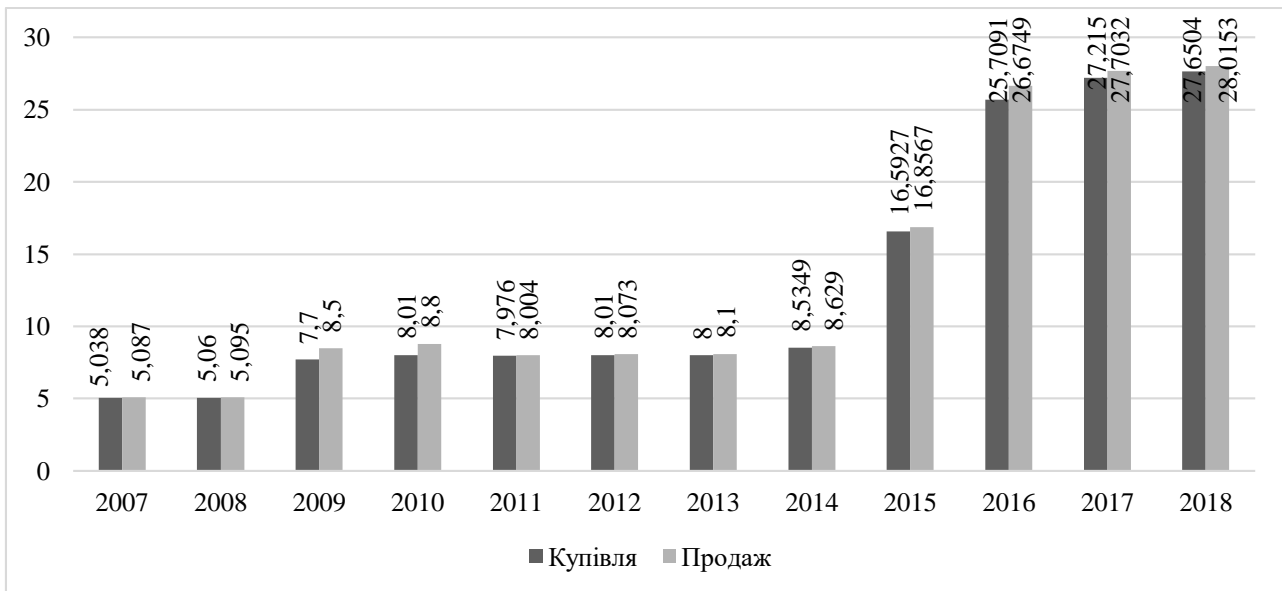

Рис. 1.3.5. Динаміка курсу гривні до долара США з 2007 по 2018 рр. [11, с.26]

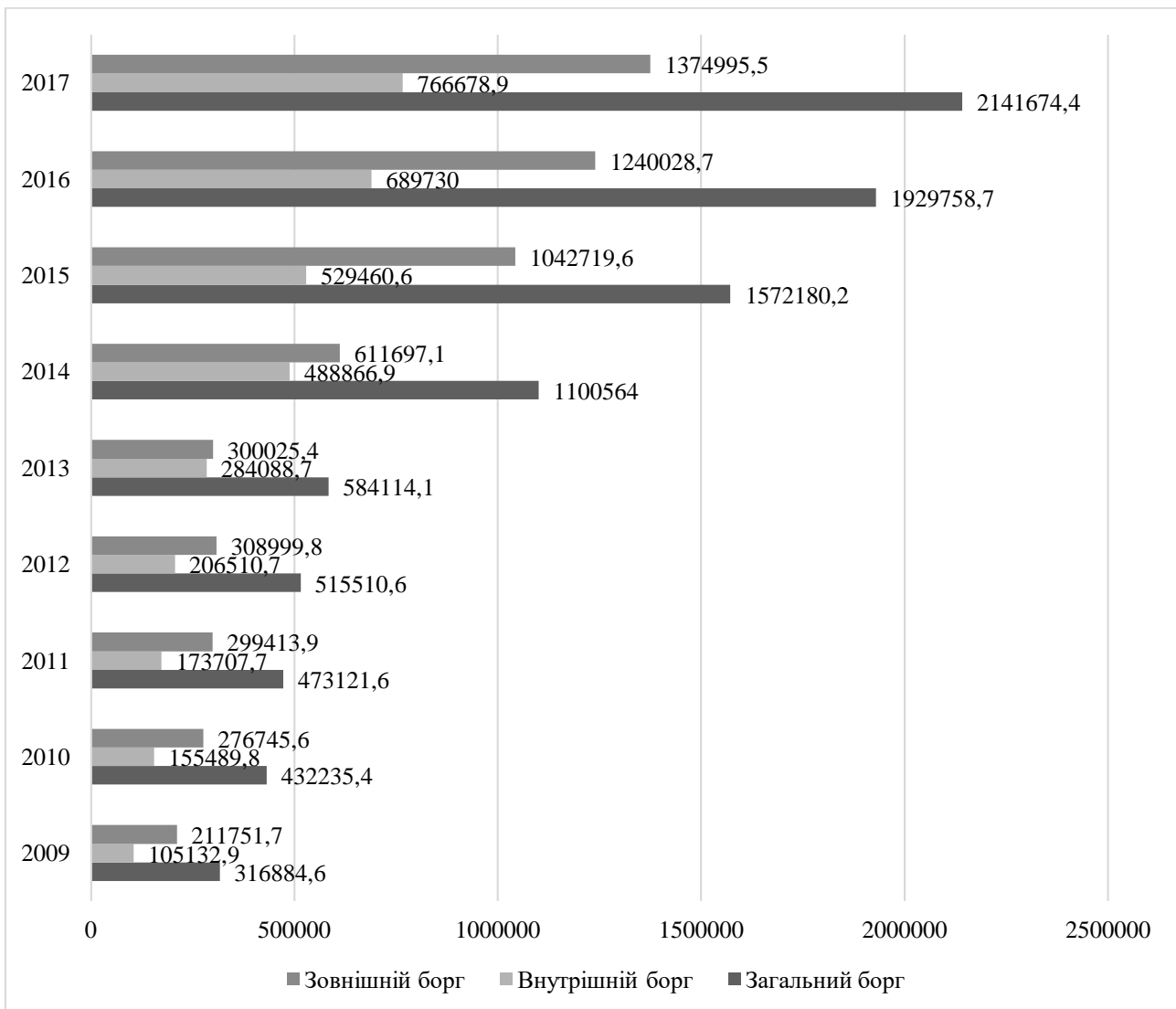

Рис. 1.3.6. Динаміка показника боргу України, млн грн [11, с.28]

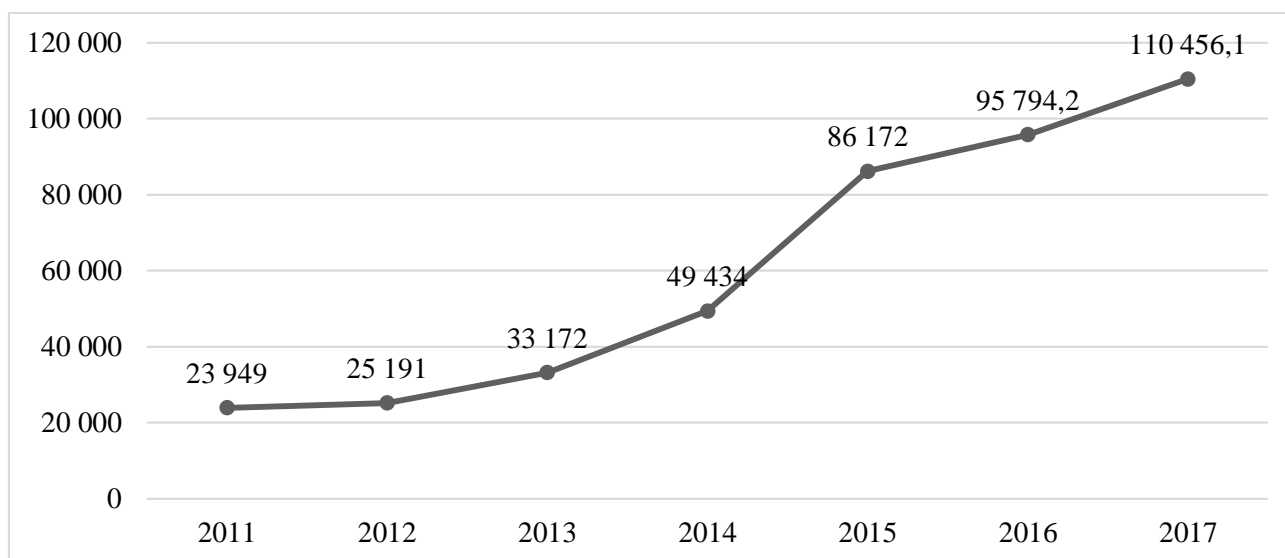

Рис. 1.3.7. Динаміка показника обслуговування державного боргу України, млн грн [11, с.29]

Таким чином, можна дійти висновку про неефективність використовуваних підходів до державного регулювання рівня фінансової безпеки та необхідність пошуку інноваційних прийомів для його стабілізації у перспективі. В останні роки усе частіше на державному рівні піднімається питання про реформування регуляторних механізмів на вітчизняному фінансовому ринку. Мова йде про перехід від моделі регулювання, в якій цю функцію поділяють між собою одразу три регулятори, до моделі split, за якої регуляторні функції належать до компетенції НБУ та НКЦПФР.

Верховна Рада України 7 липня 2016 року прийняла в першому читанні проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» (Законопроект № 2413-а), який був унесений в порядку законодавчої ініціативи Президентом України. Законопроект № 2413-а, що підтримується Національним банком України, запроваджує в Україні частково консолідовану (інтегровану) модель регулювання фінансового ринку, за якої весь фінансовий сектор буде регулюватися двома регуляторами (нині, у 2019 році, в Україні провадять діяльність одразу три фінансові регулятори – Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового

ринку та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг). Перехід до моделі двох державних регуляторів буде здійснено шляхом передачі функцій Нацкомфінпослуг Національному банку України і НКЦПФР.

Згідно Законопроекту № 2413-а, до сфери регулювання та нагляду Національного банку України входитимуть, окрім банків, також:

- страхові компанії та страхові посередники;
- лізингові компанії та юридичні особи – суб'єкти господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають право надавати послугу фінансового лізингу (юридичні особи-лізингодавці);
- факторингові компанії;
- кредитні спілки;
- бюро кредитних історій;
- ломбарди;
- інші фінансові компанії (які здійснюють діяльність з обміну валют, переказу коштів, надання коштів у позику, надання гарантій тощо) [12].

НКЦПФР буде відповідати за регулювання та нагляд не лише діяльності учасників ринків цінних паперів і похідних цінних паперів (деривативів), а й за контроль за недержавними пенсійними фондами, фондами фінансування будівництва, фондами операцій з нерухомістю та їхніми адміністраторами / управителями [11, с.39-40].

Розподіл функцій між двома регуляторами фінансового ринку є одним із етапів переходу на інноваційну модель моніторингу та контролю стану ринків фінансових послуг України у відповідності до європейських вимог і стандартів. Наступним етапом цілком очікувано може стати формування мегарегулятора фінансового ринку та його професійних учасників. Окрему частину роботи установи-координатора може бути передано саморегулювним організаціям і професійним об'єднанням реалізаторів фінансових продуктів і послуг. Зокрема, на них може бути покладено функції збору та систематизації статичних даних щодо стану функціонування різних сегментів фінансового ринку, надання

інформаційних і консалтингових послуг професійним учасникам ринку, формування рейтингів фінансових установ за рівнем їх прозорості, розробку документаційного забезпечення для звітування перед національними регуляторами, тощо [13, с.109].

Для України реалізація ідеї формування єдиного мегарегулятора для контролю за станом і діяльністю учасників ринків фінансових послуг її могла б бути такою, як змодельовано на рис. 1.3.8.

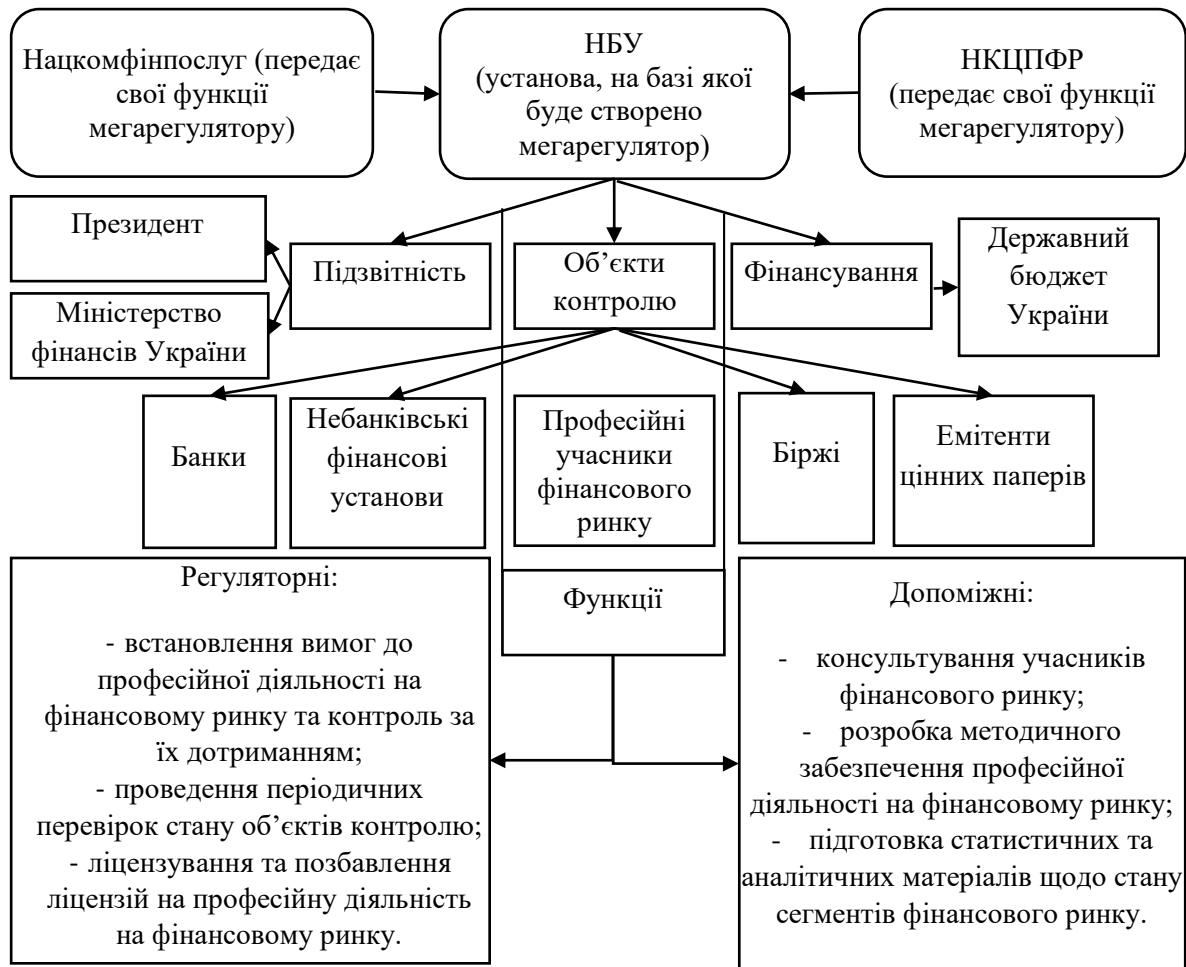

Рис. 1.3.8 Модель створення та функціонування мегарегулятора фінансового ринку в Україні [9, с.220]

Також не новою, але остаточно не реалізованою у контексті регулювання рівня фінансової безпеки держави, залишається ідея створення фінансового омбудсмена [14, 15]. Що стосується самої Концепції фінансового омбудсмена в Україні, то нині вона розробляється з урахуванням вимог Директиви ЄС 2013/11/ЄС [16], які є обов'язковими в країнах ЄС з 1 січня 2016 року. Однією із

них є «забезпечення доступу до простих, дієвих, швидких і маловитратних способів вирішення внутрішніх і крос-граничних суперечок, що виникають із договорів купівлі-продажу або надання послуг, які мають приносити користь споживачам і цим підкріплювати довіру до ринку». Запровадження інституту фінансового омбудсмена як установи альтернативного вирішення спорів (у даному випадку – на фінансовому ринку) може стати інструментом чіткого виконання вимог директив та засобом наближення України до європейських стандартів фінансового обслуговування й додатковим інструментом регулювання рівня фінансової безпеки як споживачів фінансових послуг, так і ринку в цілому.

Проект USAID «Трансформація фінансового сектору» презентував законопроект, у якому пропонуються параметри створення та функціонування установи фінансового омбудсмена в Україні. Планується, що фінансовий омбудсмен буде розглядати скарги споживачів фінансових послуг, які стосуватимуться порушення законодавства при наданні послуг, неналежного їх виконання або незаконної відмови в наданні послуги [17]. Однак, клієнти фінансових установ не завжди мають достатній рівень фінансової грамотності для того, аби зрозуміти, що їх права порушено. Тому існує ризик, що робота фінансового омбудсмена в Україні буде неефективною саме по причині пасивності споживачів фінансових продуктів.

Проектом пропонується передавати на розгляд фінансового омбудсмена фінансові суперечки на суму до ста мінімальних зарплат [17]. Варто встановити і мінімальну суму спорів, аби захистити фінансові установи від необхідності відповідати на сотні дрібних скарг, які будуть ініціюватися шахраями та недобросовісними користувачами фінансових послуг із метою завдання навмисної шкоди фінансовим посередникам, їх діловій репутації, блокування їх нормальної роботи, тощо.

Споживач зможе поскаржитися омбудсмену, тільки якщо фінансова установа відповіла йому відмовою щодо спроби розв'язання фінансового конфлікту або зовсім не відповіла на звернення впродовж 30 днів. При цьому

споживач не зможе паралельно подати позов на фінансову установу, інакше омбудсмен зніме скаргу з розгляду. Це стосується і суперечок, які вже вивчені судами. Якщо омбудсмен візьме скаргу до розгляду, то муситиме прийняти по ній рішення за 90-120 днів. Вердикт буде остаточним і не може бути оскарженим у суді [17]. Однак, у згаданій вище Директиві ЄС зазначено, що установа альтернативного вирішення спорів, яка функціонує належним чином, має проводити онлайн і офлайн процедури вирішення суперечок швидко, впродовж 90 календарних днів, починаючи з дня отримання установою повного пакету документів справи за скаргою, і закінчуючи днем, коли рішення буде прийнято [16]. Таким чином, необхідно встановити запропонований для вітчизняного фінансового омбудсмену термін розгляду суперечок періодом до 90 днів.

Важливими є питання незалежності омбудсмена – як кадрової, так і фінансової. Наприклад, Національний банк України підтримує ідею запровадження інституту фінансового омбудсмена. Однак, варто пам'ятати, що ця установа уже тривалий час прагне до реформування системи контролю фінансових ринків шляхом створення в Україні мегарегулятора, інституційну основу якого закладе саме НБУ. Тому якщо розробка моделі фінансового омбудсмена стане завданням Національного банку України, то досить суттєвою є загроза монополізації функцій регулювання ринків фінансових послуг та їх учасників, а також є ризик надання преференцій при розгляді спірних питань банківським установам порівняно із іншими видами фінансових посередників. У моделі фінансового омбудсмена, представленій у Проекті USAID, передбачається, що у наглядову раду омбудсмена увійде сім осіб: по одному від регуляторів (НБУ, Нацкомфінпослуг, НКЦПФР), об'єднань учасників ринку (асоціацій банків, страховиків, тощо) й організацій захисту прав споживачів фінансових послуг. Уряд призначить їх до наглядової ради на п'ять років. Після цього наглядова рада обере фінансового омбудсмена серед кандидатур із бездоганною діловою репутацією і досвідом роботи на фінансових ринках не менше десяти років [17]. Той факт, що наглядову раду фінансового омбудсмена призначатиме уряд, дає підстави вважати, що фінансовий омбудсмен зможе

стати одним із елементів системи державного регулювання фінансового ринку та інструментом забезпечення фінансової безпеки на макрорівні.

Проблемним питанням залишається механізм фінансування діяльності омбудсмена. Згідно проекту, роботу фінансового омбудсмена оплатять фінансові установи – вони будуть здійснювати регулярні внески (по типу членських внесків). Їх розмір буде залежати від виду діяльності, розміру активів і зобов'язань, кількості скарг споживачів на окремий вид фінансової послуги за певний проміжок часу [17]. Одразу варто підкреслити, що традиційно найбільшу кількість скарг від клієнтів отримують страхові компанії і банки. Фінансові посередники, на послуги яких найчастіше скаржаться споживачі, будуть платити більше за інших. Адже сторона, що програла (компанія або споживач) буде компенсувати омбудсмену збір за розгляд спору. Якщо сторона, що програла, не заплатить, їй загрожує пеня в розмірі подвійної облікової ставки НБУ, і судовий процес [17]. Таким чином, фінансування діяльності омбудсмена може стати додатковим фінансовим тягарем для фінансових установ, вільні ресурси яких у сучасних економічних реаліях і так є досить обмеженими.

Позитивними наслідками запровадження інституту фінансового омбудсмена для вітчизняного фінансового ринку стане підвищення рівня довіри населення до фінансових установ, оскільки з'явиться можливість звернення до незаангажованої, незалежної установи споживачами фінансових послуг для захисту їх прав із мінімальною кількістю формальностей і бюрократичних перепон. Фінансовий омбудсмен дозволить модернізувати механізм розгляду фінансових суперечок шляхом зміни концепції відмови на концепцію пошуку компромісу між споживачами і реалізаторами фінансових продуктів.

Ймовірними наслідкам запровадження інституту фінансового омбудсмена як елементу механізму регулювання фінансової безпеки України, ймовірно, будуть наступні тенденції:

- збільшиться попит на фінансові послуги, що призведе до зростання обсягів фінансових ресурсів, які через механізми фінансового посередництва надходитимуть до фінансової системи країни;

- знизиться кількість порушень прав споживачів фінансових послуг, оскільки їх реалізатори розумітимуть, що їх неправомірні дії стануть відомими широкому загалу, що негативно відобразиться на рівні їх ділової репутації;

- з'явиться додаткове джерело релевантної інформації, яким регулятори фінансової системи зможуть користуватись у процесі виконання своїх функцій;

- рейтингові агентства отримають ще один параметр для оцінювання фінансових установ – кількість звернень громадян до омбудсмена, що дозволить підвищити рівень достовірності рейтингів.

У контексті забезпечення фінансової безпеки держави, створення фінансового омбудсмена у випадку реалізації ним основної мети цієї ініціативи – досягти високого рівня довіри населення до фінансових установ – матиме позитивний вплив на податкову і бюджетну безпеку – у формі додаткових фінансових надходжень, на безпеку банківського і небанківського фінансових секторів – через підвищення рівня рентабельності та стабілізацію стану фінансових посередників, тощо.

Загалом, ідея запровадження інституту фінансового омбудсмена в Україні має бути реалізована. Однак, існуюча модель цієї інституції мусить бути суттєво доопрацьована перш ніж відбудеться її втілення у практичній площині [18, с. 742-746].

За результатами проведеного дослідження можна запропонувати інноваційний підхід до державного регулювання фінансової безпеки України за наступним алгоритмом:

- конкретизація завдань щодо забезпечення, оцінювання, регулювання рівня фінансової безпеки для існуючих владних органів і структур;

- затвердження на державному рівні політики забезпечення фінансової безпеки, концепції управління фінансовою безпекою України та стратегії безпеко орієнтованого розвитку фінансової системи;

- зміна парадигми регулювання фінансового ринку – запровадження моделі split, а через 5-10 років – перехід до моделі мегарегулятора;

- проведення щорічного оцінювання рівня фінансової безпеки держави з оприлюдненням отриманих результатів;
- визначення спеціального органу для нагляду за станом фінансової складової національної безпеки держави та контролю її рівня;
- посилення рівня відповідальності за фінансові злочини, у першу чергу вчинених державними службовцями.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1277731-13>.
2. Зачосова Н.В. Особливості аналізу рівня фінансової безпеки держави та значення оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому процесі / Н.В. Зачосова // Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2015. – №12. – С. 191-194.
3. Zachosova N., Cherevko A. Problems of information supply of financial security of the state estimation / N. Zachosova, A. Cherevko // Securitatea informațională 2018, conferință internațională (14; 2018; Chișinău). Securitatea informațională 2018 : conferință internațională, (ediția a 14-a), 20-21 martie 2018 / com. de org.: Grigore Belostecinic [et al.]; coord. ed.: S. Ohrimenco. – Chișinău : ASEM, 2018. – 194 p. – С.17-20.
4. Зачосова Н.В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою національної економіки / Н.В. Зачосова // Науковий журнал «Економічний форум». – 2018. – №2. – С.11-20.
5. Зачосова Н.В. Проблемні аспекти обліково-аналітичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки підприємств / Н.В. Зачосова // Ефективна економіка. – 2018. – №8. – Режим доступу : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8_2018/12.pdf.
6. Зачосова Н.В. Управління системою економічної безпеки фінансових установ : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.02. Київ, 2017. – 603 с.
7. Лекарь С. І. Місце адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави у системі державно-правового механізму / С.І. Лекарь // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 1(3). – С. 15-20.
8. Проект Концепції фінансової безпеки України [Електронний ресурс] / О. І. Барановський, Ю. О. Блащук, М. І. Пузяк, Л. В. Новошинська, О. О. Резнікова, О. В.

Романченко, Ф. Ф. Стасюк, В. В. Феценко. – Режим доступу: www.ufin.com.ua/konsercia/008.doc.

9. Інноваційні підходи до забезпечення фінансової безпеки України: мікро- та макро-рівні: монографія / За ред. Черевка О.В. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2017. – 365 с.

10. Проект Закону про Національне бюро фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63676.

11. Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України: монографія / За ред. Черевка О.В. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2018. – 312 с.

12. Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору [Електронний ресурс] / Проект для обговорення. – 2018. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80189428>.

13. Зачосова Н.В. *New Developments in State Regulation of Banking Safety and Security of the Non-Banking Financial Market: Expectations from SPLIT* / Н.В. Зачосова, Н.С. Носань, Ю.С. Бауер // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics». – 2019. - №13. – С. 106-111.

14. Запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні : ймовірні наслідки для економічної безпеки фінансових установ / Н.В. Зачосова // Журнал «Академічний огляд». – Економіка та підприємництво. – 2016. - № 1 (44). – С.80-85.

15. Зачосова Н.В. Перспективи інституту фінансового омбудсмену для підтримки економічної безпеки вітчизняних фінансових установ / Н.В. Зачосова // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 25-26 березня 2016 року. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А. – 283 с. – С.250-254

16. Про альтернативне вирішення спорів зі споживачами : Директива ЄС № 2013/11/EU від 21.05.2013 року.

17. Потребители финуслуг заполучат омбудсмена [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://finclub.net/analytics/potrebiteli-finuslug-zapoluchat-ombudsmena.html>.

18. Зачосова Н.В. Ймовірні наслідки запровадження інституту фінансового омбудсмену як елементу механізму регулювання фінансової безпеки України / Н.В. Зачосова // Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Частина 1-3. – 1091 с. - С.742-746.

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МЕНЕДЖМЕНТУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Забезпечення фінансової безпеки підприємств у системі фінансової безпеки національної економіки

Проблеми фінансової безпеки підприємств є пріоритетними для вирішення на сучасному етапі розвитку теорії і практики державного фінансового регулювання. Актуальною проблемою емерджентного розвитку економіки країни є формування методики оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності, що дозволяє на базі розширеного відтворювального процесу виділити об'єктивні чинники і критерії зростання дохідних джерел і валового внутрішнього продукту. Процес консолідації фінансового капіталу на основі застосування відтворювальних інструментів, які необхідні для росту доходів підприємств і державного бюджету, обумовлюють необхідність дослідження факторів, що визначають можливості покращення стану фінансової безпеки підприємств.

Нині економічна ситуація в країні характеризується фінансовою нестійкістю функціонування суб'єктів господарювання, невисоким рівнем рентабельності оборотних активів, браком фінансових ресурсів, великою часткою збиткових підприємств, які в комплексі є причиною зниження фінансової безпеки країни в цілому.

Сформована тенденція визначається низьким рівнем прибутковості, високим ступенем зносу основних фондів, недостатньою кількістю та якістю вітчизняних інноваційних розробок, нераціональним використанням ресурсів, зниженням частки виробництва конкурентної продукції, наявністю тіньового сектора економіки та прискоренням темпів інфляції. Зростання ролі міжнародної конкуренції визначає нові вимоги до якості товарів, викликає необхідність розширення їх пропозиції та асортименту, що має забезпечити постійне

надходження фінансових ресурсів на підприємства [1, с.18-19]. Однак, на практиці вітчизняні суб'єкти господарювання часто програють конкурентну боротьбу європейським компаніям і опиняються на межі банкрутства, що актуалізує пошук шляхів забезпечення їх фінансової безпеки як у періоди рентабельності, так і під час їх збиткової діяльності.

Для забезпечення власної фінансової безпеки підприємства повинні розвиватися, створюючи нові робочі місця, здійснюючи диверсифікацію фінансової і виробничої діяльності, що сприяє зростанню прибутку, і, отже, веде до збільшення фіскального ефекту для консолідованого бюджету країни, посилюючи бюджетну та податкову складові системи фінансової безпеки держави.

Процес управління фінансовою стійкістю підприємства реалізується протягом всієї його фінансової діяльності і, в першу чергу, при плануванні майбутніх грошових надходжень і витрат. Дотримання балансу між надходженнями та відтоком грошових коштів, із забезпеченням достатнього запасу стійкості, може дозволити підприємству перебувати у відносній фінансовій безпеці у площині виконання своїх фінансових зобов'язань перед усіма категоріями стейкхолдерів.

Беззаперечно, фінансова безпека підприємств різних галузей народного господарства є важливим елементом поступального фінансового розвитку держави. Формування раціональної системи фінансової безпеки підприємств усіх форм власності та видів економічної діяльності є основою уповільнення впливу на них інфляційних процесів, каталізатором підвищення рівня добробуту населення країни, зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки, збільшення частки українських товарів на вітчизняному та світовому ринках, стабілізації стану ринків фінансових послуг, тощо.

Отже, фінансову безпеку підприємства необхідно розглядати як окремий об'єкт управління, оскільки життєдіяльність суб'єкта господарювання безпосередньо залежить від його фінансового стану. На основі фінансового аналізу здійснюється не тільки оперативне управління поточними процесами,

але і прогнозується рівень фінансування витрат підприємницької структури, які пов'язані з утворенням і перерозподілом доходів і витрат, капіталу й активів, прибутку. Досягнення необхідного рівня фінансової безпеки підприємства за допомогою визначення його фінансового стану є для його керівництва першочерговим завданням [1, с.20].

Як і на макрорівні, на рівні окремих підприємницьких структур фінансова безпека часто розглядається у зв'язку з економічною безпекою підприємства, установи, організації. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності – це стан найбільш ефективного використання їх корпоративних ресурсів – власних, позичених і залучених, в умовах впливу на їх якість і цілісність зовнішніх і внутрішніх загроз у процесі реалізації економічних інтересів самого суб'єкта та усіх категорій його стейкхолдерів. Такого висновку вдалося дійти шляхом аналізу численних фахових наукових джерел і дослідницьких праць таких учених, як Живко З.Б. [2], Занора В.О. [3, 4], Герасименко О.М. [5] та багатьох інших фундаторів безпекознавства. Однак, в умовах економічної нестабільності, фінансової кризи та тривалої гібридної війни, інтерес наукової спільноти більше привертають проблеми забезпечення фінансової безпеки держави, що набувають загальнонаціонального значення. Серед негативних тенденцій стану фінансової безпеки України на початку 2019 року прослідковуються: фінансова залежність вітчизняної економіки від іноземного капіталу у формі інвестицій та фінансової допомоги авторитетних міжнародних організацій, дисбаланс розвитку та наявної фінансової потужності банківського і небанківського фінансового секторів, не контрольованість, амплітуда та непередбачувані зміни курсів валют, інфляція, високий рівень готівкового обігу, перманентність дефіциту державного бюджету, збільшення витрат на обслуговування державного боргу, наповнення фінансових ринків професійними учасниками закордонного походження, низький рівень якості та висока вартість фінансових продуктів і послуг, недовіра економічних суб'єктів до фінансових установ і незадоволення державною фінансовою політикою в цілому, тощо. Коригування негативних трендів у різних підсистемах фінансової безпеки країни

– банківській, бюджетній, борговій, грошово-кредитній, валютній, безпеці небанківського фінансового сектору – хоча і потрібно ініціювати на державному рівні через удосконалення нормативно-правової бази забезпечення національної, економічної, фінансової безпеки, проте потужним джерелом позитивних змін може стати безпеко орієнтована діяльність суб'єктів господарювання у різних секторах національної економіки.

Між станом фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності та рівнем національної фінансової безпеки можна прослідкувати тісний багатосторонній зв'язок. Оскільки стан безпеки, як зазначалось у запропонованій вище дефініції, передбачає досягнення інтересів широкого кола зацікавлених у результатах діяльності суб'єкта осіб, то у межах даного дослідження доцільно зробити акцент на тих фінансових інтересах, які має держава у площині функціонування господарських структур, і на кореляції між процесами їх досягнення і забезпеченням фінансової безпеки держави. До сфери державних фінансових інтересів належать: наповнення державного бюджету через систему податкових платежів, значна частина яких надходить від юридичних осіб, що є прибутковими, а отже, мають достатній рівень фінансової безпеки; збільшення обсягів внутрішніх інвестицій, донорами яких також у переважній більшості є прибуткові та фінансово безпечні суб'єкти господарської діяльності; розвиток економічної і фінансової системи шляхом збільшення кількості дієздатних, а тому і фінансово безпечних підприємств різних видів економічної діяльності.

З позиції системного підходу, стан системи фінансової безпеки держави буде визначатися рівнем фінансово-економічної безпеки її найслабшої ланки. Кожен господарюючий суб'єкт є елементом національної системи безпеки, оскільки результати його діяльності посилюють або послаблюють стан економічної системи. Отже, банкрутства та ліквідації вітчизняних підприємств, що є наслідком прояву вад у організації їх систем фінансової безпеки, становлять загрозу для економічної стабільності держави і чинять негативний вплив на стан її фінансової складової.

Таким чином, відновлення показників фінансової безпеки України доцільно розпочинати із заходів щодо покращення умов для функціонування вітчизняних підприємств, оптимізації оподаткування результатів їх діяльності, пільгового кредитування та державного сприяння розвитку малого бізнесу, розробки механізму гарантування повернення депозитів юридичних осіб і посилення професійних вимог до фінансових установ, які здійснюють обслуговування підприємницьких структур, визначення норм і нормативів для індикаторів стану фінансової безпеки суб'єктів господарювання та їх періодичного моніторингу з обов'язковим оприлюдненням статистичних результатів перевірок в цілому по Україні, а також шляхом посилення вимог до рівня транспарентності суб'єктів економічної діяльності різних організаційно-правових форм і видів власності.

Також нагальна необхідність забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання, а відповідно, і підтримання високого рівня їх фінансової безпеки, пояснюється глобалізацією світової економіки, прагненням України до економічної конвергенції з країнами Європи, наслідком чого стало входження на внутрішні ринки товарів і послуг багатьох зарубіжних компаній. Їх економічний і фінансовий потенціал не можна порівняти з тим обмеженим обсягом ресурсів, яким володіють українські підприємства, установи, організації, що провадять свою діяльність у посткризовий період, в умовах політичної нестабільності та гібридної війни. Налагодження тісних партнерських зв'язків із країнами Європи має за наслідок посилення залежності вітчизняної економіки від зовнішніх джерел капіталу, що ставить під загрозу фінансову незалежність України, а відтак, і її фінансову безпеку, на національному рівні. З огляду на це, формуються нові, додаткові зв'язки між станом фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності та рівнем фінансової безпеки держави:

- високий рівень фінансової безпеки позбавляє необхідності ухилення від сплати податків, тому фінансово стійкі і рентабельні підприємства є суб'єктами поповнення бюджетних надходжень;

- фінансово забезпечені компанії мають ресурси для користування фінансовими продуктами та послугами, що зміцнює стан банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору;

- підприємства у стані фінансової безпеки не потребують дотацій, субсидій, субвенцій, що економить бюджетні ресурси; вони і самі можуть бути інвесторами та кредиторами, що підвищує рівень інвестиційної безпеки та покращує стан боргової складової фінансової безпеки держави.

Отже, забезпечення фінансової безпеки підприємницьких структур нині має визнаватись не лише завданням топ-менеджменту та власників вітчизняних суб'єктів господарювання, але і стратегічним пріоритетом розвитку економіки на державному рівні, зважаючи на значимість цього аспекту для стану фінансової безпеки України.

Управління фінансовою безпекою зазвичай не виокремлюється керівництвом підприємств у самостійний напрям менеджменту, а реалізується у межах інших векторів управлінської діяльності (табл. 2.1.1). Забезпечення фінансової безпеки господарських структур найчастіше належить до завдань фінансового менеджменту підприємства.

Таблиця 2.1.1

Забезпечення фінансової безпеки у межах реалізації завдань різних напрямів менеджменту

Напрями управлінської діяльності	Завдання забезпечення фінансової безпеки	Напрями фінансового менеджменту	Вплив на стан фінансової безпеки
Фінансовий менеджмент	Пошук джерел фінансових ресурсів та ефективне їх використання для забезпечення фінансової автономії	Управління активами (у т.ч. за видами)	Визначення нерентабельних, непрацюючих активів
Ризик-менеджмент	Ідентифікація, оцінка фінансових ризиків і формування заходів їх мінімізації та протидії їх наслідкам	Управління пасивами (у т.ч. за видами)	Оцінка пасивів за рівнем ризику, формування безпечної структури пасивів
Управління персоналом (кадровий менеджмент)	Забезпечення надійності та лояльності персоналу, що має доступ до фінансових даних і приймає рішення	Управління окремими видами фінансових ризиків (кредитним,	Ідентифікація ризиків, компенсація фінансових наслідків їх впливу

Напрями управлінської діяльності	Завдання забезпечення фінансової безпеки	Напрями фінансового менеджменту	Вплив на стан фінансової безпеки
	щодо напрямів фінансово-інвестиційної діяльності	валютним, ризиком ліквідності, тощо)	
Інноваційний менеджмент	Залучення інновацій для покращення стану системи фінансової безпеки, оцінювання інноваційних ризиків	Управління ліквідністю	Дотримання нормативних значень показників ліквідності
Управління змінами	Оцінка потенційних загроз від запровадження змін, прогнозування їх позитивних наслідків для рівня фінансової безпеки	Управління фінансовою стабільністю	Дотримання нормативних значень показників фінансової стійкості
Інвестиційний менеджмент	Оцінка доцільності інвестицій з позиції їх впливу на стан фінансової безпеки	Управління капіталом	Визначення мінімального розміру капіталу для підтримки фінансової безпеки, оцінювання його вартості з різних джерел
Антикризовий менеджмент	Протидія фінансовим проявам кризових явищ	Управління грошовими потоками	Підтримка рівня вхідного потоку вищим за вихідний
Стратегічне управління	Встановлення стратегічних орієнтирів безпеко орієнтованого фінансового розвитку	Управління конкурентоспроможністю	Мінімізація втрат від дій конкурентів, протидія промислового шпигунству
Маркетинговий менеджмент	Підтримка платоспроможного попиту на товари і послуги суб'єкта господарювання	Управління регіональною мережею	Підтримка стану фінансової безпеки філій, відділень, відокремлених структурних підрозділів
Інформаційний менеджмент	Підвищення рівня довіри до компанії шляхом забезпечення інформаційної прозорості фінансових даних; запобігання використанню інсайдерської фінансової інформації не за призначенням	Управління проблемною заборгованістю	Мінімізація рівня фінансових боргів, контроль своєчасності здійснення розрахунків
Санаційний менеджмент (управління фінансовою санацією)	Пошук резервів фінансових ресурсів для вжиття заходів щодо мінімізації загрози банкрутства	Управління прибутком (крім неприбуткових фінансових установ)	Вжиття заходів недопущення втрати прибутку, його недоотримання чи неефективного використання

Напрями управлінської діяльності	Завдання забезпечення фінансової безпеки	Напрями фінансового менеджменту	Вплив на стан фінансової безпеки
Корпоративний менеджмент	Забезпечення максимального рівня задоволення інтересів стейкхолдерів щодо стану фінансової безпеки	Управління фінансовим розвитком	Прогнозування рівня фінансової безпеки за кожним обраним сценарієм розвитку
Тайм-менеджмент	Контроль своєчасності вжиття заходів для забезпечення фінансової безпеки	Управління ресурсним потенціалом	Створення резервів фінансового капіталу, необхідних для підтримки рівня фінансової безпеки
Операційний менеджмент	Контроль за рівнем безпеки здійснення поточних фінансових операцій	Управління витратами	Визначення категорій витрат, що становлять загрозу для фінансової безпеки

Складено автором на основі [6]

Фінансовий менеджмент традиційно відіграє важливу роль для забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання різних форм власності та видів економічної діяльності. Його першочергова мета полягає у забезпеченні ефективності та раціональності процесів формування, розподілу, використання та контролю фінансових ресурсів підприємств, установ, організацій. Зважаючи на складну економічну та політичну ситуацію в Україні, діяльність вітчизняних господарських структур ускладнена впливом на їх фінансовий стан і фінансові результати діяльності численних зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, які необхідно мінімізувати та контролювати, аби гарантувати перспективи подальшого функціонування (табл. 2.1.2). Це завдання належить виконувати механізму забезпечення фінансової безпеки. Водночас, заходи протидії ризикам вимагають від суб'єктів господарювання додаткових витрат трудових, часових, матеріальних, і у першу чергу – фінансових ресурсів, що зумовлює необхідність тісної взаємодії двох процесів – управління фінансовою безпекою та фінансового менеджменту. Завдяки цьому стане можливим досягнення високого рівня фінансової безпеки підприємств, установ, організацій при одночасному забезпеченні раціонального використання

фінансових ресурсів на превентивні та попереджувальні заходи під час протидії загрозам діяльності суб'єкта господарювання.

Таблиця 2.1.2

Класифікація загроз фінансовій безпеці суб'єктів господарської діяльності [6]

Класифікаційна ознака	Види загроз
За сферою виникнення	- внутрішні; - зовнішні
За природою виникнення	- політичні; - кримінальні; - конкурентні; - контрагентні; - економічні; - ринкові; - техніко-технологічні
За вірогідністю дії	- реальні - потенційні
За наслідками дії на суб'єкт	- загальні - локальні
За наслідками дії на систему фінансової безпеки	- системні - фрагментарні
За відношенням до діяльності	- об'єктивні - суб'єктивні
За можливістю прогнозування	- прогнозовані - непрогнозовані
За величиною очікуваного збитку	- катастрофічні - суттєві - істотні - незначні
За характером збитку	- прямий збиток - упущена вигода
За стадією функціонування установи	- на стадії становлення - на стадії розвитку - на стадії активної діяльності - на стадії занепаду - на стадії припинення діяльності
За тривалістю дії	- постійні - тимчасові (коротко, середньо, довгострокові)
За ймовірністю прояву	- явні - латентні
За можливістю страхування	- такі, що страхуються - такі, що не страхуються
За мірою впливу на загрози	- які частково піддаються нейтралізації - які не піддаються нейтралізації
За часом реагування	- попереджувані - поточні - запізнені
За ознакою здійснення в часі	- безпосередні - близькі

Класифікаційна ознака	Види загроз
	- далекі
За ознакою здійснення у просторі	- на території установи; - на території, що прилягає до установи; - на території регіону; - на території країни; - на закордонній території.
За активністю дії джерела загрози	- активні - пасивні
За об'єктивністю існування	- явні - надумані
За суб'єктом загрози	- кримінальні структури - недобросовісні конкуренти - власні працівники - контрагенти - національні регулятори та органи державної влади
За формою прояву	- кількісні - якісні
За об'єктом посягань	- загрози фінансовим інтересам суб'єкта господарювання - загрози фінансовим інтересам стейкхолдерів
За механізмом протидії	- нейтралізуються у межах самозабезпечення безпеки - вимагають залучення зовнішніх суб'єктів, що спеціалізуються на наданні послуг безпеки - вимагають залучення державних органів влади
За природою походження	- макроекономічні тенденції - форс-мажорні обставини (н-д, політичні кризи, воєнні дії) - низький рівень ефективності регулювання фінансової системи - зміни у законодавстві або його відсутність з певних питань - неефективна цінова політика - шахрайство з боку персоналу або клієнтів - високоризикова структура балансів - нестача капіталу і відсутність джерел його поповнення - недотримання економічних та пруденційних нормативів - низька якість фінансових продуктів і послуг - вилучення клієнтами активів - розвиток сегменту віртуальних валют - необхідність он-лайн обслуговування - відмивання коштів - рейдерство - високий рівень тінізації економіки - інші

Існуючі концепції фінансового менеджменту пов'язані з необхідністю балансування грошових потоків, які є вхідними та вихідними для суб'єкта господарської діяльності, врахуванням зміни вартості грошей у часі, зважаючи на рівень інфляції у країні, монетарну політику національного банку та тенденції розвитку економіки, формування фінансової стратегії функціонування суб'єкта господарювання з можливістю корегування планових фінансових показників у випадку дії на них зовнішніх і внутрішніх фінансових ризиків, тощо. Під час розробки заходів забезпечення фінансової безпеки сучасних суб'єктів господарської діяльності та управління нею, необхідним є врахування положень таких концепцій, гіпотез та теорій, як концепція грошових потоків, концепція вартості грошей у часі, концепція ризику та прибутковості, гіпотеза про ефективність ринків, портфельна теорія і моделі ціноутворення активів, теорії структури капіталу та дивідендної політики, теорія агентських відносин, а отже, використання механізмів фінансового менеджменту у процесі забезпечення фінансової безпеки господарських структур має стати традиційною практикою, нормою функціонування вітчизняного бізнесу.

Завданнями забезпечення фінансової безпеки, що реалізуються у межах фінансового менеджменту суб'єктів господарської діяльності на сучасному етапі розвитку економічних відносин можна вважати: формування низько ризикового фінансового підґрунтя забезпечення роботи підприємства, установи, організації (сприяння формуванню ефективної структури активів суб'єкта господарювання, пошук джерел залучення пасивів), балансування вхідних і вихідних грошових потоків, планування фінансових надходжень і витрат, розробку стратегічних і тактичних напрямів управління фінансами, фінансування антикризових заходів і нормалізацію фінансової діяльності суб'єкта господарювання, оцінювання інвестиційних проектів і обґрунтування їх ефективності, забезпечення достатнього рівня рентабельності (крім неприбуткових організацій), оптимізацію оподаткування, мінімізацію фінансових ризиків, забезпечення фінансової стійкості, ліквідності, кредитоспроможності суб'єкта господарської діяльності, тощо.

Також до переліку завдань фінансового менеджменту у контексті забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарської діяльності можна віднести: розробку бюджету фінансування придбання, оновлення, модернізації й охорони матеріальних і нематеріальних активів; компенсування дії ризиків фінансової природи походження на його фінансовий стан, пошук і оптимізацію джерел фінансування майнових потреб, фінансове обґрунтування проектів реальних інвестицій, тощо.

Отже, місце ефективного фінансового менеджменту у протидії численним загрозам, що є характерними для фінансової безпеки суб'єктів господарювання, знаходиться між зростаючою необхідністю витратити усе більше фінансових ресурсів для організації превентивних заходів щодо стримання та недопущення трансформації потенційних небезпек у реальні загрози нормальному функціонуванню підприємницьких структур, і скороченням фінансових активів сучасних вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, викликаним тривалою фінансово-економічною кризою, що зумовлює потребу у їх розумному розподілі та витрачанні.

Таким чином, методи та прийоми фінансового менеджменту мають вагомe значення для підтримки належного рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання. Розробити ефективні механізми протидії загрозам діяльності вітчизняних підприємств, установ, організацій, особливо тим їх видам, що мають фінансову природу, було б неможливо без використання інструментарію фінансового менеджменту [7, с.109-112].

Іншим важливим елементом механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності під час їх функціонування в умовах емерджентної економіки є інформаційно-аналітичне забезпечення. Значення релевантної інформації для своєчасного прийняття ефективних управлінських рішень, у тому числі і у царині фінансової безпеки, важко переоцінити. Нині інформація є і конкурентною перевагою, і важливим виробничим ресурсом, і засобом для реалізації інтересів підприємства та його стейкхолдерів. Таким

чином, нехтувати інформацією у процесі забезпечення фінансової безпеки не варто на жодному рівні функціонування економічних систем.

Проведені дослідження свідчать, що на підприємствах нині відсутня єдність думок щодо порядку формування обліково-аналітичної системи суб'єкта господарювання. Хоча всім відомі традиційні прийоми та механізми ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності, обліково-аналітичне забезпечення оцінювання рівня фінансової безпеки – це не лише набір облікових документів. Це комплексна інформаційна система, яка має свої переваги та недоліки. Зокрема, не завжди інформації із офіційних джерел буває достатньо для отримання інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Однак, це лише одна із вад інформаційного ресурсу, на основі якого фахівці з безпеки орієнтованого менеджменту роблять свої висновки про стан фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Обліково-аналітична система підприємства, установи, організації – це сукупність взаємодіючих елементів, які дозволяють здійснювати збір, обробку, реєстрацію та аналіз всіх видів інформації, що надходить із зовнішніх і внутрішніх джерел.

Загалом, поняття обліково-аналітичного забезпечення фінансової безпеки підприємства належить визначити, як комбінацію інформаційних ресурсів, які містять відомості про фінансові аспекти функціонування та поточний фінансовий стан підприємства та процедури їх обробки та використання з метою встановлення подальших тенденцій його розвитку в умовах впливу на реалізацію фінансових інтересів суб'єкта господарської діяльності і фінансових інтересів його стейкхолдерів зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз.

Беручи за основу різні методики аналізу, фахівці розробляють варіанти управлінських рішень, що дозволяють зупинити розвиток негативних тенденцій і створити сприятливі умови для функціонування системи фінансової безпеки суб'єкта господарювання. За допомогою аналізу виявляють невикористані внутрішні резерви, що дозволяє або прискорити розвиток підприємства, або привести його до практики більш ефективного функціонування.

Проблемні аспекти обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень щодо досягнення та підтримки високого рівня фінансової безпеки підприємств полягають, з одного боку, у недосконалості власне механізму отримання та аналізу фінансових даних, що пояснюється відсутністю комплексного та уніфікованого підходу до діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання різних форм власності та видів економічної діяльності, а з іншого – з якістю того інформаційного ресурсу, що має стати базою для аналітичної роботи, адже система бухгалтерського обліку в Україні досі залишається не на сто відсотків автоматизованою, будується на заплутаній системі документаційного обороту та є складною для розуміння та використання особами, що не мають професійної бухгалтерської освіти.

Забезпечення необхідною інформацією управлінців, які задіяні у процесі забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарської діяльності, в потрібний час і в потрібному місці, і формування інформаційного ресурсу на основі даних управлінського обліку та результатів управлінського аналізу, формує суть організації інформаційного обслуговування процесу забезпечення фінансової безпеки підприємства і безпеко орієнтованого управління ним і, поряд з формуванням якісного інформаційного середовища діяльності господарської структури, сприяє досягненню її тактичних і стратегічних цілей у фінансовій площині [8].

Таким чином, управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання – це система відносин і взаємозв'язків, що формуються між учасниками управлінського процесу, функціональні обов'язки яких полягають у організації та реалізації заходів протидії небезпекам, загрозам і ризикам фінансової природи походження та їх негативним наслідкам, які можуть чинити вплив на реалізацію фінансових інтересів суб'єкта господарювання та різних категорій його стейкхолдерів. Особливості процесу забезпечення фінансової безпеки господарських структур у межах менеджменту їх фінансово-економічної діяльності демонструє рис. 2.1.1.

Рис. 2.1.1. Особливості забезпечення фінансової безпеки господарських структур

Складено автором

Таким чином, характерною рисою процесу забезпечення фінансової безпеки господарських структур станом на середину 2019 року є ототожнення функцій управління фінансовою безпекою зі специфічними функціями фінансового та антикризового менеджменту, ризик-менеджменту та управління фінансовою санацією.

Проблемні аспекти забезпечення фінансової безпеки господарських структур полягають у наступному:

- відсутність сформованих комплексних систем економічної безпеки з виокремленою функціональною складовою фінансової безпеки;

- недоліки у організації правового супроводу вирішення питань з зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами, що стосуються конфлікту інтересів зацікавлених сторін щодо векторів забезпечення фінансової безпеки;

- несформованість методологічного інструментарію управління фінансовою безпекою, оцінювання її стану та обліково-аналітичного та інформаційного забезпечення цих процесів на прикладному рівні;

- дублювання функцій забезпечення фінансової безпеки в процесі реалізації завдань різних видів менеджменту діяльності суб'єкта господарювання; не визнання на практиці управління фінансовою безпекою як окремого напрямку управлінської роботи, що потребує власних специфічних підходів і інструментарію для виконання задачі безпеки орієнтованого фінансового управління господарською структурою;

- нехтування керівництвом вітчизняних бізнес-структур потреб забезпечення фінансової безпеки під час складання стратегічних планів розвитку компаній;

- відсутність документального фіксування положень забезпечення фінансової безпеки у процесі створення і діяльності суб'єктів господарювання;

- відсутність інтелектуально-кадрового забезпечення процесу управління фінансовою безпекою (нестача на ринку праці професіоналів з управління фінансово-економічною безпекою, а також фахівців, які б одночасно орієнтувались і у специфіці діяльності підприємств, установ, організацій, і у питаннях забезпечення фінансової безпеки господарських структур);

- відсутність визначених на державному рівні стандартів дотримання норм фінансової безпеки суб'єктів господарювання, які б враховували специфіку видів їх економічної діяльності.

За результатами проведеного дослідження пропонується наступний підхід до управління фінансовою безпекою, суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності (рис. 2.1.2).

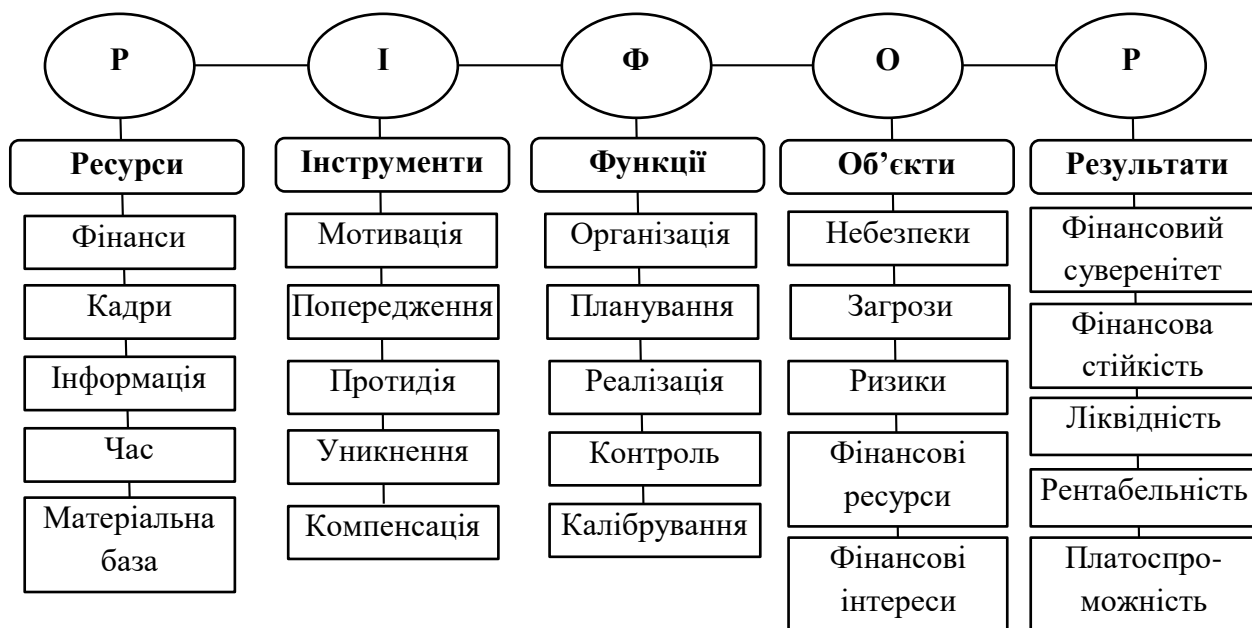

Рис. 2.1.2. 20-ти компонентна модель управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання

Складено автором

У межах кожного запропонованого елемента належить виокремити додаткові, похідні та допоміжні елементи моделі управління фінансовою безпекою. Водночас, вона може стати основою для розробки документації щодо забезпечення фінансовою безпеки на прикладному рівні, зокрема, сформувані підґрунтя для створення концепцій фінансової безпеки, стратегій забезпечення фінансової безпеки, положень про відділ фінансової безпеки, методик оцінювання рівня фінансової безпеки та інших документів, необхідних для організації дієвих систем фінансової безпеки суб'єктів господарювання та ефективних механізмів управління ними.

Список використаних джерел

1. Зачосова Н.В., Дудак О.В., Курченко О.Д. Змістова характеристика та напрями менеджменту фінансової безпеки підприємств у системі регулювання фінансової безпеки

держави / Н.В. Зачосова, О.В. Дудак, О.Д. Курченко // Вісник Черкаського університету. Серія економічні науки. – 2018. - №3. – С.18-27.

2. Живко З. Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. – 2014. – Вип. 3. - С. 37-42.

3. Занора В. О., Войтко С. В. Управління підприємствами: планування технологічних витрат, ризик-менеджмент, мотивування, прийняття управлінських рішень : монографія / В. О. Занора, С. В. Войтко. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2017. – 224 с.

4. Занора В. О., Скляр А. В. Управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: теоретико-методичні аспекти організації системи / В. О. Занора, А. В. Скляр // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 22. – С. 74-77.

5. Герасименко (Тулуб) О. М., Теслюк О. М. Управління системою фінансово-економічної безпеки виробничої фірми / О. М. Герасименко (Тулуб), О. М. Теслюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 16. – С. 29-32.

6. Зачосова Н.В. Управління системою економічної безпеки фінансових установ : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.02. Київ, 2017. - 603 с.

7. Зачосова Н.В., Горячківська І.В. Завдання фінансового менеджменту у системі забезпечення майнової та інтерфейсної безпеки суб'єктів господарювання / Н.В. Зачосова, І.В. Горячківська // Причорноморські економічні студії. – 2016. - Випуск 5. – С.109-113.

8. Зачосова Н.В. Проблемні аспекти обліково-аналітичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки підприємств / Н.В. Зачосова // Ефективна економіка. – 2018. – №8. – Режим доступу : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8_2018/12.pdf.

2.2. Концептуальні положення управління фінансовою безпекою фінансових установ: основні загрози, стратегічні орієнтири та тактичні пріоритети

В умовах нестабільності, що спостерігається нині на фінансовому ринку України, непослідовності у рішеннях уряду щодо напрямів здійснення економічної політики, численних прорахунків у регуляторних діях органів

нагляду за ринками фінансових послуг і інтенсифікації, у зв'язку з цим, негативних проявів внутрішніх загроз для діяльності їх професійних учасників, керівники фінансових установ усе більше уваги у рамках менеджменту своїх компаній починають приділяти вирішенню питань забезпечення їх фінансової безпеки. На теоретичному рівні вченими також усе частіше здійснюються наполегливі спроби розробки методичного інструментарію організації систем фінансової безпеки професійних фінансових посередників.

Завдання ефективного управління власною фінансовою безпекою, яке гостро стоїть перед банківськими та іншими фінансовими установами України, не може бути вирішене раціонально на прикладному рівні без формування концептуальних засад реалізації цього процесу у науково-методологічній площині. Управління системою фінансової безпеки, як окремий напрям менеджменту, не повинно перешкоджати банкам і фінансовим посередникам виконувати свої основні функції, чого можна досягти лише шляхом інтеграції процесу забезпечення фінансової безпеки у механізм управління установами в цілому.

На макрорівні контроль стану фінансової безпеки банків дасть змогу регулювати певні індикатори рівня банківської безпеки країни у системі її фінансової безпеки. Безпеко орієнтоване управління професійними учасниками фінансового ринку дозволить у перспективі стабілізувати стан фінансової безпеки держави, що надає проблематиці закладання основ менеджменту фінансової безпеки банків і інших фінансових установ загально національного значення.

В основу концепції управління фінансовою безпекою має бути покладено заходи та інструменти, які дозволять реалізувати фінансові інтереси фінансових установ і їх стейкхолдерів без втрати ними фінансової стабільності, рентабельності та економічної незалежності, що є важливою умовою гарантування безпеки функціональних складових фінансової безпеки України. Управління системою економічної безпеки банків необхідно здійснювати з урахуванням специфіки їх діяльності, а тому доцільно розробити специфіко

орієнтовані підходи до менеджменту фінансової безпеки різних видів фінансових установ [1, с.119].

Традиційно під управлінням розуміють процес, який відображається у послідовній зміні станів системи, просторово-часових характеристик її динаміки та динаміки її елементів. Забезпечення нормальної діяльності сучасних фінансових установ в Україні повинно передбачати створення у рамках їх функціонування дієвої системи фінансової безпеки. Таким чином, управління фінансовою безпекою повинно стати одним із важливих завдань управлінського персоналу вітчизняних фінансових установ, зокрема, банків, страхових компаній, кредитних спілок, тощо.

Аналіз робіт знаних науковців і власний досвід дозволяють сформулювати авторське визначення поняття управління фінансовою безпекою фінансових установ, під яким пропонується розуміти один із процесів менеджменту, що направлений на досягнення високого рівня захисту фінансових ресурсів установи та її клієнтів від негативного впливу різного роду небезпек і загроз, що мають фінансову природу походження, шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних фінансових можливостей і активів і контролю фінансових ризиків, що їх супроводжують, задля гарантування фінансових інтересів установи та її стейкхолдерів у процесі професійної діяльності на фінансовому ринку.

Формами управління, які можуть ефективно застосовуватись у процесі менеджменту фінансової безпеки фінансових установ, є створення підрозділу забезпечення фінансової безпеки (служби фінансової безпеки), розробку внутрішньої документації, зокрема Концепції управління фінансовою безпекою, та контроль за дотриманням норм і правил фінансової роботи, прийнятих в установі.

Власники фінансових установ і представники вищого рівня менеджменту найбільш зацікавлені у ефективному управлінні їх фінансовою безпекою, а тому домінуюча роль цьому процесі належить саме внутрішнім управлінським структурам фінансових установ.

Функціонування механізму управління фінансовою безпекою фінансової установи відбувається шляхом здійснення певних дій над її об'єктами. В основі такого механізму знаходиться системне поєднання інструментів, методів, важелів й інформаційно-аналітичного забезпечення, сформованих на базі принципів забезпечення фінансової безпеки, що об'єктивно існують як економічні закономірності, а також виробляються суб'єктами управління фінансовою безпекою фінансової установи для досягнення і захисту фінансових інтересів останньої [2, с.128].

Предметом управління фінансовою безпекою фінансової установи є діяльність суб'єктів управління системою фінансової безпеки у напрямі реалізації принципів, функцій, стратегічної програми або конкретних заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, яка спрямована на об'єкти захисту у системі фінансової безпеки [3, с.74].

Етапами функціонування механізму управління фінансовою безпекою фінансових установ слід вважати: своєчасне виявлення й аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовій безпеці установи; оцінювання поточного стану фінансової безпеки та запровадження заходів щодо його моніторингу; реалізацію запланованих заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки; здійснення відповідних заходів контролю результативності процесу забезпечення фінансової безпеки [4].

Для реалізації професійного управління фінансовою безпекою, у фінансових установах повинні бути визначені внутрішні суб'єкти такого управління. Оптимальним вирішенням цього питання може стати створення служб безпеки (або економічної чи фінансової безпеки) фінансових установ. Мета їх діяльності у рамках забезпечення фінансової безпеки повинна полягати у запобіганні витоку комерційної і конфіденційної фінансової інформації, виявленні та попередженні можливих посягань на законні права й інтереси фінансової установи, оцінюванні ефективності управління фінансовими ресурсами компанії, допомогу керівникам установи у прийнятті управлінських фінансових рішень, тощо.

На теоретичному рівні можна виявити чимало особливостей управління фінансовою безпекою фінансових установ. Їх вміле врахування у практиці роботи дозволить зробити їх сильними сторонами фінансових посередників у процесі боротьби з негативними факторами зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування [5, с.25].

Визначення основ й особливостей управління фінансовою безпекою фінансових установ дозволить розробити концептуальні засади формування системи фінансової безпеки, придатної для використання різними видами фінансових установ, яка водночас, дозволить врахувати і їх функціональні особливості, а також розробити ефективний механізм управління такою системою, що дозволить при оптимальних затратах фінансових ресурсів досягти максимально можливого рівня фінансової безпеки фінансової установи [6, с.18-20].

Алгоритм управління фінансовою безпекою фінансової установи представлено на рис. 2.2.1.

Відповідно до законодавства України, до фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг [7].

Кожен із перерахованих видів фінансових посередників має свою специфіку і характерні особливості функціонування, а також притаманні лише їх діяльності унікальні внутрішні та зовнішні загрози, що на ряду з традиційними ризиками, мають суттєвий вплив на стан їх фінансової безпеки. Водночас, теоретико-методичні підходи, що пропонуються у вітчизняній фаховій літературі для організації системи фінансової безпеки фінансових установ, не враховують притаманні їм видові ознаки.

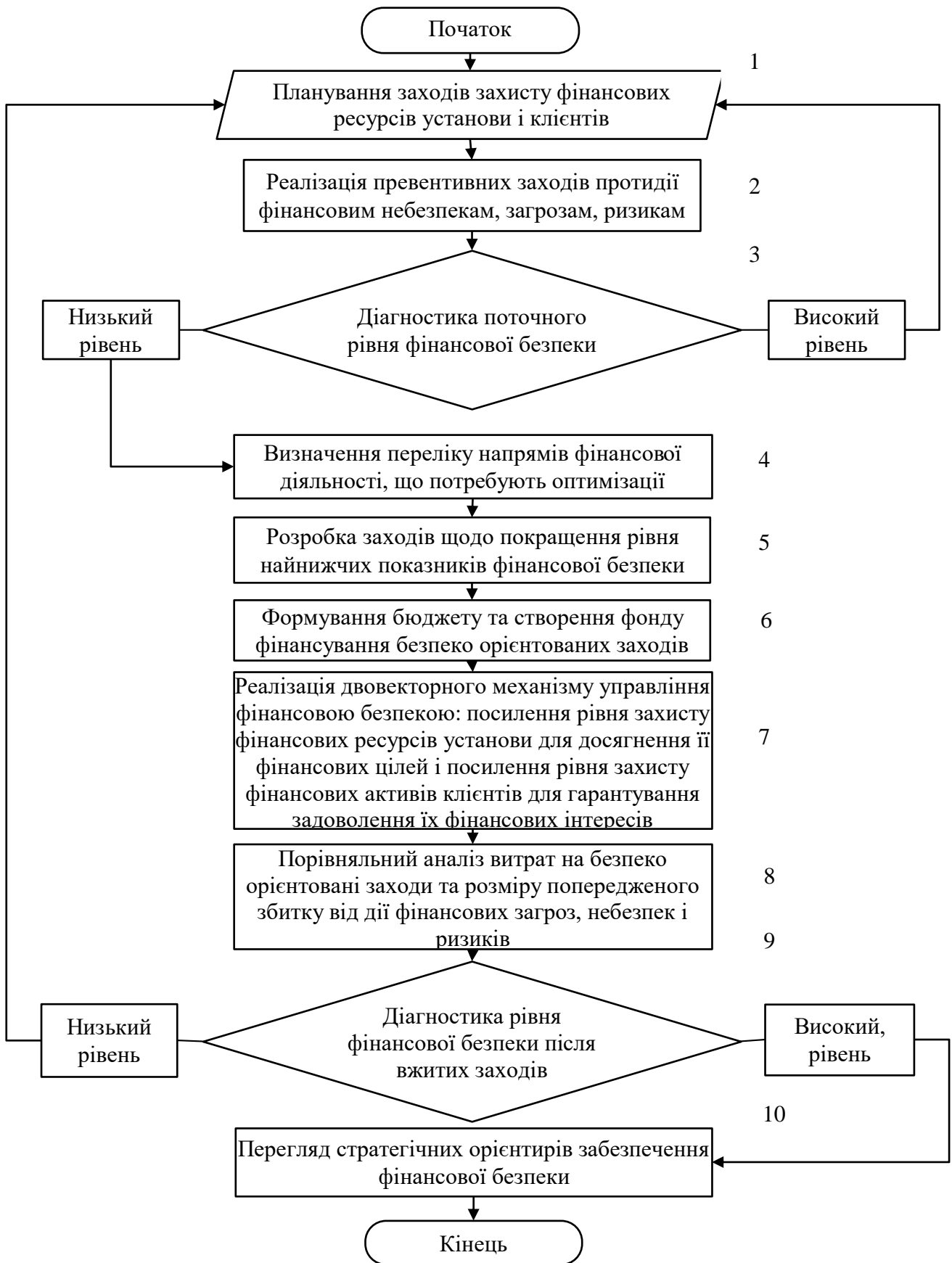

Рис. 2.2.1. Десяти етапний алгоритм управління фінансовою безпекою фінансової установи

Складено автором

Зважаючи на це, пропонуємо конкретизувати особливості організації забезпечення фінансової безпеки різних видів фінансових установ з метою подальшої розробки на їх основі ефективних заходів гарантування високого рівня фінансової безпеки для кожного виду вітчизняних фінансових посередників.

При забезпеченні фінансової безпеки банківських установ основна частина ресурсів повинна спрямовуватись на підтримку належного рівня фінансової стійкості. Причиною банкрутств більшості вітчизняних банків в останні кілька років, окрім політичних обставин, стали: низька якість активів, нестача капіталу, як власного, так і залученого, надто агресивна кредитна політика, недостатній рівень ліквідності. Усе це наслідки прорахунків під час прийняття стратегічних і тактичних фінансових рішень та вади системи фінансового ризик-менеджменту. Важливою складовою управління банківською фінансовою безпекою є людський фактор, оскільки персонал банківських установ часто зловживає службовим становищем і вчиняє шахрайські дії як з коштами клієнтів, так і з фінансовими ресурсами самого банку, чим підриває його репутацію, конкурентоздатність і фінансову стійкість. Не останню роль у системі фінансової безпеки банківської установи належить відвести інформаційно-аналітичному забезпеченню. Втрата інформації про рахунки клієнтів, прийняті та очікувані фінансові управлінські рішення, персональні дані топ-менеджменту банку можуть коштувати установі дуже дорого, знову ж таки, як у перспективі втрати репутації і клієнтури, так і фінансових ресурсів через ймовірні судові процеси та необхідність компенсації понесених втрат або недоотриманих прибутків.

При забезпеченні фінансової безпеки страхових компаній важливо організувати належний рівень захисту інформації, зокрема, клієнтських баз, які можуть викрасти конкуренти; відомостей про застраховане майно, що можуть стати у нагоді злочинцям-крадіям. З іншого боку, для нормальної діяльності страховиків необхідно, аби, отримувана ними від страхувальників, інформація була правдивою та достовірною, тому система їх фінансової безпеки має надавати інструментарій для оцінювання якості фінансових даних, що надходять

до компаній, і забезпечувати високий професійний рівень проведених щодо неї аналітичних процедур. Тому основною складовою фінансової безпеки страхових компаній вважаємо інформаційно-аналітичне її забезпечення, а також раціональну політику щодо перестраховування ризиків і розміщення страхових резервів на ринках фінансових послуг.

Пріоритетною загрозою фінансовій безпеці кредитних спілок є неповернення наданих клієнтам кредитів і державна політика, що ускладнює їх нормальну роботу (як приклад, можна навести рішення щодо позбавлення кредитних спілок спеціального режиму оподаткування, яким вони користувались завдяки статусу неприбуткових організацій). Тому для цих фінансових установ можна запропонувати спрямування більшості ресурсів на формування резервів для підтримання належного рівня фінансової безпеки у перспективі, та рекомендувати детально перевіряти кредитні історії та інші відомості про учасників, що бажають отримати кредити.

При забезпеченні фінансової безпеки ломбардів у пріоритеті має бути фізичний захист установи та її активів. Ломбарди не ведуть активну фінансову діяльність, не проводять складні техніко-технологічні операції, не мають великого штату співробітників і значних обсягів інформаційних і матеріальних ресурсів, які потрібно захищати від викрадення або пошкодження. Тому їх основним завданням із метою продовження безперервної рентабельної роботи повинно стати забезпечення збереження, тобто фізичного захисту, матеріальних активів як власних, так своїх клієнтів. Це завдання можна виконати у рамках належно організованої системи захисту і контролю доступу до приміщень установи.

При забезпеченні фінансової безпеки лізингових компаній особливу увагу варто приділити налагодженню довготривалих партнерських зв'язків із постачальниками об'єктів лізингу з метою недопущення порушення умов договорів і втрати клієнтів.

У процесі забезпечення захисту фінансових ресурсів установ накопичувального пенсійного забезпечення (недержавних пенсійних фондів),

корпоративних інвестиційних фондів і компаній з управління активами основна складова системи фінансової безпеки – це інвестиційна безпека. Саме від інвестиційних керуючих залежить, як використовуватимуться активи інвесторів, і чи вдасться управляти ними прибутково та не втратити їх через надмірну самовпевненість і амбіційність інвестиційних менеджерів або їх схильність до ризику. Тому успішна діяльність цих видів фінансових установ та їх фінансова безпека у першу чергу залежать від персоналу компаній.

Враховуючи особливості забезпечення фінансової безпеки різних видів фінансових установ, тим не менше можна дати загальні рекомендації для формування або удосконалення функціонування механізму управління їх фінансовою безпекою, такі як:

- належне інформаційне та документальне забезпечення функціонування механізму управління фінансовою безпекою;
- періодичні перевірки персоналу та діагностика рівня його надійності та лояльності;
- створення окремого підрозділу забезпечення фінансової безпеки або посади професіонала/фахівця з фінансово-економічної безпеки;
- перманентний моніторинг фінансових ризиків, притаманних професійним учасникам фінансового ринку;
- розробка окремого бюджету фінансування заходів забезпечення фінансової безпеки.

Базовий механізм управління фінансовою безпекою фінансових установ представлено на рис. 2.2.2.

Специфіка управління фінансовою безпекою фінансових установ виникає через притаманні цьому виду суб'єктів господарської діяльності загрози, що супроводжують їх професійну діяльність на ринках фінансових послуг. Так, до 2014 року основними видами загроз для нормальної діяльності банків і стану їх фінансової безпеки визнавались: зниження рівня активних і пасивних банківських операцій; коливання курсу валют, шахрайство з боку клієнтів і власного персоналу банку; низька якість банківських активів; відсутність

належної перевірки фінансової надійності клієнтів у спробах розширити обсяги кредитування, витік інформації щодо управлінських, інвестиційних, фінансових рішень керівництва від інсайдерів; втрата клієнтів у конкурентній боротьбі; напади зловмисників на офіси і філії банків, особливо на регіональні відділення з низьким рівнем фізичного захисту; корупція, помилкові дії регулятора, тощо.

Рис. 2.2.2. Двовекторний механізм управління фінансовою безпекою фінансових установ

Складено автором

У період з 2014 року по 2017 рік з'явилися і інші загрози, які традиційно не були притаманними для професійних учасників банківського сектора. Так,

воєнні дії на Сході країни призвели до того, що Постановою від 6 серпня 2014 року НБУ наказав банкам України призупинити надання фінансових послуг у ряді населених пунктів, які на той момент не контролювались українською владою. Це спровокувало втрату значної кількості фінансових ресурсів, а також дійсних і потенційних клієнтів. Суттєвою загрозою у 2019 році залишається нестабільність валютного курсу, динаміка змін якого у ряді випадків виявляється абсолютно непередбачуваною.

На страховому ринку інтенсифікуються такі загрози фінансовій безпеці страхових компаній, як втрата їх фінансової стійкості через відсутність доступу до джерел фінансування поточної діяльності, що була спричинена виведенням власниками компаній капіталу за кордон і припиненням інвестиційної підтримки акціонерами-нерезидентами українських філій і відділень страховиків, зменшення кількості клієнтів через зростання вартості послуг і втрату частиною громадян джерел постійного доходу в умовах розгортання конфлікту на Сході України. Його наслідки також призвели до збільшення кількості та розмірів страхових виплат. Кризові тенденції у банківському секторі стали причиною скорочення обсягів фінансових ресурсів, які банки раніше спрямовували на кредитування діяльності страхових компаній; іноземні страховики, відділення яких були відкриті в Україні, та їх інвестори, зваживши усі ризики та підрахувавши можливі збитки, спрямували капітали у більш надійні інвестиційні інструменти. Проблемою страхового ринку України залишається той факт, що більшість страхових компаній відшкодовує збитки та витрати не за рахунок підвищення ефективності діяльності та рентабельності бізнесу, а шляхом залучення страхових премій і надходжень, не приділяючи достатньо уваги питанню формування страхових резервів. Банки діють за схожою схемою, повертаючи депозити фізичним і юридичним особам, термін виплати яких настав, фінансовими активами, за якими термін виплати має настати через певний проміжок часу.

Загрозою фінансовій безпеці вітчизняних страхових компаній традиційно є шахрайство як із боку власного персоналу, що може вчиняти крадіжки

клієнтських баз, бланків полісів, матеріальних активів установи, або виявляти надмірну схильність до ризику при наданні страхових послуг, так і з боку клієнтів компаній, які часто надають завідомо неправдиву інформацію про об'єкт страхування або страховий випадок.

Найбільш значимими для стану фінансової безпеки кредитних спілок є такі види загроз, як можливість втрати неприбуткового статусу, залежність погашення кредиту від факторів, на які не впливає менеджер (наприклад, втрата здоров'я або звільнення з роботи учасника кредитної спілки); неузгодженість чинного законодавства, що регулює відносини кооперативної і фінансової діяльності; відсутність підтримки державою сфери споживчої кооперації; слабка ринкова позиція порівняно з іншими видами фінансових установ; зменшення кількості й обсягів вкладів і кредитів; скорочення кількості членів кредитних спілок; зростання відсотка простроченої заборгованості за кредитами; необхідність підвищення вартості послуг. До наведеного переліку можна додати такі види загроз, як запровадження реєстраторів розрахункових операцій у кредитних спілках; відсутність права фізичним особам-підприємцям, фермерським господарствам, кооперативам і неприбутковим організаціям користуватися послугами кредитних спілок, що суттєво скорочує кількість їх потенційних клієнтів; відсутність механізму гарантування вкладів членів кредитних спілок; недостатність гарантій захисту прав членів кредитних спілок; недосконалість системи пруденційного нагляду на ринку кредитних установ, тощо.

Серед основних загроз стану фінансової безпеки для недержавних пенсійних фондів (НПФ) можна назвати створення «внутрішніх» кептивних фондів зі спотвореними цілями та перерозподілом ресурсів на користь засновників. Досить суттєвою залишається загроза помилкової оцінки менеджерами фондів вартості активів, у які планується інвестувати фінансові ресурси з метою їх збереження та примноження. Регуляторні заборони окремих напрямів розміщення коштів вкладників формують обмежений простір для ефективного управління інвестиційним портфелем НПФ. Наявність

необґрунтованих кількісних обмежень щодо структури активів фондів ускладнює мобільність руху інвестиційних капіталів.

Загрозами фінансовій безпеці фінансових компаній і ломбардів залишаються низька ефективність законодавчого захисту фінансових інтересів довіритель фондів фінансування будівництва житла; відсутність нормативно-правових актів, які регулюють проблемні аспекти ломбардної діяльності у процесі взаємодії із клієнтами; законодавча неврегульованість застосування факторингу в колекторському бізнесі і, як наслідок, низький рівень захисту інтересів громадян перед колекторами; недоступність для споживачів фінансових послуг достовірної інформації про діяльність цих видів фінансових установ через низький рівень їх транспарентності. Цей перелік можна доповнити такими видами загроз, як недостатність джерел фінансування діяльності, відсутність інвестиційних ресурсів, високий рівень ризиків функціонування та конкуренція.

Політична та воєнна ситуація в Україні призвели до виникнення нової категорії загроз безпеці професійних учасників фінансового ринку, яку дослідники проблем безпекознавства назвали гібридними загрозами. Функціонування фінансового ринку і фінансових установ відбувається наразі в умовах ведення гібридної війни, спровокованої конфліктною ситуацією на Сході України. Відповідно, у фінансовій площині фінансові установи можуть виступати як суб'єкти ведення гібридної війни, а їх продукти та послуги – як інструменти воєнних дій. Гібридні загрози функціонуванню фінансового ринку та фінансовій безпеці його професійних учасників систематизовано у табл.2.2.1. Вплив цих загроз є відчутним для стану фінансової безпеки держави в цілому.

Таблиця 2.2.1

Гібридні загрози функціонуванню фінансового ринку України та діяльності його учасників [8, с.84]

Гібридна загроза	Вплив на стан фінансового ринку, фінансової безпеки держави та діяльність фінансових установ
Велика кількість фінансових установ із високою питомою вагою	Погіршення ділової репутації професійних учасників ринку і втрата довіри населення до фінансових установ й

Гібридна загроза	Вплив на стан фінансового ринку, фінансової безпеки держави та діяльність фінансових установ
російського капіталу у структурі фінансування	уряду, що дозволяє використання капіталу недружньої держави у фінансовій системі
Неплатоспроможність фінансових установ з російським капіталом, їх збитковість	Дестабілізація архітектури фінансового ринку, банкрутство суб'єктів господарювання, що є контрагентами та партнерами проросійських фінансових установ, обмеження можливостей повернення активів їх стейкхолдерам
Легалізація капіталу з окупованих територій через інфраструктуру українських фінансових установ	Розширення меж тіньового фінансового сектору, падіння курсу національної валюти, зумовлене інфляцією, збільшення кількості позачергових перевірок діяльності фінансових установ, які блокують їх роботу
Використання українських фінансових установ для спрямування фінансових ресурсів з метою використання на окупованих територіях	Налаштування процесу реалізації фінансових продуктів і послуг для фінансування тероризму, погіршення репутації вітчизняних фінансових установ на європейському та глобальному фінансовому ринку, втрата інвесторів
Неможливість безпечного використання проросійських розрахункових електронних платіжних систем	Зниження темпів руху фінансових потоків, неможливість задоволення фінансових інтересів і потреб окремих категорій клієнтів
Неповернення кредитів позичальниками, невиконання зобов'язань за угодами клієнтами, що залишились на окупованих територіях	Втрата активів, дестабілізація фінансового стану, зниження показників фінансової стійкості та рентабельності фінансових установ, обмеження їх ресурсної бази для продовження діяльності, залишення фінансового ринку
Підпорядкованість окремих фінансових установ, які мають російських співвласників або інвесторів, рішенням уряду сусідньої держави, і зневага до вітчизняної правової бази	Порушення фінансових інтересів громадян України, втрата довіри до фінансової системи, виведення фінансових ресурсів за межі вітчизняної фінансової системи, негативний інвестиційний імідж держави в цілому
Погіршення репутації українських фінансових установ інструментами інформаційної війни	Зменшення кількості клієнтів, партнерів, інвесторів; відмова стейкхолдерів від використання фінансових послуг

Попри сильний вплив зовнішніх і гібридних загроз на фінансову безпеку вітчизняних фінансових установ, не варто забувати і про загрози внутрішнього походження. Внутрішні загрози фінансовій безпеці фінансових установ демонструє табл. 2.2.2.

Таблиця 2.2.2

Внутрішні загрози фінансовій безпеці фінансових установ

Внутрішня загроза	Вплив на фінансову безпеку фінансових установ
Низький професійний рівень персоналу, його кваліфікації,	Високий ризик втрати фінансових, ресурсів і фінансової інформації клієнтів як через

Внутрішня загроза	Вплив на фінансову безпеку фінансових установ
схильність співробітників до вчинення шахрайських дій	непрофесіоналізм, так і через злочинні дії працівників
Опортуністична поведінка інсайдерів щодо інтересів фінансових установ	Зниження рівня довіри населення до фінансових продуктів і послуг установи, недоотримання прибутку, зниження ринкової вартості компанії
Надмірна схильність управлінського персоналу до ризику у процесі прийняття управлінських, інвестиційних і фінансових рішень	Непередбачувані збитки через фінансові прорахунки, погіршення фінансового стану установи, втрата фінансових активів клієнтів, партнерів, інвесторів
Відсутність інформаційно-аналітичного забезпечення процесу протидії загрозам, низька релевантність інформаційного ресурсу	Ірраціональна структура системи забезпечення фінансової безпеки та механізму управління нею, надмірні витрати на їх організацію та функціонування
Неефективний тайм-менеджмент	Фінансові втрати або недоотримання прибутків через несвоєчасне прийняття фінансових управлінських рішень
Несформованість фінансових резервів на випадок фінансової дестабілізації	Нездатність компенсації наслідків негативного впливу зовнішніх і внутрішніх фінансових загроз на стан фінансової безпеки установи
Несформованість кадрового резерву для своєчасного поповнення штату	Витрата додаткових фінансових ресурсів на пошук кваліфікованого персоналу
Використання неліцензійного програмного забезпечення, несвоєчасне оновлення програм	Ймовірність хакерських атак, отримання доступу сторонніми особами до конфіденційної фінансової інформації
Відсутність або низька ефективність систем контролю доступу	Ймовірність проникнення сторонніх осіб у приміщення установи та вчинення ними дій, що порушують її нормальну фінансову діяльність
Низький рівень техніко-технологічного забезпечення	Нездатність організувати належний рівень роботи з клієнтами та захисту фінансових активів установи
Відсутність професійної охорони	Ймовірність викрадення, пошкодження, псування фінансових цінностей
Відсутність моніторингу системи економічної безпеки	Неможливість встановити оцінку рівня фінансової безпеки та виявити вади в управлінні її системою, а також своєчасно ідентифікувати фінансові ризики для діяльності установи
Відмова від юридичного відділу у структурі або посади штатного юриста	Відсутність правового захисту фінансових інтересів установи
Втрата, викрадення, пошкодження, псування інформаційних ресурсів; їх використання супроти інтересів установи	Ризик використання фінансової інформації із низьким рівнем достовірності або відсутності необхідних фінансових відомостей при прийнятті фінансових управлінських рішень

Складено автором на основі [8, с.85]

Пропонований перелік загроз не є вичерпаним. Із кожним роком на фінансовому ринку з'являтимуться нові форми та види загроз фінансовій безпеці фінансових установ, тому тематика розпочатого дослідження не втрачатиме

своєї актуальності. Водночас, для ефективного регулювання рівня фінансової безпеки держави, владним структурам необхідно буде визначати пріоритетні загрози фінансовій безпеці установ на фінансовому ринку для спрямування на їх ліквідацію основних ресурсів і зусиль [8, с.80-87].

Проблема управління фінансовою безпекою фінансових установ актуалізується в зв'язку з кризовими тенденціями, які спостерігаються нині на фінансових ринках багатьох країн. Політична і економічна нестабільність стають причиною появи все нових і нових видів загроз нормальному функціонуванню фінансових установ, внаслідок яких зменшується кількість їх клієнтів, скорочується рівень їх фінансування, втрачаються конкурентні переваги, що в підсумку може призвести до банкрутства і ліквідації фінансового посередника. У відповідь на новоявлені небезпеки повинні бути запропоновані нові форми управління фінансовою безпекою фінансових установ, що дозволить їм адаптуватися до сучасних умов ведення бізнесу.

Невирішеною на даний момент залишається проблема визначення пріоритетів управління фінансовою безпекою фінансових установ з урахуванням обмеженості їх корпоративних ресурсів. Не викликає сумніву необхідність застосування комплексного підходу в питанні організації захисту активів фінансових посередників від негативного впливу на їх цілісність і ефективність використання, проте в умовах недостатнього рівня фінансування цього процесу, вкрай важливим є вибір домінантних напрямів забезпечення фінансової безпеки, які повинні компенсуватись внутрішніми резервами фінансових установ.

З огляду на обставини, в яких працюють вітчизняні фінансові установи, можна запропонувати наступний перелік пріоритетів управління фінансовою безпекою фінансових установ:

- замість створення окремої служби фінансової безпеки, призначити в деяких структурних підрозділах співробітника, відповідального за функціональний напрям безпеки, в забезпеченні якого задіяний даний відділ;

- акцентування уваги на оперативному реагуванні на загрози фінансовій безпеці з передачею наявних вільних фінансових ресурсів на потреби її

забезпечення; основні загрози для нормальної діяльності фінансових компаній мають фінансову природу або ж пов'язані з крадіжкою, видозміною, використанням не за призначенням конфіденційної інформації або інформації з обмеженим доступом, клієнтських баз даних, тому доцільно пріоритетним напрямом забезпечення фінансової безпеки фінансових установ визначити організацію захисту від кібератак і злочинів, пов'язаних із використанням корпоративних відомостей супроти інтересів компанії;

- для невеликих фінансових установ, таких як кредитні спілки та ломбарди, доцільним є передання завдання забезпечення фінансової безпеки зовнішнім компаніям, які спеціалізуються на організації захисту суб'єктів господарювання від різного роду небезпек і загроз; використання послуг аутсорсингу для залучення персоналу з метою розробки та запровадження механізмів гарантування нормального стану різних підсистем системи фінансової безпеки;

- перехід від практики компенсації збитків від негативного впливу загроз на фінансові показники фінансових установ до превентивних заходів: особлива увага повинна приділятися перевірці потенційних партнерів, контрагентів і клієнтів, що прагнуть скористатись послугами отримання фінансових ресурсів від фінансових установ на тих чи інших договірних умовах;

- організація тісної співпраці як між фінансовими установами одного виду, так і між професійними учасниками різних сегментів фінансового ринку задля формування єдиної бази даних клієнтів, що вчиняли шахрайські дії стосовно компаній, а також співробітників, які несумлінно виконували свої обов'язки, чим спричинили шкоду фінансовому стану установи або її діловій репутації;

- розробка документації, яка б регламентувала відносини між суб'єктами забезпечення фінансової безпеки фінансових установ, як зовнішніми, так і внутрішніми; чітко окреслювала мету, завдання та напрями підтримки належного рівня фінансової безпеки та встановлювала відповідальність за недотримання її норм;

- започаткування перманентного моніторингу стану фінансової безпеки фінансових установ з боку їх керівництва, власників, акціонерів та інших категорій стейкхолдерів;

- комплексна перевірка претендентів на керівні посади, обов'язкове періодичне оцінювання рівня лояльності персоналу; приділення великої уваги підбору кадрів, адже саме персонал останнім часом є джерелом великої кількості загроз нормальному функціонуванню фінансових установ та стану їх фінансової безпеки.

Таким чином, акцентування уваги при управлінні фінансовою безпекою фінансових установ на конкретних чітко зазначених напрямках безпеко орієнтованого менеджменту дозволить забезпечити ефективність їх функціонування в сучасних економічних умовах при наявності обмежених ресурсів на формування та розвиток комплексних систем їх фінансової безпеки.

В умовах посилення на фінансовому ринку України впливу економічних і політичних загроз на стан функціональної здатності систем безпеки фінансових установ забезпечувати високий рівень захисту їх фінансових ресурсів, керівництву та топ-менеджменту фінансових інституцій належить приділити увагу розробці стратегій забезпечення фінансової безпеки підконтрольних їм компаній.

Стратегічні імперативи управління фінансовою безпекою фінансових установ повинні розроблятися із урахуванням особливостей їх створення та функціонування.

Метою діяльності переважної більшості фінансових установ є отримання прибутку (крім фінансових інституцій, що мають статус неприбуткових організацій, на зразок кредитних спілок). Тому стратегічні напрями забезпечення фінансової безпеки фінансових установ повинні передбачати сприяння у розширенні фінансової діяльності компаній, а саме містити комплекс заходів, що дозволять залучити нових клієнтів, розширити межі надання фінансових послуг (у тому числі за рахунок диверсифікації їх асортименту) та збільшити частку установи на фінансовому ринку. Для реалізації цієї стратегічної мети необхідним

є підвищення рівня довіри споживачів фінансових послуг, як дійсних, так і потенційних, до фінансових установ. Тенденції останніх кількох років, що спостерігались на фінансовому ринку України, навряд чи можна назвати сприятливими для встановлення тісних партнерських зв'язків між фінансовими компаніями та їх клієнтами. Зменшення кількості професійних учасників фінансового сектору, пов'язане з численними банкрутствами фінансових установ, скороченням обсягів інвестиційних ресурсів, спрямованих закордонними інвесторами на підтримку банківських установ, страхових компаній, тощо, що мали у складі власного капіталу високу частку іноземних фінансових ресурсів, відсутність державної політики щодо компенсації користувачам фінансових послуг втрати їх активів внаслідок ліквідації компаній з тих чи інших причин, призвело до різкого падіння рівня фінансової активності громадян і виникнення стійкої недовіри з боку фізичних та юридичних осіб до фінансових установ. Тому відновлення довіри до фінансового ринку та його учасників є на разі важливим завданням національного значення та одним із пріоритетів державної політики у фінансовій сфері. Водночас, на рівні окремої фінансової установи, до заходів, що можуть посприяти відновленню довіри клієнтів до компанії, доцільно віднести підвищення рівня транспарентності результатів діяльності та характеристик фінансового стану. Тому до переліку стратегічних імперативів управління фінансовою безпекою фінансових установ пропонується долучити забезпечення інформаційної прозорості у питанні організації захисту фінансових ресурсів як самої установи, так і її клієнтів, від негативного впливу на їх цілісність та ефективне використання, зовнішніх і внутрішніх загроз фінансового характеру.

Потребує уваги з боку керівництва фінансових установ і кадрова політика. У стратегічній перспективі великі фінансові посередники повинні мати у своєму штаті принаймні одну особу, що здобула вищу освіту за напрямом управління фінансово-економічною безпекою. Крім того, необхідно підвищувати вимоги до різних категорій працівників фінансових установ щодо обов'язкової наявності у них освіти, яка б відповідала обійманій посаді. На разі такі вимоги висувають до

свого персоналу лише великі банки, і то не для усіх категорій працівників. Велика плинність кадрів призводить до низького рівня лояльності персоналу, наслідком чого є численні випадки шахрайства з боку працівників фінансових установ, які спричиняють останнім не лише фінансові збитки, але і призводять до втрати ділової репутації, стають причиною судових позовів і численних позапланових перевірок з боку національних регуляторів. Тому кадрове забезпечення є важливим напрямом управління фінансовою безпекою фінансових установ у стратегічній перспективі.

Обмеженість фінансових ресурсів професійних учасників фінансового ринку та недоступність іноземних інвестицій зумовлюють необхідність пошуку додаткових джерел фінансування діяльності фінансових установ або ж їх перехід до режиму жорсткої економії фінансових активів. Цю обставину необхідно враховувати під час формування системи фінансової безпеки та управління нею. Якщо у стратегічній перспективі – тобто, на термін понад 5 років, керівництво фінансової установи має чіткий план залучення необхідних для її нормальної діяльності обсягів капіталу, тоді фінансування системи фінансової безпеки повинно здійснюватися відповідно до заздалегідь розробленого та затвердженого бюджету; механізми захисту фінансової безпеки повинні мати у своєму складі як превентивні заходи протидії фінансовим загрозам, так і фонди компенсації наслідків негативного впливу цих загроз на фінансові ресурси компанії та її клієнтів. Водночас, якщо стратегією управління фінансовою безпекою фінансової установи визначено, що можливості залучення фінансових ресурсів є обмеженими, і компанія переходить до режиму економії, структура механізму управління фінансовою безпекою має бути оптимізована з метою мінімізації витрат на його функціонування, а набір інструментів захисту фінансових активів фінансових установ переглянутий у напрямі залишення тих заходів, що дозволяють компенсувати наслідки дії загрози, а не попередити її, оскільки в останньому випадку ймовірними є витрати на запобіжні заходи щодо випадків, які у кінцевому підсумку можуть не відбутись, тобто витрати часових,

трудових, матеріальних, фінансових ресурсів виявляться марними, чого у режимі економії фінансових активів допустити не можна.

До переліку стратегічних імперативів управління фінансовою безпекою фінансових установ варто долучити необхідність формування якісного інформаційно-аналітичного забезпечення цього процесу. Велика кількість фінансових посередників будуть власні системи фінансової безпеки без належної документальної основи, тобто вони не розробляють концепцію, стратегію, політику, програму фінансової безпеки, не створюють та не використовують методи оцінювання рівня фінансової безпеки, а тому їм досить непросто буває прийти до висновку, чи є ті захисні механізми, що вживаються у системі фінансової безпеки фінансових установ для збереження власних ресурсів і ресурсів клієнтів, ефективними. Неможливо планувати діяльність як фінансової установи загалом, так і її окремих підрозділів, до переліку яких у сучасних умовах господарювання повинна входити і служба або відділ фінансово-економічної безпеки, без документального підґрунтя, у якому чітко б визначались мета, завдання, напрями функціонування системи фінансової безпеки, її суб'єкти, об'єкти і ресурсне забезпечення. Однак, інформаційно-аналітичне забезпечення механізму управління фінансовою безпекою не обмежується лише внутрішніми документами, але і включає інформацію, що надходить із зовнішніх джерел, та процедури її аналітичної обробки. Тому досить важливим управлінським завданням у контексті забезпечення фінансової безпеки є оцінювання якості та достовірності інформації, яка використовується фінансовою установою у процесі її діяльності.

Таким чином, на разі можна виокремити цілий ряд стратегічних імперативів управління фінансовою безпекою фінансових установ. Зважаючи на це, доцільно наполягати на необхідності розробки фінансовими установами стратегій управління фінансовою безпекою як цілісного документу, здатного визначити напрями їх роботи щодо захисту власних і залучених від клієнтів і партнерів фінансових ресурсів [9, с.160-162].

Отже, стан національного фінансового ринку визначає рівень банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, що є важливими складовими фінансової безпеки держави. Результати проведеного дослідження стану окремих складових фінансової безпеки України свідчать про необхідність розробки стратегічних орієнтирів для стабілізації стану фінансового ринку та визначення подальших перспектив його розвитку, а важливість виконання цього завдання у контексті необхідності слідування цілям сталого розвитку та підтримання належного рівня національної фінансової безпеки, зумовлюють потребу запропонувати шляхи переорієнтації фінансового сектору на забезпечення фінансової безпеки держави та сталого економічного розвитку України:

- по-перше, розширити філіальну мережу професійних реалізаторів фінансових продуктів і послуг для підвищення рівня їх доступності;

- по-друге, переглянути вимоги до створення і діяльності фінансових установ задля надання можливості виконання окремих фінансових операцій представниками малого та середнього бізнесу;

- по-третє, створювати у великих містах фінансові супермаркети для комплексного обслуговування фінансових потреб громадян і підприємницьких структур;

- по-четверте, модернізувати інфраструктуру фінансового ринку, виокремивши у ній мобільні фінансові консультаційні центри для підвищення рівня фінансової грамотності населення, що проживає у відділених районах, із можливістю надання фінансових послуг «першої необхідності»;

- по-п'яте, знизити вартість мікрокредитування та забезпечити реалізацію через інструментарій фінансового ринку програм державної підтримки мікрокредитування у пріоритетних для розвитку економіки галузях;

- по-шосте, розширити межі гарантування вкладів фізичних осіб і запровадити аналогічний механізм для компенсації депозитів юридичних осіб;

- по-сьоме, ініціювати процес співпраці суб'єктів підприємницької діяльності, що використовують найманих працівників, з недержавними пенсійними фондами;

- по-восьме, на рівні національних регуляторів провести комплексний моніторинг стану фінансової безпеки професійних учасників фінансового ринку з метою своєчасного виведення з фінансової системи установ, не спроможних виконувати свої зобов'язання та забезпечувати реалізацію фінансових інтересів клієнтів й інших категорій стейкхолдерів.

Список використаних джерел

1. Zachosova N., Babina N., Zanora V. *Research and methodological framework for managing the economic security of financial intermediaries in Ukraine* / N. Zachosova, N. Babina, V. Zanora // *Banks and Bank Systems*. – 2018. – Volume 13, Issue 4. – pp.119-130.

2. Лаврова В. Ю. *Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства* / В. Ю. Лаврова // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2010. – № 29. – С. 127-130.

2. Зачосова Н. В. *Особливості забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в Україні* / Н. В. Зачосова // *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. – 2011. – №4(13). – С.74-79.

4. Єрмошенко А. М. *Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій* : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Єрмошенко Анастасія Миколаївна; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2006. – 203 с.

5. Фурман В. М. *Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ* / В. М. Фурман, Н. В. Зачосова // *Журнал «Агросвіт»*. – 2015. – №15. – С.20-26.

6. Зачосова Н.В. *Управління економічною безпекою фінансових установ як об'єкт регулювання стану фінансової безпеки держави* / Н.В. Зачосова // *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні тенденції розвитку освіти, науки та технологій» (м. Бахмут, 25 квітня 2018 р.)* / Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут Української інженерно-педагогічної академії (м. Бахмут) [упоряд. Г. Г. Михальченко] : у 2-х т. – Т. 2. – Бахмут: ННППІ УПА, 2018. – 128 с.– С.18-20.

7. *Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг* : Закон України / *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 2002. - № 1. – ст. 1.

8. Zachosova N. *Identification of Threats to Financial Institutions Economic Security as an Element of the State Financial Security Regulation* / N. Zachosova, N. Babina // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2018. - Volume 4. Number 3. – pp. 80-87.

9. Zachosova N. *Strategic imperatives of managing the system of economic security of financial institutions* / N. Zachosova // *International Scientific Conference Formation of modern economic area: benefits, risks, implementation mechanisms. Tbilisi, Georgia. April 29, 2016.* – Riga: Baltija Publishing. - 308 pages. – p. 160-162.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ: НЕТРАДИЦІЙНІ РИЗИКИ Й ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ НИМИ

3.1. Цифрова економіка як джерело ризиків фінансовій безпеці держави. Інформаційні загрози фінансовій системі країни

У процесі дослідження проблем забезпечення фінансової безпеки, поняття «загроза» та «ризик» виявились найбільш часто вживаними науковцями термінами. Перманентне управління ризиками та мінімізація кількості загроз фінансовій безпеці та їх наслідків для її стану у поточний момент часу та у перспективі є пріоритетними завданнями під час реалізації функцій управління фінансовою безпекою. Однак, якщо для подолання традиційних їх видів уже розроблено чимало результативних підходів й ефективних інструментів у межах антикризового управління та ризик-менеджменту, то поява їх нових форм завжди є викликом і складним управлінським завданням для фахівців.

Еволюція економічної системи призвела до появи сегменту цифрової економіки, характерною ознакою якої є використання у процесі реалізації фінансових відносин криптовалют. Поняття криптовалюти увійшло до лексикону економістів у 2009 році, коли було створено її популярну версію – Bitcoin. З того часу Bitcoin є першим продуктом криптоекономіки, яка є сферою використання інструментів криптографії відповідно з економічними законами і під дією економічних стимулів досягати реалізації інтересів власника криптовалюти (у першу чергу фінансових). У інформаційних інтернет-ресурсах можна зустріти наступну дефініцію: криптовалюта – це будь-який тип цифрової одиниці, який використовується в якості засобу обміну або форми цифрового збереження цінності. Важливо, що з цього поняття виключається внутрішня валюта комп'ютерних ігор; цифрові одиниці, які можуть бути обміняні на товари, послуги, знижки або покупки в рамках клієнтських програм лояльності;

а також цифрові одиниці, які використовуються як частина системи дебетових карт.

Функціонуючи та розвиваючись у інформаційному середовищі, криптоекономічна система піддається впливу численних загроз, які є притаманними для цифрових ресурсів та об'єктів, що є продуктом комп'ютерних систем та інтернет-ресурсів. Водночас, сам факт існування та популяризації криптовалют і інших форм еволюції цифрової економіки, є сучасною загрозою для стану фінансової безпеки як на глобальному рівні, так і на рівні окремих країн світу, що дозволяє присвоїти криптоекономіці статусу національної загрози фінансовій безпеці України.

На початку свого використання криптовалюта сприяла опосередкуванню розрахунків між суб'єктами господарювання або приватними особами, які не були знайомі, не мали партнерських зав'язків та жодних причин довіряти одне одному. Однак, нині криптовалюта – це інструмент для опосередкування фінансових потоків у тіньовій економіці, засіб передачі фінансових активів для оплати контрабанди та фінансування тероризму, проведення фінансових операцій в обхід фіскальних служб й інших органів державної влади. Стрімкий розвиток криптоекономіки у світових масштабах загалом і в Україні зокрема спотворює дані від моніторингів стану реальних і фінансових ринків, оскільки не дає змоги достовірно оцінити рівень їх капіталізації через виконання фінансових операцій поза межами офіційно визнаних торговельних платформ і майданчиків. Гостро постає і проблема нормативного регулювання фінансових відносин, що опосередковуються використанням криптовалюти. На глобальному рівні криптовалюти не отримують офіційного визнання у якості легальної розрахункової грошової одиниці, що актуалізує питання законності їх використання фізичними та юридичними особами для задоволення власних фінансових потреб і інтересів.

У першу чергу використання криптовалют є загрозою для нормального функціонування фінансової системи та її учасників, а отже, і для стану фінансової безпеки держави в цілому, оскільки інтенсифікує розвиток тіньового

фінансового сектору і забезпечує можливість фінансування нелегальних виробничих і торговельних операцій. Другий блок загроз пов'язаний зі станом податкової безпеки держави у системі її фінансової безпеки, оскільки дозволяє суб'єктам криптоекономіки повністю або частково ухилятися від сплати податків. Криптовалюта актуалізує інфляційні загрози економіці, так як збільшує кількість платіжних засобів, наявних у обігу. Емісія різних видів електронних грошей перебуває поза контролем банківських систем та їх національних регуляторів. Зокрема, в Україні Національний банк України, що є основним суб'єктом забезпечення банківської безпеки, не має засобів та інструментів впливу на процеси емісії та використання криптовалют. Фактично, цей процес відбувається цілковито поза межами банківської системи, що суттєво знижує роль і значення банківських установ у процесах обслуговування фінансових операцій, лімітує можливості отримання ними доходів у якості оплати клієнтами фінансових послуг, знижує обсяг фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні професійних суб'єктів банківського сектора і можуть бути використані ними для кредитування діяльності суб'єктів господарювання.

Розрахунки у криптовалюті зручні для використання під час придбання та реалізації нелегальних товарів, оплати незаконних робіт і послуг. За криптовалюту купують наркотичні засоби, заборонені лікарські препарати, органи для трансплантації. Крипто фінансами оплачують зброю, послуги сексуального характеру, замовлення кілерів, бандитських угруповань для усунення конкурентів, тощо. Оцінка загрози відмивання грошей за допомогою криптовалют свідчить, що злочинні організації можуть використовувати віртуальні валюти для доступу до «чистої готівки». Використання віртуальних валют дозволяє організованим злочинним угрупованням здобувати анонімний доступ до готівки і приховувати ланцюжок проведених транзакцій. Вони можуть отримувати секретні ключі від електронних гаманців або знімати готівку в банкоматі. Через неможливість простежити, хто саме є власником криптовалюти, вона користується популярністю у хакерів, торговців зброєю. Криптовалюта спрощує реалізацію фінансових відносин між злочинними

угрупованнями. У серпні 2017 року хакери почали вимагати від телекомпанії НВО викуп за викрадений сценарій серіалу «Гра престолів». Викуп у розмірі 6 млн доларів належало виплатити в криптовалюти Bitcoin. Криптовалютами часто користуються учасники «даркнету» – приватної мережі, учасників якої складно відстежити через нестандартні протоколи зв'язку.

Нестабільність економіки в Україні і нові обмеження, які з'являються на грошові перекази для українців, стимулюють учасників фінансової системи до нестандартних рішень щодо розміщення тимчасово вільних фінансових активів. Одним із них стали інвестиції у криптовалюти. Проте, криптовалюти є високоризиковим активом із великою ціноювою волатильністю. Криптовалюта не має єдиного курсу. Наприклад, курс біткоїнів може змінюватися кілька разів на день. На ринках криптовалют відбувається хаотична торгівля. Давно відомі «безпечні» монети отримують серйозні цінові та репутаційні виклики, маловідомі монети за одну ніч потрапляють у топ 10, майже занедбані фінансові проекти раптом стають дорогими та популярними.

Криптовалюта використовується як ресурс для зберігання фінансових активів. Відсутність можливості нагляду за операціями у криптовалюти призводить до того, що державні структури не можуть дізнатися про фінансові вкладення в криптовалюти та вплинути на них. За словами співзасновника Bitcoin Foundation Ukraine Андрія Дубецького, за 2016 рік попит на Bitcoin в Україні виріс відразу в п'ять разів (тижневий обсяг торгів збільшився з 500 тис. грн до 2,5 млн грн.), і продовжував рости в 2017 році, сягнувши відмітки у 20 тис. дол. за одну монету на початку 2018 року, і стрімко впав уже за місяць до 6 тис. дол. Однак, це не знищило інтерес до криптовалют як інструменту обслуговування фінансових відносин. У відповідь на зростання попиту на криптовалюти, з'явилися напівлегальні фінансові контори, що надають послуги їх обміну на легальну валюту і проведення платежів із конвертацією при купівлі товарів або послуг. В Україні збільшується кількість точок, в яких можна розраховуватися криптовалютою: сервіси замовлень квитків, інтернет-магазини, ресторани, тощо.

Роберт Шиллер, лауреат Нобелівської премії з економіки 2013 року, вважає, що Bitcoin – вдалий приклад спекулятивної бульбашки. Фінансова бульбашка виникає, коли великий обсяг грошової маси покриває невелику кількість реальних активів, в результаті чого вартість цих активів переоцінюється. Це, на його думку, відбувається і з криптовалютами.

Анонімність транзакцій, неподконтрольність регуляторам фінансового ринку, відсутність забезпечення реальними активами, алгоритмічно задана обмежена емісія, неможливість скасування транзакцій – ось неповний перелік негативних характеристик криптовалют, що формують джерело загроз для стану фінансової безпеки як суб'єктів, що ними користуються, так і національної фінансової системи в цілому. Специфічна ознака криптовалюти – це незворотність операцій з її використанням. Їх неможливо скасувати або перенести: для цього процесу використовується складна криптографія. Власники криптовалют можуть розраховуватись ними без участі банків і інших фінансових посередників. Для цього необхідно знати лише номер гаманця. А ось ім'я, країну або номер телефону суб'єкта фінансових відносин – не обов'язково. Однак, через анонімність не можна і повернути втрачені біткоїни або довести право власності на них. Фінансисти відзначають, що криптовалюти легко викрасти. За оцінками експертів, розкрадання складають близько 20% світового обсягу криптовалют. У масштабах фінансової системи країни збільшення кількості анонімних транзакцій може призвести до зростання фінансового сегменту тіньового сектора економіки. Ризики масового використання криптовалют фізичними особами також обумовлені поки що невисоким рівнем фінансової грамотності населення. Власник криптовалюти може передати її у формі кредитного ресурсу і, якщо позичальник виявився шахраєм, отримати позичені кошти назад немає жодних шансів. Щоб користуватися криптовалютами, рівні фінансової і технологічної грамотності суб'єктів цифрової економіки повинні бути дуже високими.

Теоретично, зростання масштабів використання криптовалют може зруйнувати світову банківську систему, за умови, що учасники фінансових відносин у різних країнах світу (і у першу чергу, у потужних фінансових

центрах) масово почнуть залучати для розрахунків криптовалюти. Однак, помірне застосування цифрової валюти для опосередкування фінансових операцій не призведе до краху банківської системи, хоч і серйозно її похитне, змусивши переглянути політику комерційних банків, яка ґрунтувалася, у тому числі, на отриманні «легких» доходів – від переказів грошей, комісій за операції приватних осіб, тощо. Так, банкам доведеться компенсувати втрати доходів, використовуючи більш ризиковану кредитну політику, дотримуючись агресивних стратегій торгівлі фінансовими активами, розширюючи набір об'єктів для інвестування та асортимент власних фінансових продуктів і послуг.

Наприкінці 2014 року Національний банк України розпочав активні дії щодо боротьби з використанням криптовалют. Bitcoin отримав штамп «грошовий сурогат», а всіх потенційних користувачів попередили, що використовуючи Bitcoin, вони наражають себе на смертельну небезпеку. Правда, не було оголошено, на яку саме. Далі у 2017 році Національний банк України оголошував про намір ретельно вивчити принципи роботи криптовалют і тільки потім запроваджувати механізм регулювання їх обігу, модель якого буде залежати від того, чи розглядати криптовалюту виключно як цифровий актив, чи враховувати їх валютний характер. Однак, станом на середину 2019 року такий механізм так і не було запропоновано. НБУ продовжує турбувати той факт, що регулятор не має змоги контролювати таку грошову одиницю як Bitcoin й інші, аналогічні їм, встановлювати їх курс та обмежувати обсяги використання як об'єкту інвестицій.

На практичні аспекти використання криптовалюти звертають пильну увагу керівники центральних банків різних країн світу. Наприклад, Йенс Вайдман, президент німецького Бундесбанку, оголосив, що біткойни і інші цифрові активи становлять потенційну загрозу і можуть погіршити наслідки майбутніх фінансових криз.

Активізація операцій із криптовалютами – це виклик для національних фінансових регуляторів усіх країн світу, адже Bitcoin не існує в межах будь-якої існуючої юрисдикції і не може бути під контролем однієї особи або інституції,

це громадський інструмент (social tool), поштовх до розвитку якому дає суспільство, що є і суб'єктом його використання. Наприклад, представники легального українського бізнесу стикаються із рядом проблем при використанні Bitcoin у розрахунках, у першу чергу, через відсутність законодавчої бази. Відсутнім є навіть механізм, який дозволив би сплачувати податок на додану вартість та інші види податків при розрахунках криптовалютою.

Міністерство Фінансів Росії восени 2015 року запропонувало ввести кримінальну відповідальність за емісію та використання у обігу криптовалют. На думку відомства, максимальне покарання за такі дії мало становити чотири роки позбавлення волі, однак, через півроку було запропоновано збільшити цей термін ще на три роки. Міністерство турбували такі загрози державній фінансовій безпеці з боку криптовалют, як анонімність, відсутність державного контролю, а також можливість порушення прав залучених в оборот сумлінних учасників фінансових відносин. Центральний Банк Росії також спочатку виступав на підтримку заборони використання криптовалют, які за своєю фінансовою природою близькі до заборонених у Росії грошових сурогатів. Однак, у 2017 році ця позиція змінилась. Центральний Банк Росії висловив припущення, що цифрові валюти повинні бути офіційно визнаними в якості фінансових активів, грошових коштів або цінних паперів. На думку фахівців, це дозволить запровадити механізми контролю за їх обігом і використанням для потреб цифрової економіки.

У 2015 році департамент фінансових послуг міста Нью-Йорк прийняв перший в світі нормативний акт, який детально тлумачить процедуру регулювання відносин із Bitcoin. Влада Японії в квітні 2017 року прийняла закон про віртуальні валюти, яким легалізовані криптовалюти Bitcoin і Ethereum. Завдяки цьому, ці віртуальні гроші в Японії можуть бути залучені для фінансових взаєморозрахунків. Торгівля криптовалютами підлягає ліцензуванню, і всі біржі криптовалют, платіжні провайдери повинні будуть працювати за єдиними правилами фінансової поведінки у сфері їх обігу. Компанії і приватні особи можуть купувати віртуальні гроші як товар, який не

підлягає обов'язковому оподаткуванню восьмивідсотковим споживчим податком. При цьому, не зважаючи на прийняття закону, криптовалюти в Японії не стали законним платіжним засобом.

У країнах Євросоюзу транзакції в Bitcoin віднесені до платіжних операцій з валютами, монетами та банкнотами, та виключені з числа активів, які підлягають оподаткуванню.

У вересні 2017 року прем'єр-міністром Мальти, Джозефом Маскатом, була створена спеціальна група, в обов'язки якої входить напрацювання схем контролю і застосування криптовалют у фінансових операціях. За словами самого політика, він хоче бачити Мальту блокчейн-столицею Європи та першою країною, яка зможе регулювати обіг криптовалют.

В Україні на разі не існує законодавства, яке твердо забороняє використання криптовалют як платіжних засобів у процесі опосередкування фінансових відносин. Цей факт актуалізує необхідність розробки на національному рівні стратегії і концепції регулювання віртуальних валют з метою мінімізації їх потенційного негативного впливу на рівень фінансової безпеки країни.

Діяльність, пов'язана з криптовалютами, повинна підлягати ліцензуванню. Це стосується господарської діяльності юридичних осіб, які займаються купівлею-продажем криптовалют в інтересах клієнта, отриманням її для грошового переказу, довірчого управління від імені третіх осіб, тощо. Тобто, ліцензію повинні будуть отримувати Вісйон-біржі та подібні їм організатори торгів.

У межах управління фінансовою безпекою на державному рівні необхідно зобов'язати операторів електронних грошей розкривати дані про великі проводки коштів і звітувати про обмін віртуальної валюти на готівку. У компаніях, які надають можливість обмінювати електронні гроші на готівку, повинні проводитися додаткові перевірки на предмет виявлення фактів «відмивання» коштів, отриманих незаконним шляхом, і виведення фінансових активів у офшорні зони.

Легалізація криптовалюти – тривалий процес. Стрімкий розвиток цифрової економіки провокує зміну філософської парадигми у сфері фінансових відносин. Те, що створювалося з метою уникнути державного регулювання, нині визнається національними регуляторами як засіб розрахунку. Центральні банки шукають способи якщо не отримати контроль над terra incognita фінансових ринків, то хоча б включити її в правове поле.

Центральним банкам усього світу варто сформувати власну політику щодо зростаючого ринку криптовалюти, вважають в Банку міжнародних розрахунків (БМР). Голова Міжнародного валютного фонду (МВФ) Крістін Лагард не виключає можливості використання технологій блокчейн МВФ. Лагард відзначає, що криптовалюта, не зважаючи на високі фінансові ризики для вкладників, непрозорість і відсутність реального забезпечення, не несе загрози для світових центральних банків, недоліки криптовалют обумовлені технічними проблемами, які можуть бути вирішені з часом.

В БМР стверджують, що центральні банки повинні розглядати питання конфіденційності й ефективності при оцінці цифрових валют, а також наслідки їх масового використання для національної та глобальної фінансової стабільності.

Європейський парламент 19 квітня 2018 року ухвалив, а Рада Європи 14 травня затвердила зміни до Директиви 2015/849/ЄС. Вони зобов'язують уряди країн – членів ЄС – впродовж 18 місяців законодавчо визначити статус криптовалют. Рада Європи вимагає дати точне визначення поняттю «віртуальна валюта», ввести первинний фінансовий моніторинг фінансових посередників, які обмінюють криптовалюти на традиційні грошові кошти, і тих суб'єктів, що провадять діяльність зі збереження електронних гаманців користувачів криптовалют. Цей крок спрямований на запобігання використанню криптовалют у схемах по відмиванню грошей і фінансуванню тероризму [1].

Кроком України на зустріч вимогам ЄС стало оголошення Міністерством економічного розвитку та політики наприкінці 2018 року про початок процедури легалізації окремих видів криптовалют. Її реалізацію пропонується проводити в

рамках Концепції державної політики у сфері віртуальних активів, і матиме вона два етапи. У 2018-2019 роках пропонується визначити правовий статус криптовалют, а також окреслити коло суб'єктів господарювання, які зможуть надавати послуги з обміну криптовалют на традиційні валюти і навпаки. У 2020-2021 роках передбачається визнати провайдерів гаманців-зберігачів віртуальних валют суб'єктами первинного фінансового моніторингу та розробити спеціальні законодавчі акти щодо врегулювання використання віртуальних активів, смарт-контрактів і токенів [2].

Отже, для фінансової безпеки України станом на 2019 рік використання криптовалют провокує такі ризики та загрози:

- розширення меж фінансового сегменту тіньової економіки і активізація тіньових грошових потоків;
- спрощення процедури відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, виведення капіталу в офшори;
- зменшення обсягів податкових надходжень до бюджету;
- підвищення рівня інфляції і посилення інфляційних коливань;
- дестабілізація валютних курсів;
- зменшення фінансових надходжень по причині скорочення попиту на традиційні фінансові продукти і послуги, реалізаторами яких є банки та інші види фінансових посередників;
- дестабілізація грошово-кредитної сфери;
- зниження рівня довіри населення та суб'єктів господарювання до фінансової системи та її професійних учасників;
- поява та поширення нових неліцензованих видів фінансових продуктів і послуг, що не мають стандартів якості;
- відсутність гарантій виконання фінансових зобов'язань під час проведення грошових розрахунків із криптовалютами.

Ще у 2017 році широкому загалу стали відомі факти добування криптовалют із використанням серверів державних інформаційних систем. Протиправна діяльність здійснювалася співробітниками інформаційних підрозділів

держструктур, які мають доступ до потужного обладнання. У процес майнінгу криптовалют були задіяні сервери інформаційних систем департаментів, їх районних підрозділів, а також найбільш продуктивні службові комп'ютери співробітників різних служб і відомств. Для цього на сервери і комп'ютери таємно встановлювалися спеціальні програми (майнери), які використовували обчислювальні ресурси, що знижувало швидкість обробки інформації і призводило до уповільнення їх роботи. Такі програми інтегрувались у вигляді системних служб і вносилися до списків програм-виключень для антивірусів. Таким чином, ресурси використовувалися не за призначенням, що могло мати величезні негативні наслідки для стану як фінансової безпеки країни, так і національної безпеки держави в цілому.

Велика кількість загроз і ризиків для фінансової безпеки держави пов'язана із тотальною інформатизацією економічних відносин. Дійсно, наслідки реалізації інформаційних загроз в останні роки виявились найбільш помітними саме у фінансовій системі, і справили негативний вплив на рівень фінансової безпеки багатьох країн. Фінансова глобалізація призвела до того, що втручання у функціонування елементів фінансової архітектури однієї держави, призводить до порушень у фінансових механізмах інших учасників світового фінансового простору. Викривлення інформаційних потоків, порушення якості інформаційних ресурсів, несанкціонований доступ до даних і злочинне втручання до механізму роботи інформаційних каналів паралізують або роблять неефективною роботу господарських структур та органів влади та спричиняють збитки, чим завдають удару по фінансовій, а отже, і національній безпеці. Усвідомлення цього факту європейською спільнотою стало початком до розробки інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки членів ЄС, опинитись у числі яких прагне і Україна.

Європейська стратегія безпеки була прийнята в грудні 2003 року і стала важливим етапом на шляху до розвитку зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Розвиток економічних систем у великій мірі покладається на їх інфраструктуру, в тому числі на транспорт, комунікації, енергетичні поставки, і

крім того – Інтернет. Європейська Стратегія безпечного інформаційного суспільства, прийнята в 2006 році, була націлена на привернення уваги до необхідності боротьби з інтернет-злочинністю. Однак, окремі дії проти приватних і державних ІТ-систем в країнах-учасницях ЄС надали проблемі нового відтінку, продемонструвавши, що інтернет-злочинність стала потенційною новою економічною, політичною і військовою зброєю [3] та реальною загрозою європейській безпеці.

У багатьох випадках метою вчинення атак на інформаційний сегмент системи безпеки як на мікро, так і на макрорівні є спричинення об'єкту атаки збитків або ж отримання ініціаторами атаки прибутку. Навіть не маючи подібної мети при реалізації, інформаційні загрози завжди мають негативний фінансовий ефект. Для дестабілізації стану фінансової безпеки держави, об'єктами інформаційних атак можуть бути чотири основні типи мішеней: фінансові установи (у першу чергу, системні), національні фінансові регулятори, розробники програмного забезпечення для фінансових трейдерів і ті, чий бізнес пов'язаний із використанням криптовалют для реалізації фінансових відносин.

Так, у червні 2016 року хакери одночасно атакували численні українські фінансові установи, в одній з яких викрали \$10 млн через систему SWIFT. Наприкінці 2016 року хакерські атаки заблокували роботу сайтів Міністерства фінансів і Державної казначейської служби з метою зашкодити плановому проходженню бюджетного процесу, чим суттєво погіршили стан бюджетної безпеки. Згодом відбулася атака на сайт Пенсійного фонду.

Подібні випадки перестали бути рідкістю і в країнах Європи. У 2016 році Європейський Центробанк оголосив про намір створити базу даних для реєстрації випадків кіберзлочинів у комерційних банках Єврозони. Однак, постійний і відкритий обмін інформацією між керівництвом країн щодо кібервипадків – все ще примарна перспектива, оскільки визнавати факт успішних кібератак – все одно, що визнавати неспроможність організувати високоефективну систему безпеки на державному рівні.

27 червня 2017 року в 11.00 проти системи національної безпеки була розпочата масована кібератака з використанням модифікованої під Україну версії вірусу «wannacry» – «cryptolocker». Вірус одночасно захопив банки, пошту, вокзали, енергетичні компанії, державні інтернет-ресурси та локальні мережі, а також ряд медіа. Нічого революційного – звичайна комп'ютерна програма паралізує тисячі серверів і блокує роботу фінансової системи країни. Приватні компанії почали нормально функціонувати уже на наступний день, однак, було порушено процес подачі податкової звітності, що становило загрозу для податкової безпеки. Державні підприємства, органи влади – ще три дні намагалися відновити втрачену інформацію. Експерти з кібербезпеки підрахували – збитки для фінансової системи країни становили не менше 10 млрд грн. Спіймати зловмисників не вдалося, стан фінансової безпеки держави отримав потужний удар, усіх якого засвідчив факт існування суттєвих недоліків у організації механізму управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки.

Події 2017 року стали каталізатором для появи нового терміну – кібергігієна. Щоб не натрапити на вірус у кіберпросторі необхідно дотримуватись елементарних правил забезпечення інформаційної безпеки [4].

Які інформаційні загрози чекають на учасників фінансового ринку в 2019 році? За даними аналітичних досліджень, 92,6% українських компаній вже стикалися з витоків інформації. У Європі та США ситуація виглядає також не досить оптимістично: близько 90% організацій втрачали важливу інформацію.

Експерти консалтингової компанії Gartner в доповіді про кіберзлочинність зазначають, що збитки від неї будуть коштувати світовій економіці 6 трильйонів доларів на рік до 2021 року. Згідно зі звітом компанії Accenture Security, найбільш помітними загрозами інформаційній безпеці, з якими стикалися компанії фінансового сектору в 2017 році, стали:

- «Контррозвідка», Reverse Deception Tactics – інструменти, такі як код, що перешкоджає аналізу на предмет втручання шкідливих програм, стеганографія (передача інформації в зашифрованому вигляді зі збереженням в таємниці факту

передачі) і ботнети, а також сервери управління і контролю, які використовуються для приховування викрадених даних;

- складні фішингові кампанії. Фішинг-листи, що часто використовуються для доставки шкідливих програм, стають все більш складними, із зазначенням конкретної інформації про компанії, наприклад, про виставлення рахунків, тощо;

- кібератаки і кіберзлочини – інструменти, використання яких усе частіше здійснюється на рівні владних структур з метою реалізації фінансових, економічних і політичних інтересів;

- альтернативні криптовалюти – популярність біткойнів змушує кіберзлочинців оптимізувати методи відмивання грошей або взагалі застосовувати різні криптоконверсії [5].

Як відповідь на сучасні інформаційні загрози пропонується створити кібернетичні сили швидкого реагування Євросоюзу. В рамках проекту Європейської Комісії, під назвою «Горизонт 2020», загальна кількість інвестицій на галузь очікується в межах € 1,8 млрд до 2020 року. У 2018 році ініціативи Європейської Комісії були спрямовані в першу чергу на захист від кібератак і на збільшення рівня конкурентоспроможності сектора ІТ-безпеки [6].

Таким чином, для стабілізації стану фінансової безпеки держави шляхом своєчасної протидії інформаційним загрозам, Україні варто долучитись до європейських практик захисту від кіберзлочинів, розробити належне документальне забезпечення системи інформаційної безпеки та зобов'язати професійні фінансові установи створити або модернізувати відділи інформаційної безпеки для підвищення рівня їх готовності до протидії ідентифікованим інформаційним загрозам [7, с.160-163].

Значення загроз інформаційного характеру для національної, економічної, фінансової безпеки країни визнано Урядом України на державному рівні [8, с.80]. Так, в 2016 році була затверджена Стратегія кібербезпеки України. У ній загрозами інформаційного характеру для безпеки держави називалися випадки незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення персональних даних, незаконних фінансових операцій, крадіжок і шахрайства в

мережі Інтернет. У документі зазначалося, що кіберзлочинність набуває транснаціональної форми і здатна завдати значної шкоди інтересам особистості, суспільства і держави. Все частіше об'єктами кібератак і кіберзлочинів стають інформаційні ресурси фінансових установ [9], що підтверджує тісний зв'язок рівня кіберзлочинності і стану фінансової безпеки України. Суб'єктом нейтралізації інформаційних загроз у фінансовому середовищі урядом був обраний Національний банк України, на який покладено завдання формування вимог до кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури в банківській сфері [9]. Однак, не слід забувати, що система фінансової безпеки держави має складну структуру, і не обмежується лише безпекою банківського сектора. Загрози інформаційного характеру характерні і для інших видів фінансових установ, відмінних від банків [10]. Таким чином, необхідно розширити перелік суб'єктів забезпечення кібербезпеки України з метою організації комплексного захисту інтересів учасників фінансової системи.

Спробою державного контролю інформаційних загроз для різних підсистем національної безпеки країни стала в 2017 році Доктрина інформаційної безпеки України [11]. Однак, в ній проблемі захисту фінансового сектору від інформаційних ризиків уваги не було приділено; акцент робився на інформаційній війні, яка набрала обертів у зв'язку з ситуацією на Сході країни. Тому даний документ не може вважатися інформаційним ресурсом, здатним вирішити проблему мінімізації інформаційних загроз фінансовій безпеці держави.

Розглянемо більш детально, які саме види інформаційних загроз характерні для фінансової безпеки держави у 2019 році. Стан фінансової безпеки на макрорівні ґрунтується на безпеці фінансових установ і діяльності національних регуляторів фінансового ринку. Тому об'єктами інформаційних атак для зловмисників є фінансові установи, їх власні активи й активи їх клієнтів, інформаційні ресурси, бази даних. Так, конфіденційні відомості, що передаються учасниками фінансових відносин до фінансових установ (банків, страхових компаній, інвестиційних фондів, кредитних спілок, тощо), входять до категорії

інформації рівня підвищеного інтересу для конкуруючих із ними фінансових компаній. Для недобросовісних конкурентів, корупціонерів й інших зловмисників особливий інтерес становить інформація про персональний склад Правління банків, статус і вектори діяльності топ-менеджменту, особливо при наявності іноземних інвесторів. Доступ до конфіденційної інформації і її злочинна зміна можуть завдати істотної шкоди фінансовому стану фінансової установи. При цьому, витік інформації може бути навіть незначним. Причиною витоку інформації, якщо відсутнє належне забезпечення інформаційної безпеки компанії, можуть бути різні обставини, викликані недосвідченістю її співробітників [12]. Персонал фінансових установ був, є і буде найбільшою проблемою для стану їх фінансово-економічної безпеки. За статистикою, більше 60% випадків витоку інформації відбувається з вини інсайдера. Інформація найчастіше «витікає» через електронні канали, тому в більшості фінансових установ фахівці з безпеки в першу чергу намагаються контролювати всі канали передачі інформації: електронну пошту, скайп, месенджери, соціальні мережі, тощо.

Як уже було відзначено вище, особлива увага в питанні забезпечення інформаційної і фінансової безпеки держави відводиться банківській системі, що не дивно, адже фінансова система України є банківсько орієнтованою, і саме банки домінують на вітчизняному фінансовому ринку. Банківська система – це частина критичної інфраструктури держави, збої у роботі якої можуть привести до серйозних наслідків для фінансової складової економічної безпеки. 4 жовтня 2017 року опубліковано Постанову Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» (Постанова №95). Українські банки отримали час до 1 березня 2018 року, щоб привести власні системи інформаційної безпеки у відповідність до вимог, а в окремих випадках – побудувати їх з нуля. Однак, поки що немає однозначного висновку щодо того, наскільки нові системи є ефективнішими у порівнянні з попередніми аналогами.

В умовах інтеграції України в Європейський простір, фінансовим установам важливо дотримуватися стандартів захисту інформації, прийнятих в ЄС. Вимоги ЄС щодо захисту конфіденційної інформації актуальні для всіх без винятку організацій і установ, в тому числі і фінансових. Документально вони оформлені у вигляді Регламенту Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільний обіг таких даних» №2016/679 від 27 квітня 2016 року. Таким чином, Україні необхідно привести системи управління інформаційною безпекою на мікро та макрорівні у відповідність до стандартів ЄС.

Також є ряд специфічних вимог, які можна застосувати для організації захисту банків України від інформаційних загроз. Це вимоги PCI DSS (Payment Card Industry Data Security Standard) до забезпечення безпеки платіжних систем, а також окремі положення Стандарту 27001. Постанова №95 у значній мірі орієнтована якраз на Стандарт 27001, а також на ряд нормативних актів НБУ, спрямованих на забезпечення фізичної безпеки банків.

Підхід до організації інформаційної безпеки визначається трьома основними факторами. Перший – це особливості організації бізнес-процесів у економічній системі. Другий – специфічні характеристики інформації, яка є в розпорядженні і обробляється системою. І третій – це коло осіб, допущених до роботи з інформаційними ресурсами. Відносно останнього пункту – Постановою №95 передбачено обов'язкове призначення особи, відповідальної за інформаційну безпеку банку, так званого Chief Information Security Officer, CISO. Тобто, функції IT та інформаційної безпеки розмежовуватимуться, як цього і вимагає стандарт 27001 [13].

Важливо, що фахівці з банківської безпеки починають все більше пріоритету надавати захисту бізнесу і репутації, а не тільки забезпеченню відповідності вимогам національного регулятора. Однак, тут необхідно також враховувати, що, крім репутаційних втрат, додатковими ризиками можуть бути чутки про потенційно можливе відкликання ліцензії у випадку, коли проблеми з інформаційною безпекою банку, які виникли на певному етапі його діяльності,

привертають увагу Національного банку України. Якщо чутки припадають на період виникнення інцидентів з інформаційною безпекою, то негативний вплив репутаційних загроз зростає стрімко й інтенсивно, починається відтік клієнтів, як приватних, корпоративних, так і державних, знижується кредитний рейтинг. Страждає репутація установи – і одразу погіршується її імідж в очах громадськості та національного регулятора, у результаті чого банк може втратити ліцензію [14]. Банкрутство та ліквідація банківських установ призводить до факту невиконання ними зобов'язань перед клієнтами, що підриває довіру населення і бізнесу до фінансової системи в цілому, і чинить негативний ефект на стан фінансової безпеки країни.

Як і раніше DDoS-атаки на організації фінансового сектору економіки проводяться частіше, ніж на компанії з інших галузей, наприклад, ритейл, засоби масової інформації, тощо. Однак, на разі важливим є не тільки те, що зловмисники отримують увесь масив відомостей щодо того, де саме зберігаються цікаві для них ресурси, але також вони розуміють, за допомогою яких злочинних дій і методів ці ресурси можна привласнити. Запустивши DDoS-атаку в якості відволікаючого чинника, зловмисники за допомогою шкідливих програм можуть захопити систему управління безготівковими платежами і, таким чином, отримують можливість переводити фінансові ресурси між будь-якими рахунками до моменту свого виявлення. Звідси випливає, що системи захисту, які застосовуються в фінансових організаціях, є недосконалими, та підходи до розвитку ІТ-інфраструктури за вектором забезпечення її безпеки вимагають перегляду і оновлення [14].

Таким чином, для протидії інформаційним ризикам і загрозам, негативним наслідком популяризації кібервалют, необхідним є створення на державному рівні Стратегії інформаційної безпеки, в якій окремим розділом або параграфом були б визначені загрози інформаційного характеру для фінансової безпеки України, а також прописані стратегічні і тактичні дії щодо їх мінімізації [8, с.80-84]. Крім того, питання забезпечення інформаційної безпеки доцільно піднімати і під час розробки Стратегії фінансової безпеки України, доцільність появи якої

було обґрунтовано у процесі дослідження особливостей стратегічного та оперативного управління фінансовою безпекою держави.

Список використаних джерел

1. Евросоюз обязал Украину легализовать криптовалюту [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://realist.online/article/evrosoyuz-obyazal-ukrainu-legalizirovat-kritovalyutu>.

2. В Украине грядет легализация Bitcoin и других криптовалют [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.segodnya.ua/economics/kriptovalyuta/v-ukraine-gryadet-legalizaciya-bitcoin-i-drugih-kriptovalyut-1182871.html>.

3. Украину ждут масштабные кибератаки: как уберечь компании и гаджеты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.tsn.ua/nauka_it/ukrainu-zhdut-masshtabnye-kiberataki-kak-uberech-kompanii-i-gadzhet-1078085.html.

4. Исследование: угрозы информационной безопасности. Часть 2: тренды и прогнозы 2018 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stakhanovets.ru/blog/issledovanie-ugrozy-informacionnoj-bezopasnosti-chast-2-trendy-i-prognozy-2018/>.

5. Кибератаки прошлого и будущего: чего ждать в 2018-м? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://delo.ua/special/kiberataki-proshlogo-i-buduschego-chego-zhdet-v-2018-m-339201/>.

6. Европейская стратегия безопасности. Безопасная Европа в лучшем мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.consilium.europa.eu/media/30825/qc7809568ruc.pdf>.

7. Zachosova N. *Informational Threats of the Financial Security of the State and the Steps of the European Union on combating it* / N. Zachosova // *Securitatea informațională 2018, conferință internațională (14; 2018; Chișinău)*. Securitatea informațională 2018 : conferință internațională, (ediția a 14-a), 20-21 martie 2018 / com. de org.: Grigore Belostecinic [et al.] ; coord. ed.: S. Ohrimenco. – Chișinău : ASEM, 2018. – 194 p. – C.160-163.

8. Zachosova N., Nazarenko S. *Problems of the neutralization of the information threats of the financial security of the state* / N. Zachosova, S. Nazarenko // *Securitatea informațională 2018, conferință internațională (14; 2018; Chișinău)*. Securitatea informațională 2018 : conferință internațională, (ediția a 14-a), 20-21 martie 2018 / com. de org.: Grigore Belostecinic [et al.] ; coord. ed.: S. Ohrimenco. – Chișinău : ASEM, 2018. – 194 p. – C.80-84

9. Стратегія кібербезпеки України [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.

10. Фурман В.М., Зачосова Н.В. Сучасні загрози економічній безпеці вітчизняних фінансових установ (на прикладі банківських установ і страхових компаній) / В.М. Фурман, Н.В. Зачосова // Журнал «Інвестиції: практика та досвід». – 2015. – №16. – С. 7-11.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

12. Обеспечение информационной безопасности организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iccwbo.ru/blog/2016/obespechenie-informatsionnoy-bezopasnosti>.

13. Информационная безопасность в украинских банках: инициативы НБУ глазами практика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://idev-hub.com/news/ynformatsyonnaya-bezopasnost-v-ukraynskyh-bankah-ynytsyatyvy-nbu-glazamy-praktyka/>.

14. Информационная безопасность в финансовом секторе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://qrator.net/content/qrator_banks_2017.pdf.

3.2. Фінансова безпека особистості та її соціальне значення для стану фінансової безпеки держави: вітчизняні реалії та досвід країн ЄС

Однією з цілей сталого розвитку, слідувати засадам якого прагне Україна, є подолання бідності. Бідність і зубожіння є наслідками неусвідомлення як фізичними особами, так і державними структурами, у першу чергу тими, що задіяні у соціальному секторі державного управління, важливості та значимості проблеми забезпечення фінансової безпеки особистості.

Аналіз фахової літератури у царині безпекознавства дозволяє дійти висновку, що дослідження проблематики фінансової безпеки у вітчизняній науковій думці піднімається або на рівні держави, або на рівні суб'єктів господарської діяльності. Водночас, інтереси саме громадян, окремих осіб, у тому числі фінансові, мають формувати основу національної економічної політики. Стратегії розвитку фінансової системи повинні мати на меті підвищення рівня добробуту населення, важливою характеристикою якого є стан фінансової безпеки особистості – індивідуальна фінансова безпека.

Узагальнено, фінансову безпеку особистості можна визначити як здатність особи захистити власні фінансові інтереси, задоволення яких відбувається шляхом використання наявних у неї власних або залучених фінансових ресурсів чи фінансових здібностей, від існуючих у фінансовій системі небезпек, загроз, викликів і ризиків.

Категорія фінансової безпеки особистості тісно пов'язана з поняттям фінансової грамотності. Нездатність особи усвідомити свої фінансові можливості, відсутність розуміння процесів, які відбуваються на ринках фінансових послуг через нестачу фінансових знань і навиків використання фінансових продуктів, призводять до фінансової пасивності, яка шкодить не лише конкретному індивідууму, але і державі в цілому, бо у випадку масовості цього явища відбувається сповільнення розвитку та стагнація внутрішнього фінансового ринку (рис.3.2.1).

Рис.3.2.1. Взаємозв'язок фінансової безпеки особистості та фінансової грамотності на теоретичному та прикладному рівнях

Складено автором

Усвідомлення необхідності покращення стану фінансової безпеки особистості актуалізує проблему вибору інструментів діагностики її рівня. Для

початку можна скористатись банківською практикою, адже банки оцінюють фінансову спроможність потенційних і наявних клієнтів в процесі реалізації різних форм фінансового обслуговування. Фахівці в царині забезпечення банківської безпеки використовують широкий спектр методів і методик для визначення фінансової стійкості та надійності позичальника. Найбільш розповсюдженими є: методика оцінювання платоспроможності позичальника із використанням скорингової моделі, андеррайтинг, методи рейтингування, експертна оцінка, тощо. Фінансові показники та характеристики, що беруться до уваги банкірами, це:

- розмір заробітної плати;
- наявність і види особистого майна;
- наявність неофіційних доходів;
- сума коштів на рахунках у банку;
- історія фінансових операцій по банківській карті;
- наявність і розмір витрат;
- наявність простроченої заборгованості

Згідно Порядку визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника – фізичної особи, банки беруть до уваги такі індикатори фінансової спроможності особистості:

- кількісні показники:

1) сукупні чисті надходження (щомісячні сукупні надходження, зменшені на щомісячні сукупні витрати та зобов'язання, крім зобов'язань перед банком, що здійснює оцінку фінансового стану боржника – фізичної особи з метою оцінки кредитного ризику);

2) накопичення на рахунках у банку (інформація надається боржником – фізичною особою за бажанням);

3) коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом (зокрема співвідношення сукупних доходів і витрат/зобов'язань боржника – фізичної особи; співвідношення обсягу боргу за кредитом до вартості об'єкта

кредитування; співвідношення щомісячних витрат боржника на обслуговування боргу до обсягу його щомісячних доходів, тощо). Оптимальні значення цих коефіцієнтів банк установлює самостійно з урахуванням видів кредитів і залежно від форми їх надання, цільового призначення, строку користування, наявності забезпечення, способу сплати, тощо;

- якісні показники:

1) загальний матеріальний стан клієнта (тобто наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу);

2) соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан, тощо);

3) вік клієнта;

4) кредитна історія боржника [1].

Таким чином, банківський підхід до оцінювання кредитоспроможності боржника може бути покладено в основу методики діагностики рівня індивідуальної фінансової безпеки особи.

Розробку інструментарію для оцінювання надійності споживачів фінансових послуг, який пропонується у даному дослідженні, належить виконати в наступному порядку. Спочатку потрібно визначити, що належить розуміти під поняттям фінансової безпеки особи, дослідити сутність наукового змісту, який воно повинно містити. Авторський підхід передбачає розуміння фінансової безпеки особи як такого її стану, за якого наявні у неї фінансові ресурси, такі як рівень знань, умінь і навичок, матеріальні і фінансові активи, дозволяють їй задовольнити всі потреби і інтереси, що мають фінансовий характер, у сповненому ризиків і загроз фінансовому середовищі.

Беручи до уваги основні напрями реалізації сучасних фінансових інтересів переважної більшості громадян України, а також обставини, наявність яких може гарантувати людині почуття фінансової безпеки, для достовірної характеристики стану фінансової безпеки якість фінансового життя фізичної особи має оцінюватись за такими параметрами, як дохід, витрати, фінансова грамотність, фінансова інклюзія, фінансовий потенціал, тощо. Крім того, доцільно

запропонувати визначення сутності поняття рівня фінансової безпеки особистості, під яким будемо розуміти показник міри захищеності фінансових інтересів особи від негативного впливу різних видів об'єктивних і суб'єктивних фінансових ризиків і загроз, що супроводжують процес їх задоволення.

Важливою умовою для того, аби людина відчувала себе в стані цілковитої фінансової безпеки, є наявність джерела стабільного регулярного доходу. Якщо розмір такого доходу надто малий, то рівень фінансової безпеки буде відносним, тому необхідно встановити, чи перевищує сума постійного доходу особи мінімальний розмір заробітної плати. Крім того, такі обставини, як наявність додаткових джерел активного доходу, крім основного, і пасивний дохід (наприклад, депозити, роялті, орендна плата, дивіденди, тощо), фінансова допомога (гранти, субсидії), наявність фінансових заощаджень можуть підвищити рівень фінансової безпеки, в той час як факт наявності фінансово залежних осіб, яких потрібно забезпечувати, або фінансових зобов'язань, таких як кредити чи інші значні за обсягом фінансові витрати, суттєво зменшити його. Фінансова або економічна освіта впливає на схильність людини до зважених фінансових рішень, і тому її наявність розцінюється як індикатор-стимулятор рівня фінансової безпеки особистості [2]. Тобто, оцінювати рівень фінансової безпеки споживачів фінансових послуг можна за таким набором параметрів, як: фінансова незалежність, матеріальне забезпечення, рівень фінансової грамотності, рівень фінансової інклюзії. Схильність до використання фінансових продуктів і послуг, вільний доступ до можливості підвищити рівень власного добробуту через механізми фінансового ринку, також є позитивними характеристиками стану фінансової безпеки особи (табл.3.2.1).

Якщо всі відповіді особи, фінансова безпека якої оцінюється, співпадають із тими варіантами, що наведені у табл. 3.2.1, то рівень її безпеки можна розглядати як абсолютний.

Концепція діагностики включає в себе необхідність використання кількісних величин у процесі розрахунку. Тому пропонується передбачити бальні значення для оцінювання параметрів фінансової безпеки (використати

основи скорингових моделей оцінювання). Також має бути визначено інтервал значень підсумкової оцінки для прийняття позитивного рішення щодо надання фінансової послуги, інтервал невизначеності та інтервал оцінок, отримання яких є сигналом для відмови у фінансовому обслуговуванні. На першому етапі оцінювання особа даватиме відповіді на запитання анкети, на другому – фахівець дасть їм бальну оцінку і побудує контур фінансової безпеки.

Таблиця 3.2.1

Параметри оцінювання рівня особистої фінансової безпеки

Параметри фінансової безпеки	Позитивна характеристика	Бальна оцінка*
1. Наявність джерела постійного доходу (заробітна плата, пенсія, стипендія).	Так	1
2. Наявність додаткових джерел активного доходу, крім основного (друга робота, одночасне отримання кількох видів активного доходу).	Так	1
3. Наявність джерел пасивного доходу (дивіденди, проценти за депозитними вкладками, роялті).	Так	1
4. Перевищення загального доходу розміру мінімальної заробітної плати.	Так	1
5. Соціальна безпека (дотації, субсидії, грошові виплати).	Так	1
6. Фінансова допомога від фізичних або юридичних осіб.	Так	1
7. Наявність фінансової або економічної освіти.	Так	1
8. Відсутність осіб, що перебувають на утриманні.	Так	1
9. Відсутність кредитів або інших зобов'язань.	Так	1
10. Наявність фінансових заощаджень.	Так	1
11. Перевищення доходів над витратами.	Так	1
12. Наявність матеріальних активів як забезпечення фінансових зобов'язань (рухоме і нерухоме майно).	Так	1
13. Фінансова інклюзія (активне використання фінансових продуктів і послуг).	Так	1
14. Фінансова незалежність (від чоловіка, батьків, родичів, тощо)	Так	1
15. Фінансова грамотність (навики фінансового самоменеджменту, наявність персонального фінансового плану, бюджетування особистих доходів і витрат)	Так	1

Складено автором

*у разі відповіді, що не співпадає із запропонованим варіантом, виставляється оцінка у 0 балів

Щоб не допустити ускладнень процедури аналізу рівня фінансової безпеки українців, пропонується присвоїти кожному параметру, що отримали позитивні характеристики від респондентів, 1 бал. Якщо особа, фінансова безпека якої оцінюється, під час анкетування дає відповіді, які відрізняються від тих, що

представляють позитивні характеристики складових параметрів фінансової безпеки в табл. 3.2.1, то їм присвоюється 0 балів. Таким чином, шляхом математичного підрахунку суми балів визначається максимально можливий рівень фінансової безпеки, бальна оцінка якої становить 15 балів.

В цілому пропонується розрізняти три рівні фінансової безпеки особистості:

- 1-5 балів – мінімальний рівень;
- 6-10 балів – задовільний рівень;
- 11-14 балів – високий рівень (15 балів – абсолютний рівень фінансової безпеки).

На прикладному рівні запропонований методичний підхід раціонально використовувати фінансовим установам під час оцінювання рівня надійності дійсних і потенційних споживачів фінансових продуктів і послуг. Відповідно до отриманих оцінок рівня фінансової безпеки, менеджменту фінансових компаній пропонується розподіляти фізичних осіб на три клієнтські бази:

- клієнти із найвищим рівнем довіри (VIP – клієнти) – високий та абсолютний рівень фінансової безпеки
- основні клієнти – задовільний рівень фінансової безпеки;
- особи, яким варто відмовити у наданні послуг або клієнти групи ризику – мінімальний рівень фінансової безпеки [3, с.215-216].

Значення бальних оцінок, отриманих для кожного окремого параметра фінансової безпеки особи можна візуалізувати за допомогою графічного об'єкта, якому пропонується дати назву контуру фінансової безпеки особи.

Для апробації запропонованої методики на прикладному рівні, було проведено опитування 100 респондентів різного віку та статі. Серед респондентів були представники професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, державні службовці, менеджери вітчизняних підприємств і фінансових установ, тимчасово безробітні особи, представники бізнесу, студенти – у рівних пропорціях для вищого рівня достовірності отриманих результатів. На рис. 3.2.2 представлено контур рівня фінансової безпеки жителів України.

Рис. 3.2.2. Контур рівня фінансової безпеки жителів України

Складено автором за даними опитувань

Отже, рівень особистої фінансової безпеки громадян України у сучасних економічних умовах оцінюється у 57,7 балів (тобто, усереднено 5,8 балів на особу), що дозволяє характеризувати його як задовільний, однак, з огляду на соціальні, політичні й економічні обставини в Україні, можна передбачити, що незабаром більшість населення опиниться у категорії осіб із мінімальним рівнем фінансової безпеки. Така тенденція може стати суттєвим соціальним викликом, а отже, черговою загрозою для фінансової складової національної економіки та національної безпеки.

Використання авторської методики експрес-оцінювання стану фінансової безпеки осіб для аналізу фінансового стану потенційних клієнтів фінансових установ забезпечить останнім інформаційну підтримку для прийняття зважених фінансових рішень і дасть змогу запобігти витратам на обслуговування

фінансово неспроможних потенційних користувачів фінансових продуктів і послуг.

Фінансова безпека держави на рівні з соціальною безпекою є двома важливими складовими системи економічної безпеки України. Водночас, національна фінансова безпека має поліструктурну будову, і серед інших складових містить бюджетну і боргову види безпеки, стан яких тісно пов'язаний із рівнем фінансової безпеки населення, який у багатьох випадках визначається програмами соціальної підтримки громадян. Фінансова безпека держави має забезпечуватись таким станом фінансової системи країни та суб'єктів, який гарантує реалізацію їх фінансових інтересів в умовах впливу на цей процес різного роду зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. І основними з широкого переліку фінансових інтересів є інтереси саме людини – громадянина, жителя України, його тяжіння до фінансової стабільності та здатності задовольнити матеріальні потреби. В умовах високо розвинутої ринкової економіки, якою характеризуються господарські системи більшості країн ЄС, стан добробуту населення у великій мірі визначається як активними доходами, як то заробітна плата, що навіть в усередненому своєму значенні має достатній для комфортного проживання громадянина рівень, так і пасивними доходами, які формуються у процесі грамотного й активного використання фінансових продуктів і послуг, безперервність якого підтримується високим рівнем довіри європейців до репутації фінансових посередників. Це дозволяє урядам країн ЄС заощаджувати кошти на соціальному забезпеченні, спрямовуючи їх на економічний розвиток, у той час, як в Україні недовіра населення до професійних учасників фінансового ринку, викликана великою кількістю їх банкрутств і нездатністю виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, зумовила вилучення фізичними та юридичними особами активів із фінансової системи, що, з одного боку, знизило рівень боргової, банківської безпеки, безпеки небанківського фінансового ринку держави, а з іншого – викликало необхідність у розширенні меж соціального забезпечення, оскільки втрата джерел доходів спровокувала перехід багатьох громадян до верств соціально незахищеного населення. Додаткові витрати на

соціальні видатки, джерела покриття яких у більшості випадків мають боргову природу, знижують рівень фінансової безпеки держави, але при цьому все одно виявляються недостатніми для того, аби населення України мало соціальне забезпечення, подібне до того, яке мають громадяни європейських держав.

Соціальне забезпечення є обов'язковим і важливим елементом економічної системи кожної країни у світі, де на рівні влади відбувається усвідомлення життя і фінансової безпеки громадян як основних цінностей суспільства. Саме тому численні спроби аналізу існуючих практик соціального захисту населення та розробки пропозицій щодо покращення стану соціального забезпечення жителів України, у тому числі і шляхом використання зарубіжного досвіду, знайшли своє відображення у численних працях вітчизняних дослідників. Деяким із них вдалося продемонструвати зв'язок між соціальним станом, соціальною та національною безпекою держави. Не зважаючи на велику кількість наукових публікацій, у яких розглядаються проблеми соціального забезпечення населення, усвідомлення та обговорення на різних рівнях владних структур аспектів і можливостей покращення соціального захисту громадян України в умовах економічної і політичної нестабільності, тривалість та сила яких стали причиною зубожіння та міграції працездатного населення до країн ЄС, не зникає необхідність дослідження соціального забезпечення населення через призму регулювання економічної безпеки держави, і окремо – через стан її фінансової складової. Доведення тісного зв'язку належного соціального забезпечення населення із високим рівнем фінансової і національної безпеки України може стати додатковим аргументом для владних сил у процесі прийняття рішень щодо розширення соціальних програм і зміщення вектору соціальних реформ у напрямку задоволення інтересів і потреб населення, що в сучасних обставинах тотальної втрати довіри до влади, є саме на часі.

В сучасному світі у соціальній сфері держава виконує три основні функції, що мають вплив на стан фінансової безпеки її громадян. Перша з них, яку в науковій літературі часто називають «функцією Робіна Гуда», – це перерозподіл доходів і національного багатства (як при безпосередній участі держави, так і за

допомогою інших механізмів, наприклад, заохочення соціальної активності бізнесу) на користь найменш забезпечених категорій населення. Друга («функція скарбнички») – створення ефективних механізмів для накопичення зароблених коштів і страхування від безробіття, хвороб та інших ризиків, із якими людина може зіткнутися впродовж життя. Нарешті, третя, не настільки очевидна, але від того не менш важлива функція – це соціальне інвестування, тобто вкладення державою і недержавними структурами коштів у людський капітал, розвиток якого є одним із головних чинників економічного зростання та підвищення рівня фінансової безпеки окремих особистостей. Співвідношення між цими трьома функціями значною мірою визначає специфіку національних і регіональних моделей соціального забезпечення в Європейському союзі [4, с.6]. Таким чином, виникає тісний зв'язок між соціальним забезпеченням, соціальною та фінансовою безпекою на макрорівні, адже і перерозподіл доходів, і розміщення акумульованих фінансових ресурсів, і інвестування, про які мова йде у контексті соціальної функції держави, відбуваються при опосередкуванні учасників фінансового ринку, функціонування якого у великій мірі визначає стан фінансової безпеки країни.

В Україні соціальний захист і соціальне забезпечення є факторами впливу на стан бюджетної безпеки та найбільшою видатковою статтею бюджету – навіть більшою, ніж видатки на охорону здоров'я, освіту та економічний розвиток. В умовах сталого збереження фінансового дефіциту та низького рівня бюджетної безпеки, загрозою для держави залишається функціонування фінансово не виправданої системи пільг і соціальних виплат, що, фактично, не залишає Україні надії на перетворення її соціально орієнтованого бюджету на бюджет фінансової стабілізації та економічного розвитку. Водночас, фінансування різних видатків у сфері соціального захисту за рахунок бюджетних коштів і цільових позабюджетних фондів здійснюється несистемно і непрозоро.

Невисокий рівень фінансової безпеки громадян України, ідентифікований у процесі дослідження, є причиною перманентного і тотального збільшення обсягів витрат на соціальне забезпечення. На фінансову безпеку держави

негативно впливає наявність економічно невиправданої, надмірно розгалуженої та неефективної системи мережі державних закладів соціального захисту, що характеризується традиціями і підходами радянської моделі системи соціального забезпечення і не відповідає європейській моделі та міжнародним стандартам.

Україна визнає міжнародні стандарти в соціальній сфері, але не вживає достатніх заходів для їх практичної реалізації [5], що стримує темпи конвергенції нашої держави та країн ЄС у соціально-економічній площині, а отже, стає на заваді становлення України в Європі як повноправного члену союзу.

У контексті забезпечення фінансової безпеки особистості система державного соціального захисту населення в країнах ЄС включає дві організаційні форми: соціальне страхування і соціальне забезпечення, яке фінансується за рахунок коштів державного бюджету. В Україні система соціального забезпечення включає: соціальне страхування та асигнування за рахунок бюджетів різних рівнів. Таким чином, вітчизняна практика соціального забезпечення відповідає європейським реаліям. Однак, суттєва різниця спостерігається у конкретних механізмах реалізації соціального захисту та його обсягах.

Наприклад, у Фінляндії для працівників, що приїхали на роботу терміном менше, ніж на 4 місяці, надається право на отримання допомоги по догляду за дитиною на дому, а також на отримання державних медичних послуг. Якщо передбачається, що робота триватиме від 4 місяців до 2 років, то особа буде мати право на отримання допомоги на дитину та допомоги на час хвороби, їй накопичуються так звані «народна» і «сімейна» пенсії, вона є застрахованою на випадок безробіття. Однак, умовою для такого рівня соціального забезпечення є відповідність тривалості роботи і заробітної плати мінімально встановленим державою рівням. В Україні ж отримання мінімальної заробітної плати фактично є приводом для відмови у ряді форм соціального забезпечення. Практика Фінляндії спрямована на заохочення працездатного населення до переїзду, до укладання трудових угод на тривалий термін; соціальна підтримка призначена у першу чергу для тих, чия праця або активів у власності можуть бути внеском до

фінансової системи, а доходи у вигляді заробітної плати – фактором підтримки високого рівня фінансової безпеки через механізми їх використання для придбання продуктів і послуг, у тому числі фінансових, при посередництві фінансових установ. Підтвердженням наведених вище фактів є та обставина, що у системі соціального забезпечення Фінляндії, якщо передбачається, що працівник буде залучений до роботи мінімум 2 роки, то переїзд вважається постійним, і особа буде належати до сфери соціального забезпечення Фінляндії.

Для постійних жителів Ірландії доступні такі форми соціального забезпечення:

- матеріальна допомога на період пошуку роботи;

- накопичувальна державна пенсія;

- пенсія сліпим;

- накопичувальна пенсія вдовам/вдівцям і накопичувальна опікунська допомога;

- виплати неповним сім'ям;

- матеріальна допомога по догляду на дому;

- матеріальна допомога непрацездатним;

- допомога на дитину;

- додаткова допомога (за винятком разової виняткової виплати та виплати на термінові потреби).

Як бачимо, ірландська система подібна до української. Однак, рівень соціального забезпечення у європейських країнах є настільки високим, що зумовив виникнення проблеми так званого соціального туризму, суть якого полягає у тому, що громадяни держав, які є менш економічно розвинутими, прямують до країн ЄС з метою проживання там не працюючи, виключно за рахунок фінансування своїх поточних матеріальних потреб через отримання соціальної допомоги. Якщо в Україні отримання соціальної допомоги не дозволяє у повній мірі забезпечити людину мінімально необхідними для проживання матеріальними благами (адже, мінімальний розмір допомоги по безробіттю традиційно є меншим від прожиткового мінімуму для працездатних

осіб), то європейські соціальні виплати дають таку можливість. Це породжує велику кількість бажаючих мігрувати до країн ЄС і проживати там, що у свою чергу, стає великим тягарем для соціальних систем європейських держав і ставить під загрозу рівень їх фінансової безпеки у перспективі.

Однією з найбільш значущих як для соціального, так і для фінансового розвитку України, є проблема безробіття. Вона має одразу два суттєві негативні наслідки для стану фінансової безпеки України: по-перше, скорочує кількість надходжень до державного бюджету у формі нарахувань і відрахувань із заробітної плати, по-друге, вимагає витрат на соціальне забезпечення тимчасово безробітних. Безробітна особа лише у виключних випадках може характеризуватись високим рівнем фінансової безпеки. Бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2019 рік має такий вигляд: витрати на матеріальне забезпечення на випадок безробіття – 9661478 тис. грн., витрати на соціальні послуги та заходи сприяння зайнятості, профілактику настання страхових випадків, допомогу по частковому безробіттю – 702357,7 тис. грн., витрати на інформаційно-аналітичні системи державної служби зайнятості – 60998,8 тис. грн., витрати на відшкодування Пенсійному фонду України витрат на виплату достроково призначеної пенсії – 15 тис. грн., витрати на утримання та забезпечення діяльності державної служби зайнятості, Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості, управління Фондом – 3110322,5 тис. грн. [6].

Вважаємо, що наведена структура потребує перегляду і коригування, принаймні уже на 2020 рік. Зокрема, варто оптимізувати витрати на утримання та забезпечення діяльності державної служби зайнятості частково делегувавши цю функцію закладам вищої освіти, що працюють над підготовкою фахівців за державним замовленням і мають у своїх структурах відділи, які займаються працевлаштуванням випускників; витрат на утримання Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості також можна було б уникнути, використовуючи послуги закладів вищої освіти. Рекомендується збільшити витрати за напрямом працевлаштування безробітних шляхом надання дотацій

роботодавцям, і зробити цю статтю видатків пріоритетною у порівнянні зі статтею «профорієнтація та її забезпечення».

Отже, систему соціального забезпечення в Україні реально зробити більш ефективною та дієвою навіть у тих непростих фінансових умовах, які нині відчуває наша країна. Модернізація системи соціального забезпечення дозволить підвищити рівень фінансової безпеки населення, що стимулюватиме його до підвищення рівня власного добробуту через використання фінансових продуктів і послуг, яке, у свою чергу, позитивно вплине на стан фінансової безпеки України у перспективі.

Отже, соціальне забезпечення як складова регулювання рівня фінансової безпеки громадян – це діяльність, спрямована на матеріальну підтримку населення в ситуації соціальних ризиків. Таким чином, соціальне забезпечення є фундаментом соціальної безпеки країни і важливим елементом системи фінансової, економічної і національної безпеки держави, а його рівень – одним із індикаторів оцінювання стану фінансової безпеки громадян.

Для посилення фінансової безпеки України та осіб, що проживають на її території, та для набуття можливості часткового регулювання її рівня через механізм соціального забезпечення найближчим часом необхідно:

–забезпечити допуск на ринок соціальних продуктів і послуг професійних учасників фінансового ринку, що підвищить рівень прозорості використання грошових коштів, виділених із бюджету на соціальне забезпечення, а також активізує роботу ринків фінансових послуг і їх учасників за рахунок припливу капіталу;

–скоротити витрати на утримання системи розподілу фінансових ресурсів, переданих на соціальне забезпечення, через механізми автоматизації цього процесу та зменшення кількості структур-розпорядників соціальної допомоги, що зменшить тиск на державний бюджет і позитивно вплине на бюджетну безпеку; першими кроками у цьому напрямі стало об'єднання фондів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та від нещасних випадків і профзахворювань;

–модернізувати перелік видів соціального забезпечення за вектором підвищення рівня допомоги громадянам, що працюють та/або мають дітей, з огляду на їх значимість як демографічного та трудового ресурсу для економіки і фінансової системи держави;

–провести заміну окремих видів фінансової допомоги на надання фінансових продуктів і послуг для фінансування матеріальних потреб на пільгових умовах;

–ініціювати інтеграцію показника рівня соціального забезпечення громадян як одного із індикаторів оцінювання стану фінансової безпеки держави (наприклад, у процесі оцінювання бюджетної складової фінансової безпеки) до методики оцінювання рівня фінансової складової економічної безпеки України;

–розширити межі використання послуг страхових компаній і послуг недержавних пенсійних фондів у процесі реформування систем обов'язкового медичного страхування та пенсійного забезпечення;

–запровадити програми вищої освіти за напрямом «Соціальне забезпечення» за кошти державного замовлення із обов'язковим курсом фінансової грамотності для населення, різного за віком і соціальним статусом;

–розробити стратегію фінансової безпеки України із розділом, присвяченим реформуванню системи соціального забезпечення у відповідності до сучасних європейських практик;

–запровадити механізм оцінювання рівня фінансової безпеки осіб (індивідуальної фінансової безпеки), однією зі складових якого буде діагностика соціальної безпеки громадянина [7, с.162-166].

Отже, соціальна політика держави може бути як фактором посилення рівня фінансової безпеки її жителів, так і деструктивним інструментом у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, оскільки фінансові ресурси, що могли б бути спрямованими на фінансову стабілізацію та економічний розвиток, відволікаються на потреби споживання та підтримку мінімального рівня фінансової життєздатності окремих категорій громадян.

Отже, у контексті досягнення Україною цілей сталого розвитку, особиста фінансова безпека має стати одним із об'єктів державного нагляду та контролю, а також визнаватись елементом системи фінансової безпеки національної економіки країни.

Список використаних джерел

1. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
2. Зачосова Н.В. Управління системою економічної безпеки фінансових установ : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.02. Київ, 2017. – 603 с.
3. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія / Н.В. Зачосова. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2016. – 375 с.
4. Социальное государство в странах ЕС: прошлое и настоящее / Отв. ред. Ю.Д. Квашинин. М.: ИМЭМО РАН, 2016. — 189 с.
5. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан. Парадокси розвитку. Перспективи реформування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gurt.org.ua/uploads/news/2009/08/31/press_relise_round_table.doc.
6. Про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2019 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2019-n>.
7. Зачосова Н.В. Соціальне забезпечення населення як елемент регулювання фінансової безпеки держави: вітчизняні реалії та досвід ЕС / Н.В. Зачосова // Науковий вісник ОНУ. Економіка. – 2017. – Т.22. - Випуск 10 (63). – С.162-166.

3.3. Фінансова інклюзія та захист прав споживачів фінансових послуг як умови забезпечення фінансової безпеки держави

Фінансова інклюзія має важливе значення для досягнення зниження рівня бідності та для забезпечення поступального економічного зростання. Якщо населення має змогу брати активну участь у процесах, що супроводжують функціонування фінансової системи, це стимулює розвиток малого і середнього

бізнесу, збільшення обсягів внутрішніх інвестицій, якісну еволюцію ринків фінансових послуг і врешті решт підвищення рівня добробуту громадян. Однак, до 2011 року науковій спільноті мало було відомо про рівень фінансової інклюзії та про ті обставини, що стримують вразливі соціальні групи, такі як бідні та сільські жителі, від використання фінансових продуктів і послуг. Насправді, ці категорії були повністю виключені з фінансових систем багатьох країн світу. Інтерес до проблеми фінансової інклюзії почав зростати з моменту отримання результатів досліджень, проведених експертами у межах визначення показників авторитетного світового рейтингу Global Findex. Одержання детальних відомостей щодо того, як саме доросле населення у різних країнах світу щодня керує власними фінансами, дозволяє розробникам політики, дослідникам, суб'єктам господарської діяльності та практикам відслідковувати, як із часом змінювався інтерес до використання фінансових продуктів і послуг.

Нині актуальність теми фінансової інклюзії посилюється у зв'язку з необхідністю відновлення фінансових потужностей держав після впливу на їх економічні системи глобальних фінансових криз. Банківська безпека як складова фінансової безпеки держави, зважаючи на банківсько орієнтовану модель вітчизняної фінансової системи, відіграє головну роль у вирішенні завдання забезпечення фінансової автономії України на глобальній економічній арені. Однак, висока питома вага іноземного капіталу у великих банківських установах, залежність боргової та бюджетної безпеки від зовнішніх інвестицій чинять деструктивний вплив на рівень фінансової безпеки України, а у перспективі можуть знизити його до критичних значень. Внутрішні інвестиційні ресурси змогли б нівелювати деякі загрози фінансовій безпеці, проте, недовіра населення та бізнесу до вітчизняних фінансового та банківського сектору і їх професійних учасників стримує їх інвестиційну активність. Фінансова інклюзія на разі є інструментом, здатним трансформувати заощадження у інвестиції. Тому її рівень має бути одним із індикаторів ефективності управління банківською складовою фінансової безпеки держави та безпекою небанківського фінансового сектору [1, с.354-355].

У 2015 році було визначено цілі сталого розвитку, які поділяє та яким намагається слідувати Україна на шляху до свого майбутнього. У восьмій цілі із сімнадцяти, встановлених на період до 2030 року, йдеться про необхідність «заохочувати офіційне визнання і розвиток мікро-, малих і середніх підприємств, у тому числі шляхом надання їм доступу до фінансових послуг». Тут же підкреслено завдання «зміцнювати спроможність національних фінансових установ заохочувати і розширювати доступ до банківських, страхових і фінансових послуг для всіх» [2]. Доступність фінансових продуктів і послуг визнається загальносвітовою економічною проблемою, про що свідчать численні дослідження, присвячені питанню фінансової інклюзії. Експертами НБУ на Форумі з фінансової інклюзії у 2018 році було запропоновано таку дефініцію: фінансова інклюзія – це рівний доступ до використання фінансових продуктів і послуг [3]. За інформацією Світового банку, рівень фінансової інклюзії у 2018 році в Україні становив 62,9%, а в середньому по Європі – 65,3% [4, с.153]. Проте, цей показник демонструє рівень залучення населення до використання можливостей ринків фінансових послуг, і не відображає попиту малого і середнього бізнесу на фінансові продукти. Водночас, аналіз стану вітчизняного фінансового ринку та діяльності його учасників схиляє до висновку, що можливості сегментів ринку використовуються суб'єктами підприємницької діяльності та населенням України не надто активно.

Рівень фінансової інклюзії – це стан активного та безперервного користування різними видами фінансових продуктів і послуг, як особою самостійно, так і з залученням фінансових посередників, з метою збереження та примноження фінансових активів, і усвідомлена участь у процесах, які відбуваються у фінансовому секторі економіки держави, для забезпечення своєчасної та повної реалізації власних фінансових інтересів. У контексті цього дослідження категорія фінансової інклюзії буде розглядатись у тісному змістовому поєднанні з поняттям фінансового ринку, оскільки метою автора є демонстрація наявності резервів для підвищення рівня фінансової інклюзії як інструменту управління фінансовою безпекою держави, які варто реалізувати

саме на вітчизняному фінансовому ринку шляхом підвищення попиту населення на традиційні й інноваційні фінансові продукти і послуги.

Прагнення розширити межі фінансової інклюзії є цілком зрозумілим явищем при формуванні фінансової політики тих країн світу, що прагнуть забезпечити поступальну еволюцію свого економічного розвитку. Одним із позитивних ефектів активного залучення населення до користування послугами фінансових установ стане зниження рівня тіньової економіки, адже зі зростанням рівня фінансової інклюзії усе менше готівкових коштів залишатиметься поза межами банківської системи та фінансового ринку. З одного боку, це мінімізує тіньові грошові потоки, з іншого – оптимізує механізми регулювання фінансового сектору та процесів, які у ньому відбуваються, на державному рівні.

У рамках Проекту Агентства США з міжнародного розвитку USAID «Міжнародні партнерства заради стабільності фінансового сектору» було проведено комплексне дослідження стану фінансової інклюзії, фінансової поведінки та фінансової грамотності населення. Експертами було встановлено, що найбільш активно українці користуються таким видом фінансових послуг, як банківські розрахункові операції та платежі, зокрема, здійснюють оплату комунальних рахунків. Водночас, користувачі фінансових послуг не скаржаться на негативний досвід роботи з фінансовими установами. Тобто, низький рівень залучення громадян до фінансового сектору – це наслідок не розуміння, не усвідомлення переваг користування фінансовими продуктами, а інколи і просто відсутність інформації про існування тієї чи іншої послуги в асортименті фінансової установи. Однак, дві третини опитаних громадян оцінюють рівень своєї фінансової грамотності як задовільний, високий або присвоюють йому відмінну оцінку. Такі результати пояснюються тим, що респонденти мали хибне розуміння самої суті поняття фінансової грамотності. Традиційно, фінансову грамотність позиціонують як рівень знань, володіння людиною інформацією про існування того чи іншого фінансового продукту або послуги. У межах даного дослідження, фінансову грамотність пропонується визначати як розуміння особою механізму реалізації різних видів фінансових продуктів і послуг й

усвідомлення їх переваг у процесі реалізації фінансових інтересів, і ризиків, які можуть призвести до часткового задоволення таких інтересів або цілковитої відсутності їх реалізації. Дуже близькою за значенням до цього поняття є дефініція фінансової обізнаності, яку спеціалісти USAID у своєму дослідженні трактують як володіння особою специфічною фінансовою термінологією і юридичними особливостями організації фінансового життя. Однак, фінансова грамотність є суттєво ширшим за змістом поняттям, і для активізації користування фінансовими послугами більше значення має розуміння механізмів їх реалізації та вигід, які вони можуть принести користувачу, ніж знання термінів, що використовуються для опису процесу надання послуги. Таким чином, поняття фінансової обізнаності є більш академічним, а фінансова грамотність має прикладне значення.

Ще одним терміном із категоріального апарату, який було використано у процесі цього дослідження, є термін «фінансова поведінка». Фахівці USAID визначають цей параметр фінансового життя українців через наявність або відсутність у них фінансових цілей і схильність до ведення бюджету власного домогосподарства. Крім того, важливою характеристикою раціональної фінансової поведінки було визнано наявність в особи заощаджень, однак, 76% опитаних USAID респондентів зізналися, що мають заощадження поза межами фінансової системи. Фінансові заощадження – це резерв для розширення меж фінансової інклюзії. Водночас, їх формування поза межами організованого фінансового ринку – це підґрунтя для розвитку тіньової економіки, до складу якої входить і тіньовий фінансовий сектор, існування якого є однією із найбільших загроз для фінансової безпеки держави.

Отже, під фінансовою поведінкою розуміється комплекс дій фізичної або юридичної особи щодо управління власними, позичковими та залученими фінансовими ресурсами з метою їх ефективного використання для задоволення власних фінансових потреб й інтересів, а також фінансових потреб і інтересів усіх категорій стейкхолдерів, і для реалізації з їх допомогою кінцевої мети своєї діяльності. Раціональною фінансовою поведінкою вважається комплекс дій

щодо активного використання можливостей ринків фінансових послуг, для збільшення обсягів наявних фінансових ресурсів понад межі, необхідні для цілковитого задоволення власних фінансових інтересів у конкретний момент часу й у перспективі.

Водночас, доцільно підкреслити, що активізувати участь фізичних і юридичних осіб у процесах функціонування ринків фінансових послуг і підвищити рівень фінансової інклюзії в Україні можна шляхом оптимізації цінової політики щодо фінансових продуктів та послуг (зниження депозитної ставки впродовж останніх трьох років і оподаткування відсотків за депозитами коштувало банкам значної кількості клієнтів, які вилучили активи з банківської системи, чим суттєво скоротили фінансові ресурси для поступального економічного розвитку держави та спровокували зниження рівня фінансової безпеки банків і національної фінансової безпеки. Зависокі кредитні відсотки та можливість їх коригування у процесі користування кредитом – зазвичай, у бік збільшення, призвели до скорочення обсягів кредитування, у результаті чого розвиток національної сповільнився). Сприяти фінансовій інклюзії буде розширення фінансовими установами пропозиції фінансових продуктів і послуг, зокрема, у тих їх видових сегментах, які пропонують отримання пасивного доходу, гарантують швидкість і зручність проведення фінансових операцій.

Активізація використання фізичними особами, що не володіють належними знаннями та навиками, фінансових послуг, особливо інноваційних і таких, що реалізуються іноземними фінансовими компаніями, може становити загрозу для рівня їх особистої фінансової безпеки, однак, на стан ринку в цілому впливатиме позитивно.

У табл. 3.3.1 систематизовано можливості, ризики та виклики фінансової інклюзії для фінансової безпеки громадян.

Отже, фінансова інклюзія – це усвідомлене та мотивоване залучення фізичної або юридичної особи до процесів, які відбуваються на фінансовому ринку держави. Як уже відзначалось, рівень фінансової інклюзії в Україні, на думку експертів, становить 63%, що дозволяє вести мову про наявність значної

частини фінансових ресурсів, які на разі перебувають поза межами ринків фінансових послуг і формують підґрунтя для поширення тіньової економіки у той час, як могли б слугувати фінансовим забезпеченням для економічного розвитку України та її економічної та соціальної конвергенції із країнами Європи.

Таблиця 3.3.1

Можливості, ризики та виклики фінансової інклюзії для особистої фінансової безпеки громадян [5]

Можливості фінансової інклюзії	Ризики фінансової інклюзії	Виклики для фінансової безпеки
Підвищення рівня добробуту	Можливість перевірки джерел фінансових ресурсів органами влади	Втрата заощаджень
Забезпечення пасивного доходу	Олігополія на окремі види фінансових послуг	Отримання доходу у розмірі, меншому за очікуваний
Економія часу на здійснення щоденних фінансових операцій	Шахрайство з боку фінансових установ	Невиправдано висока ціна фінансових продуктів і послуг
Підвищення рівня фінансової грамотності	Велика кількість подібних фінансових продуктів і послуг, що обтяжує їх вибір	Відсутність постійного доступу до частини власних фінансових ресурсів
Розширення мережі особистих зв'язків і знайомств у фінансовому секторі	Обрання непотрібних фінансових продуктів чи послуг і оплата їх вартості	Відсутність компенсації активів, які було втрачено з вини окремих видів фінансових посередників
Збереження фінансових активів від знецінення внаслідок інфляції	Відсутність можливості активної участі у процесі управління довіреними фінансовим посередникам активами	Втрата джерел постійного доходу у випадку банкрутства фінансової установи
Розширення фінансових можливостей	Обрання фінансової установи, що працює не достатньо ефективно	Зростання податкового тиску і кількості фінансових перевірок джерел доходів
Можливість переходу від найманої праці до самозайнятості	Використання фінансового продукту чи послуги неналежної якості	Додаткові витрати на нав'язані фінансовими установами другорядні, непотрібні фінансові продукти та послуги

Таким чином, станом на 2019 рік, в Україні існують резерви для розширення меж фінансової інклюзії. Однак, лише поступове та регульоване підвищення її рівня матиме позитивний вплив на стан фінансової безпеки населення, суб'єктів господарської діяльності та держави в цілому. В іншому випадку можлива поява

широкого переліку додаткових ризиків і викликів фінансовій безпеці як на мікро, так і на макрорівні [5].

Збільшення рівня фінансової інклюзії доцільно розпочинати з банківського сегменту фінансового ринку, оскільки саме банківські послуги є традиційними та найбільш використовуваними в Україні порівняно із іншими видами фінансових послуг.

Проведене дослідження дало змогу виявити перелік заходів, імплементація яких на рівні банківського сегменту фінансового ринку забезпечить зростання показника фінансової інклюзії в Україні. Це такі заходи, як:

- 1) підвищення рівня фінансової грамотності населення, у першу чергу, категорії громадян віку 45+;
- 2) розширення мережі банківських відділень для збільшення радіусу охоплення банківським обслуговуванням населення сільської місцевості;
- 3) перегляд цінової політики у бік зниження вартості банківських продуктів і послуг;
- 4) підвищення рівня якості банківського обслуговування;
- 5) підвищення рівня транспарентності банківської діяльності;
- 6) запровадження національного рейтингу банків за параметром рівня їх фінансової безпеки;
- 7) збільшення розмірів суми, що покривається Фондом гарантування вкладів фізичних осіб;
- 8) створення Фонду гарантування вкладів юридичних осіб;
- 9) розширення та оновлення асортименту банківських продуктів і послуг;
- 10) активізація інструментарію дистанційного банківського обслуговування.

Отже, існує зв'язок між рівнем фінансової інклюзії і станом фінансової безпеки держави. Розширення меж фінансової інклюзії у напрямі активного використання фінансових продуктів і послуг, у першу чергу банківських, здатне знизити рівень тінізації фінансового сектора економічної системи, трансформувати заощадження в інвестиції, сформувати потужний фінансовий

ресурс для сталого економічного розвитку. Враховуючи це, доцільно наполягати на тому, що фінансова інклюзія є одним із індикаторів управління рівнем фінансової безпеки держави, а її показник має враховуватись експертами у процесі оцінювання рівня національної фінансової безпеки [1, с.360].

На шляху до розширення меж фінансової інклюзії в Україні стоїть тривала та стійка недовіра населення країни до фінансових установ. Однією з причин її виникнення та ствердження як об'єктивної реальності функціонування вітчизняного фінансового сектору, є відсутність дієвих механізмів захисту прав споживачів фінансових послуг. Розвиток вітчизняного фінансового ринку та приплив капіталу до фінансової системи від інвесторів із Європейського Союзу також стримується фактом низького рівня захищеності користувачів фінансових продуктів. Дійсно, в Україні споживачі фінансових послуг майже не мають ефективного правового захисту в разі виникнення спору з фінансовою установою. Результати дослідження доводять, що для вирішення фінансових суперечок клієнти зазвичай звертаються безпосередньо до фінансової установи або просто не вчиняють ніяких дій, і відмовляються від використання фінансових продуктів і послуг у майбутньому. Єдиною альтернативою бездіяльності для клієнтів фінансових установ залишаються суди. Однак, це дорогий і довгий шлях боротьби за свої фінансові права й інтереси, який не кожному доступний. Таким чином, аби покращити імідж професійних фінансових посередників і стимулювати населення та юридичних осіб до активного використання фінансових послуг, що дозволить у перспективі підвищити рівень фінансової безпеки країни, на державному рівні варто вжити ряд управлінських і регуляторних заходів.

Необхідно відзначити, що у споживачів фінансових послуг більшості країн ЄС є альтернатива суду і діючі інструменти відновлення порушених прав. Впровадження особливої тенденції розвитку досудового регулювання спорів з клієнтами сформувало європейське фінансове суспільство, в якому реалізатори фінансових послуг прагнуть максимально працювати над помилками і без

звернення до суду та шкоди для власної ділової репутації вирішити конфлікти з клієнтами.

Прискорити реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг з досвіду країн ЄС зможе впровадження в Україні інституту фінансового омбудсмена. Авторський підхід до організації цієї інституції представлено у попередньому розділі цього монографічного дослідження. Фінансовий омбудсмен буде відстоювати інтереси споживачів фінансових послуг і спростить врегулювання спірних питань між клієнтами і фінансовими установами. Органи досудового врегулювання спорів між фінансовими установами та споживачами вдало функціонують у 40 країнах світу. Наприклад, у Вірменії, Австралії, Великобританії і Нідерландах фінансовий омбудсмен є єдиним для всього фінансового сектора. У Бельгії, Канаді, Італії, Польщі, Швейцарії – це окремий орган для одного або більше сегментів фінансового ринку. У формі комітету у справах захисту прав споживачів омбудсмен представлений у Данії і Швеції, в якості департаменту скарг в складі фінансового регулятора – на Мальті і в Іспанії. У Латвії та Литві він функціонує у структурі державного органу з захисту прав споживачів.

Всього в країнах ЄС успішно використовуються більше 50 підходів з позасудового врегулювання спорів у сфері фінансових послуг. Щоправда, в Україні вже є органи, які виконують більшість функцій фінансового омбудсмена – це Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг і частково Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Саме вони на нині проводять велику трудомістку роботу зі споживачами фінансових послуг: зустрічі, роз'яснення, надання письмових і усних відповідей, рекомендацій і побажань по роботі фінансових установ. І при цьому, якщо споживачів не влаштовує робота цих держорганів, вони можуть звернутися до суду. Тим не менше, варто підтримати на державному рівні Законопроект «Про заснування фінансового омбудсмена», оскільки він відповідає вимогам Директиви ЄС 2013/11/ЄС, і сприятиме інтеграції України у правовій та фінансовій площині до Європейського Союзу.

Ще раз варто нагадати, що важливою складовою вітчизняної системи фінансової безпеки є банківська безпека. Банки багато років поспіль залишаються найбільш активними учасниками фінансового ринку України. У країнах Європи стабільність і безпека роботи банківських установ, з урахуванням рекомендацій Базельського комітету з питань банківського нагляду, нині аналізуються за допомогою розрахунку певних економічних нормативів, які характеризують три основних компоненти. Перший – встановлення мінімальних вимог до капіталу, який необхідний для задоволення кредитних, ринкових і операційних ризиків. Другий – зобов'язання установ і їх керівництва організувати управління ризиками і при необхідності формувати додаткові ресурси для компенсації ризиків, які не відображені в першому компоненті. Третій – зобов'язання установ публікувати інформацію про власні ризики, капітал і управління ризиками з метою поліпшення ринкової дисципліни.

Однією із загальних гарантій захисту прав споживачів банківських послуг можна назвати інститут збереження банківської таємниці. Вчені відзначають, що донині в законодавстві ЄС не визначений зміст банківської таємниці. Нормативні акти з банківського права обмежуються питаннями насамперед професійної таємниці працівників наглядових органів, а також перерахуванням деяких винятків із загального правила про дотримання банківської таємниці. Це питання вирішується в національному законодавстві держав-членів ЄС. Однак, приклад Швейцарії свідчить, що суворе дотримання банківської таємниці позитивно впливає на залучення банківськими установами капіталу, у тому числі від іноземних інвесторів, що дозволяє оцінювати рівень фінансової безпеки цієї держави як високий.

Для залучення нових клієнтів банки країн Європи використовують різні механізми. Так, у ряді європейських держав депозит у банку дає своєму власникові додаткові переваги: можливість отримати більш дешеву страховку або взяти кредит. А латвійські банки навіть пропонують своїм вкладникам допомогу в отриманні дозволу на проживання в цій країні терміном на п'ять

років. Правда, тільки для тих з них, хто розмістив значні суми (від 300000 євро) на тривалий термін (5 років і більше).

Ще один напрям захисту прав споживачів банківських послуг – це система гарантування вкладів. Директива 94/19/ЄЕС від 30 травня 1994 року Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про схеми гарантування депозитів вимагає від кожної держави-члена ЄС забезпечити функціонування однієї або більше офіційно визнаних схем гарантування депозитів на своїй території.

Аналіз систем страхування вкладів країн Євросоюзу свідчить, що в більшості з них за основу взята американська модель із сильним державним регулюванням і наявністю державного фонду страхування вкладів. При цьому в деяких країнах, таких як Німеччина, Італія, поряд із державним страхуванням існують і добровільні фонди.

Сума гарантованого депозиту, за інформацією НБУ, в Україні є найнижчою в Європі (за винятком Молдови). Вона становить 200 тис. грн. У країнах ЄС передбачена страхова сума в розмірі 100 тис. євро. Гарантовані депозити в Україні складають 54% від усіх вкладів, тоді як у сусідній Румунії – 91% [3]. У деяких країнах ЄС існує повна гарантія суми всіх депозитів вкладника – з найближчих до України держав такі умови діють в Угорщині, Словаччині та Словенії.

Змінити існуючу систему гарантування Україну зобов'язують угода про асоціацію з ЄС, яка передбачала до кінця 2018 року імплементацію двох євродиректив – № 2014/49 «Про гарантування депозитів» і № 2014/59 «Про фінансове оздоровлення і санації банків», а також останні меморандуми з МВФ. Цей документ визначає, що гарантована сума в країнах ЄС повинна бути не менше 100 тис. євро.

Уряди європейських держав пильно контролюють питання захисту прав споживачів фінансових послуг, внаслідок чого рівень довіри до європейських фінансових установ постійно зростає, а рівень фінансової безпеки залишається високим. Україні варто адаптувати практики країн ЄС до вітчизняних реалій

зادля гармонізації розвитку фінансового ринку та стабілізації його стану в умовах посткризового відновлення економіки [6].

Отже, запровадження додаткових механізмів захисту прав споживачів фінансових послуг очікувано призведе до зростання рівня фінансової інклюзії, що у підсумку матиме позитивний вплив і на стан безпеки фінансової складової національної економіки держави.

Список використаних джерел

1. Zvyko Z., Zachosova N. *Financial inclusion as an indicator of management of bank component of the state financial security* / Z. Zvyko, N. Zachosova // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. – 2019. – №1 (28) – pp.354-361. doi:<http://dx.doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163929>.

2. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

3. Вітальне слово Голови НБУ Я. Смоля на Finclusion UA: Форум з фінансової інклюзії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=D4037130530F6AACBDDDB984DDD8BF725?art_id=71600439&showTitle=true.

4. World Bank. 2018. *The Little Data Book on Financial Inclusion 2018*. World Bank, Washington, DC. © World Bank. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29654> License: CC BY 3.0 IGO.

5. Zachosova N. *Risks and Possibilities of the Effect of Financial Inclusion on Managing the Financial Security at the Macrolevel* / N. Zachosova, O. Herasymenko, A. Shevchenko // *Investment Management and Financial Innovations*. – 2018. – Volume 15, Issue №4. – pp. 304-319.

6. Zachosova N. *European experience of Protection the Rights of Financial Consumers: Validity for Use in the Process of Providing Financial Security of Ukraine* / N. Zachosova // *II International Scientific Conference Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Conference Proceedings, Part II, January 26, 2018. Kielce, Poland: Baltija Publishing*. – 136 pages. – pp. 104-107.

ПІСЛЯМОВА

Зважаючи на ті політичні й економічні обставини, що супроводжують розвиток господарських процесів в Україні станом на 2019 рік, рівень фінансової безпеки нашої держави навряд чи можна вважати задовільним. Фінансова система та процеси, що у ній протікають, у розвинутих країнах світу живлять усі сфери економічного життя держави необхідними ресурсами. Тому забезпечення належного рівня захисту фінансового сегменту національної економіки від деструктивного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз є одним із пріоритетних завдань уряду України, вирішення якого потребує ефективного управлінського інструментарію, а також розуміння специфіки його використання на стратегічному й оперативному часових інтервалах.

Рівень фінансової безпеки держави у великій мірі визначається станом фінансової безпеки суб'єктів господарювання, що є активними учасниками національної фінансової системи. Стійке функціонування та розвиток вітчизняних підприємств в умовах ринкової економіки визначається здатністю господарюючих суб'єктів адекватно реагувати на зміну зовнішнього та внутрішнього економічних середовищ. Ідентифікація загроз фінансовій стійкості підприємства, виявлення причин їх виникнення і способів подолання або мінімізації втрат при прояві несприятливої події, є одним з актуальних напрямів менеджменту, який логічно пов'язаний із проблемою забезпечення фінансової безпеки підприємства у сучасних економічних умовах в Україні у контексті забезпечення фінансової безпеки держави.

Вивчення проблематики забезпечення фінансової безпеки на мікро та макрорівні дозволило дійти висновку щодо відсутності єдиного розуміння поняття фінансової безпеки національної економіки, несформованості тезаурусу безпекознавства для формування системи фінансової безпеки, її функціонування та управління нею у процесі діяльності суб'єктів національної економіки. Відповіддю на виявлені теоретичні та методологічні виклики у царині безпекознавства стала ця монографічна праця. У ній представлено наукові

результати формалізації підходів до забезпечення фінансової безпеки, що дозволяє впорядкувати механізми управління нею як нетрадиційним об'єктом менеджменту на різних рівнях економічних систем, оптимізувати матеріальні, фінансові, часові, трудові витрати, пов'язані з реалізацією цього процесу. Авторо запропоновано методичні засади процедури оцінювання рівня фінансової безпеки держави та зроблено припущення про те, що регулярність проведення діагностики стану фінансової безпеки підвищує ефективність управління економічною системою в цілому, сприяє скороченню обсягів фінансових втрат, які виникають через наслідки впливу несприятливих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на її функціональний стан.

У відповідь на новоявлені фінансові небезпеки у науково-методологічній площині автором монографії сформульовані інноваційні підходи до управління фінансовою безпекою у національному масштабі та на рівні суб'єктів господарської діяльності, що дало теоретичне підґрунтя для забезпечення фінансової незалежності держави та гарантування високий рівень її фінансового суверенітету. У монографії ґрунтовно розкрито широкий перелік проблемних аспектів, пов'язаних із неефективністю функціонування механізмів державного регулювання та контролю стану фінансової безпеки. Системно досліджено особливості стратегічного й оперативного управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України та фінансовою безпекою учасників фінансової системи, у тому числі суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності, фінансових установ, фізичних осіб, а також запропоновано інноваційні підходи до оцінювання рівня та реалізації державного регулювання фінансової безпеки на мікро та макро рівнях. Крім того, встановлено особливості забезпечення фінансової безпеки підприємств різних секторів економіки, виявлено характерні риси забезпечення фінансової безпеки фінансових установ із врахуванням ризику зміни моделі державного регулювання фінансового ринку та запропоновано стратегічні орієнтири управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання і громадян у період посткризового відновлення економіки України.

Наукове видання

ЗАЧОСОВА Наталія Володимирівна

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА: ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНОГО І
СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ, РИЗИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Монографія

Оригінал-макет підготовлено

Зачосовою Н.В.

Підписано до друку «26» квітня 2019 р.
Формат 60x87/16. Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 7,5
Наклад 300 прим. Зам. № 1563

Видавництво: «Маклаут»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
Серія ДК №3014 від 11.08.2007 р.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашкевича, 39
Тел.. (0472) 45-99-84
E-mail: office@2upost.com

Друк: ПП Чабаненко Ю.А.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашкевича, 39
Тел.. (0472) 45-99-84
E-mail: office@2upost.com